

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

ДЯЧОК НАДІЯ ВАЛЕНТИНІВНА

УДК378.091:81'243

ДИСЕРТАЦІЯ

з теми

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ІНОЗЕМНИХ МОВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ**

зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Педагогічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ Дячок Н. В.

Науковий керівник: Чернуха Надія Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Київ – 2019

АНОТАЦІЯ

Дячок Н. В. Формування професійної мобільності майбутніх вчителів іноземних мов в освітньому середовищі університету.– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» (Педагогічні науки).– Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2019.

Сучасний освітній простір схарактеризовано збільшенням вимог до інтелектуальних здібностей та практичних навичок майбутніх фахівців, їхніх можливостей сприймати нове та змінюватися відповідно до викликів часу. На практиці це вказує на необхідність цілеспрямованого забезпечення професійної мобільності майбутніх фахівців. Необхідність у мобільності фахівців зумовлена: прискоренням темпів розвитку суспільства; необхідністю у швидкій адаптації фахівців до сучасних умов; формуванням єдиної світової інформаційної системи з використанням новітніх інформаційних технологій; виникненням проблем, які можуть бути вирішені лише зусиллями міжнародного співтовариства; динамічним розвитком економіки, зростанням конкуренції, скороченням некваліфікованої чи малокваліфікованої праці; створенням міжнародними організаціями освітніх міжнародних актів, які стають провідними орієнтирами для європейської освіти.

В умовах відкритості кордонів особливої значущості набуває відповідальна місія учителя іноземної мови – усвідомлення власної ролі у трансформації кроскультурного суспільства та необхідність мобільно реагувати на зміни в ньому. Професійна мобільність здатна сформувати вчителя іноземної мови, який буде гнучко перебудовувати напрям і зміст професійної діяльності; самостійно працювати над власним розвитком, підвищенням освітнього й культурного рівнів; розвинути вміння самостійно набувати необхідних для професійної діяльності компетенцій; адаптуватись та інтегруватись у багатонаціональному і полікультурному середовищі.

Проблема професійної мобільності задекларована нормативною базою професійної підготовки фахівців у галузі освіти України: Закони України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про освіту» (2017 р.), Концепція «Нова українська школа» (2016 р.); наказах Міністерства освіти і науки України «Щодо затвердження Примірного положення про академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів України» (2013 р.), Положення «Про порядок реалізації права на академічну мобільність» (2015 р.); «Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти» (2018 р.).

Об'єктом дисертаційного дослідження є професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов. Предмет дослідження: педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету. Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету.

У дисертації охарактеризовано професійну мобільність як предмет міждисциплінарного дослідження; розглянуто шляхи формування професійної мобільності майбутніх фахівців в Україні і закордоном; розкрито вплив освітнього середовища університету на формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов; подано особливості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов; досліджено структуру формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов; виокремлено критерії і відповідні показники сформованої професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов; охарактеризовано рівні професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету; обґрунтовано педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх вчителів іноземних мов в освітньому середовищі університету; описано проведеній констатувальний і формувальний етапи експерименту; узагальнено результати експериментального дослідження.

Теоретичний аналіз основних понять дослідження дозволив класифікувати їх у дві групи, що уможливило уявити масштабність та багатоаспектність наукової проблеми. До першої групи зараховано поняття, які пов'язані безпосередньо з професійною підготовкою майбутніх учителів іноземних мов (учитель, учитель іноземної мови, професійна підготовка майбутніх учителів іноземної мови, технології навчання, інтерактивні технології навчання, професійні компетенції: лінгвістична, філологічна, комунікативна); до другої групи понять належать дефініції, які відображають процес формування професійної мобільності в освітньому середовищі університету (мобільність, професійна мобільність, освітнє середовище, вплив освітнього середовища). Аналіз цих дефініцій уможливив створити теоретичне підґрунтя дослідження формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов. З'ясовано, що вивчення сутності та особливостей професійної мобільності наразі перебуває в центрі уваги дослідників із різних галузей знань, таких як: філософія, соціологія, економіка, психологія і педагогіка. Розглянуто різні трактування та класифікації видів мобільності, що віддзеркалено у працях українських та зарубіжних науковців. Констатовано, що досліджуване явище є міждисциплінарним, формується у студентів у процесі здобуття вищої освіти. Узагальнення різних підходів учених уможливило уточнити та розширити розуміння поняття «професійна мобільність», а саме: це системна якість фахівця і певна послідовність знань, умінь, здібностей, особистих якостей і ціннісних орієнтацій, які впливають на майбутню професійну діяльність шляхом активізації бажання до саморозвитку і самореалізації.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету (актуалізація і розвиток у студентів мотивації до саморозвитку; врахування особливостей практичної діяльності вчителя іноземної мови та їх трансформаційних впливів на різних суб'єктів комунікаційної діяльності; підсилення міждисциплінарних зв'язків

навчальних дисциплін в освітньому середовищі університету); визначено структуру (особистісний, когнітивно-комунікативний, діяльнісний), критерії (спонукальний, когнітивно-комунікативний, процесуальний), показники та рівні (репродуктивний, базовий, продуктивний) сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов; уточнено поняття «професійна мобільність майбутнього вчителя іноземної мови» – це особистісно-професійна якість, що формується у студентів в процесі занурення в освітнє середовище університету, яка виявляється у здатності майбутнього фахівця ефективно застосовувати отримані ним знання для сталого особистісного і професійного саморозвитку; у спроможності здійснювати трансформаційні впливи на різних суб'єктів комунікаційної діяльності та готовності майбутнього вчителя іноземної мови адаптуватися та швидко реагувати на зміни в соціумі шляхом прийняття комплексних інноваційних рішень.

Констатовано, що процес формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов пов'язаний з фаховою підготовкою майбутніх учителів іноземних мов, процес здобуття якої здійснюється в освітньому середовищі університету. Розкрито специфіку освітнього середовища університету та охарактеризовано його вплив на формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов. Виокремлено структурні компоненти освітнього середовища університету: особистісний, інформаційно-змістовний, діяльнісний, просторово-предметний. Констатовано вплив кожного з них на формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов, які здійснюються за певними напрямками: аксіологічно-смісловий, який надає студентам свободу вибору світоглядних поглядів, ідеалів; комунікативний – сприяє активній взаємодії в діалозі вчителя іноземної мови з іншими культурами; професійний – впливає на розвиток та становлення майбутнього вчителя іноземної мови та його професійної мобільності; особистісно-зорієнтований – уможливорює активну адаптацію фахівця до швидкозмінних умов.

Досліджено рівні сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету. Протягом 2016 – 2019 н. р. серед 722 студентів II курсу закладів вищої освіти України (Київський університет імені Бориса Грінченка – 184 особи; Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини – 150 осіб; Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія – 200 осіб; Тернопільський національний економічний університет – 188) було проведено анкетування. Респонденти представлені різною віковою категорією (від 19 до 26 років). Результати дослідження показали, що мотивація навчання за педагогічною спеціальністю для переважної кількості майбутніх учителів іноземних мов зумовлена бажанням сталого особистісного і професійного саморозвитку. Крім того більше 80 % студентів планують працювати за майбутньою спеціальністю та використовувати всі її можливості, що свідчить про сформованість професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблено авторський курс «Мобільність як шлях до успіху», діагностичний інструментарій для виявлення рівнів професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов. Теоретичні та практичні положення дисертації можуть бути використані у підготовці навчальних програм, планів, розробці спецкурсів, методичних рекомендацій, підручників; організації процесу формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов у закладах вищої освіти; системі післядипломної педагогічної освіти з метою підвищення кваліфікації вчителів іноземних мов.

Подальшого розвитку набули положення щодо оптимізації процесу формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов за допомогою інформаційних ресурсів, які можуть бути використані в системі електронного навчання, відповідно до основних професійних завдань майбутніх учителів іноземних мов.

Ключові слова: мобільність, професійна мобільність, професійна мобільність майбутнього вчителя іноземної мови, учитель, учитель іноземної мови, освітнє середовище університету, вплив освітнього середовища університету.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Дячок Н. В. Формування професійної мобільності як спосіб забезпечення якісної освіти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2016. № 3(300). С. 177–187.

2. Дячок Н. В. Формування професійно мобільного фахівця як базис модернізації вищої освіти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2016. № 6 (303). С.154–162.

3. Дячок Н. В. Професійна мобільність як індикатор якості освіти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2017. № 8 (313). С. 157–164.

4. Дячок Н. В. Міждисциплінарність як пріоритетний вектор професійної педагогіки. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія*. 2017. №27. С. 91–94.

5. Дячок Н. В. Історія становлення професійної мобільності як наукового поняття [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Донбасу*. 2018. № 1–2. URL: [http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2018/N1-2\(37-38\)/dnvynp.PDF](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2018/N1-2(37-38)/dnvynp.PDF) (дата звернення: 12.03.2019).

6. Дячок Н. В. Мобільність педагога як шлях реалізації нової концепції педагогічної освіти [Електронний ресурс]. *Освітологічний дискурс*. 2019. №1 (24-25). URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/issue/view/24> ((дата звернення: 15.03.2019).

7. Дячок Н. В. Формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Донбасу*. 2019. № 1–2 (39-40). URL: [http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2019/N1-2\(39-40\)/dnvynp.PDF](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2019/N1-2(39-40)/dnvynp.PDF) (дата звернення: 20.05.2019 р.).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Дячок Н. В. Проблеми та перспективи розвитку педагогіки як сучасної науки. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»*: Зб. Наук. Праць. Переяслав-Хмельницький. 2017. Вип. 538. С. 261–263.

9. Дячок Н. В. Проблеми та перспективи розвитку педагогіки як сучасної науки. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»*: Зб. Наук. Праць. Переяслав-Хмельницький. 2019. Вип. 49. С. 83 – 85.

10. Дячок Н. В. Формування професійної мобільності фахівців як шлях реформування професійної освіти. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*. Херсон. 2019. С. 14 – 19.

11. Дячок Н. В. Професійна мобільність як поняття сучасної науки. *Матеріали IV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції: теорія і практика сучасної науки*. Київ: МЦНД. 2019. С. 10 – 12.

12. Дячок Н. В. Професійна мобільність фахівців як відкриття нового часу. *Збірник наукових праць з матеріалами між нар. Науково-практ. Конф.* Полтава. 2019. С. 68 – 70.

Наукові праці, які додатково відображають результати дослідження

13. Diachok N. V., Chernukha N. A Foreign Language Specialist: vectors to professional mobility. *Current scientific research: Collection of scientific articles*. Montreal, Canada : Publishing house «BREEZE», 2017. P. 208–212.

14. Дячок Н. В. Вектори впливу освітнього середовища університету на формування професійної мобільності майбутніх фахівців. *Studia Zarządzania i Finansów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznani*. 2018. № 15. С. 109-116.

ANOTATION

Diachok N. The professional mobility formation of the future language teachers in the educational environment of the university.—Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a candidate degree (Ph.D) in specialty 13.00.04 «Theory and Methods of Vocational Training» (Pedagogical Sciences). – Borys Grinchenko Kyiv University. Kyiv, 2019.

The modern educational space is characterized by an increase in requirements for the intellectual abilities and practical skills of future professionals, their ability to perceive new and change according to the challenges of the times. In practice, this indicates the need for targeted professional mobility of future professionals. The need for specialist mobility is due to: accelerating the pace of development of society; the need for rapid adaptation of specialists to modern conditions; formation of a single world information system using the latest information technologies; the emergence of problems that can only be resolved by the efforts of the international community; dynamic development of the economy, increased competition, reduction of unskilled and low-skilled labor; the creation by international organizations of educational acts of an international character, which become the leading benchmarks for European education.

Given the openness of the borders, the mission of a foreign language teacher to become aware of his or her own role in transforming a cross-cultural society and the need to respond to changes in it are of particular importance. Professional mobility is able to form a foreign language teacher who will flexibly redefine the direction and content of professional activity; to work independently on own development, increase of educational and cultural levels; to develop the ability to independently acquire the competences necessary for professional activity; to adapt and integrate in a multinational and multicultural environment.

The problem of professional mobility is declared by the normative base of professional training of specialists in the field of education in Ukraine: Laws of Ukraine «On Higher Education» (2014), «On Education» (2017), Concept «New

Ukrainian School» (2016); orders of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On approving the Model Regulations on Academic Mobility of Students of Higher Educational Institutions of Ukraine» (2013), the Regulations «On the Procedure for Exercising the Right to Academic Mobility» (2015); «On Approval of the Concept of Development of Teacher Education» (2018).

The object of the dissertation is the professional training of future foreign language teachers. Subject of study: pedagogical conditions for the formation of professional mobility of future foreign language teachers in the educational environment of the university. Purpose of the study: to theoretically substantiate and experimentally test the pedagogical conditions for the formation of professional mobility of future foreign language teachers in the educational environment of the university.

The thesis describes professional mobility as a subject of interdisciplinary research; ways of forming professional mobility of future specialists in Ukraine and abroad are considered; the influence of the university's educational environment on the formation of professional mobility of future foreign language teachers has been revealed; features of professional mobility of future foreign language teachers are presented; the structure of formation of professional mobility of future foreign language teachers is investigated; the criteria and corresponding indicators of the formed professional mobility of future foreign language teachers have been identified; the professional mobility levels of future foreign language teachers in the university's educational environment are described; pedagogical conditions for the formation of professional mobility of future foreign language teachers in the educational environment of the university are substantiated; the conducted ascertaining and forming stages of pedagogical experiment are described; the results of the experimental study are summarized.

Theoretical analysis of the basic concepts of the study allowed to classify them into two groups, which made it possible to imagine the magnitude and multidimensionality of the scientific problem. The first group includes concepts that are directly related to the vocational training of future foreign language teachers

(teacher, foreign language teacher, vocational training of future foreign language teachers, teaching technologies, interactive learning technologies, professional competences: linguistic, philological, philological); the second group of concepts includes definitions that reflect the process of formation of professional mobility in the educational environment of the university (mobility, professional mobility, educational environment, the impact of the educational environment). The analysis of these definitions made it possible to create a theoretical basis for the study of the formation of professional mobility of future foreign language teachers. It has been found that the study of the nature and features of occupational mobility is currently the focus of researchers in various fields of knowledge, such as philosophy, sociology, economics, psychology and pedagogy. Various interpretations and classifications of the types of mobility that have been reflected in the works of Ukrainian and foreign scientists are considered. It is stated that the phenomenon under study is an interdisciplinary concept that is formed in the process of higher education. Generalization of different approaches of scientists made it possible to clarify and broaden the understanding of the concept of «professional mobility», namely: it is the systemic quality of the specialist and a certain sequence of knowledge, skills, personal qualities and values, which influence the future professionalization of the development of activity.

The scientific novelty is that for the first time the pedagogical conditions for the formation of professional mobility of future foreign language teachers in the educational environment of the university (actualization and development of students' motivation to self-development; taking into account the peculiarities of the practical activity of the teacher of foreign language and transactional subjects and their subjective learning strengthening of interdisciplinary links of educational disciplines in the educational environment of the university); structure (personal, cognitive-communication, activity), criteria (motivating, cognitive-communication, procedural), indicators and levels (reproductive, basic, productive) of professional mobility of future foreign language teachers are determined; clarified the concept of «professional mobility of a future foreign language teacher» – professional quality

that is formed in students in the process of immersion in the educational environment of the university, which is manifested in the ability of the future specialist to effectively apply their knowledge to a sustainable personality and professional; in the ability to make transformational influences on different subjects of communication and the willingness of the future foreign language teacher to adapt and respond quickly to changes in society by making complex innovative decisions.

It is stated that the process of formation of professional mobility of future foreign language teachers is related to the professional training of future foreign language teachers, the process of which is obtained in the educational environment of the university. The connection between the professional education of the future foreign language teacher and the scientific works concerning the role of the educational environment in the process of forming the professional mobility of future foreign language teachers is considered.

It is remarkable that the influence of the educational environment of the university is a determinant in the formation of professional mobility among students during their professional education. The educational environment of the university is considered as a formed system, in which the structural components are distinguished: personal, cognitive, activity, space-subject. Each component of the educational environment of the university provides a specific vector of influence on the formation of professional mobility of future foreign language teachers: personality-oriented contributes to the specialist's adaptation to changing conditions, axiological and semantic, which gives students the freedom to choose worldviews, ideals; communication enables a foreign language teacher to engage in dialogue with other cultures; the professional promotes the development and development of the future foreign language teacher and is the final stage in the formation of professional mobility.

The levels of professional mobility of future foreign language teachers in the university's educational environment are investigated. During 2016/2019 among 722 students of the second year of higher education institutions of Ukraine (Kyiv University of Borys Grinchenko – 184 people; Uman State Pedagogical University

named after Pavel Tychyna – 150 people; Khmelnytsky Humanities and Pedagogical Academy – 200 people; Ternopil National Economic University – 188) were questioned. Respondents are represented in different age groups (19 to 26 years old). In addition, more than 80% of students plan to work in the specialty and use all its opportunities, which indicates the formation of professional mobility of future foreign language teachers in the university's educational environment.

The practical significance of the results is following: a course entitled «Mobility as a Way to Success», a diagnostic toolkit to identify the professional mobility levels of future foreign language teachers.

Theoretical and practical provisions of the dissertation can be used in the preparation of study programs, plans, development of special courses, methodical recommendations, textbooks; organization of the process of formation of professional mobility of future foreign language teachers in higher education institutions; system of postgraduate pedagogical education in order to improve the qualification of foreign language teachers.

The research materials can be used by teachers of higher education institutions and institutions of postgraduate pedagogical education system for the development of work programs and methodological guideline for teaching general pedagogy and history of pedagogy, comparative pedagogy during the training of future teachers and improving their qualifications.

Key words: mobility, professional mobility, professional mobility of the future foreign language teacher, teacher, foreign language teacher, university educational environment, influence of university educational environment.

List of publications of the applicant

Scientific papers in which published the main scientific results of the thesis

1. Dyachok N. V. Formuvannya profesIynoYi mobilnostI yak sposIb zabezpechennya yakIsnoYi osvIti. [The professional mobility formation as a way to quality education]. *Visnik LNU ImenI Tarasa Shevchenka*. 2016. # 3(300). S. 177–187.
2. Dyachok N. V. Formuvannya profesIyno mobilnogo fahIvtsya yak bazis modernIzatsIYi vischoYi osvIti. [The professional mobility formation of the professionals as a basis of higher education 14H.14іалізація]. *Visnik LNU ImenI Tarasa Shevchenka*. 2016. # 6 (303). S.154–162.
3. Dyachok N. V. ProfesIyna mobilnIst yak Indikator yakostI osvIti. [Professional Mobility as an Education Quality Indicator]. *Visnik LNU ImenI Tarasa Shevchenka*. 2017. # 8 (313). S. 157–164.
4. Dyachok N. V. MizhdistsiplInarnIst yak prIoritetniy 14H.14ia profesIynoYi pedagogIki. [Interdisciplinary recesrch as priority vector of professional pegagogy]. *PedagogIchna osvIta: teorIya I praktika. PedagogIka. PsihologIya*. 2017. #27. S. 91–94.
5. Dyachok N. V. IstorIya stanovlennya profesIynoYi mobilnostI yak naukovogo ponyattya. [The History of Developing Professional Mobility as a Scientific Concept]. [Elektronniy resurs]. *Naukoviy vIsnik Donbasu*. 2018. # 1–2. URL: [http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2018/N1–2\(37–38\)/dnvynp.PDF](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2018/N1–2(37–38)/dnvynp.PDF) (data zvernennya: 12.03.2019).
6. Dyachok N. V. MobilnIst pedagoga yak shlyah realizatsIYi novoYi kontseptsIYi pedagogIchnoYi osvIti. [The pedagogue’s mobility as the way of realization conditions of the new pedagogical concept of education]. *OsvItologIchniy diskurs*. 2019. #1 (24-25). S.128 – 140.
7. Dyachok N. V. Formuvannya profesIynoYi mobilnostI maybutnIh uchitelIv Inozemnih mov v osvItnomu seredovischI unIversitetu [The Professional Mobility Formation of Future Languages Teachers in the Educational Environment of the University]. [Elektronniy resurs]. *Naukoviy vIsnik Donbasu*. 2019. # 1–2. URL:

[http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2018/N1-2\(37-38\)/dnvynp.PDF](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2018/N1-2(37-38)/dnvynp.PDF)(data zvernennya: 05.07.2019).

Scientific papers certifying the approbation of the materials of thesis

8. Diachok N. V. Problemy ta perspektyvy rozvytku pedahohiky yak suchasnoi nauky. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii «Vitchyzniana nauka na zlami 15h.15i: 15h.15iaл ta perspektyvy rozvytku»: Zb. Nauk. Prats. Pereiaslav-Khmelnytskyi. 2017. Vyp. 538. S. 261– 263.

9. Diachok N. V. Problemy ta perspektyvy rozvytku pedahohiky yak suchasnoi nauky. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii «Vitchyzniana nauka na zlami 15h.15i: 15h.15iaл ta perspektyvy rozvytku»: Zb. Nauk. Prats. Pereiaslav-Khmelnytskyi. 2019. Vyp. 49. S.83 – 85.

10. Diachok N. V. Formuvannia profesiinoi mobilnosti fakhivtsiv yak shliakh reformuvannia profesiinoi osvity. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii. Kherson. 2019. S. 14 – 19.

11. Diachok N. V. Profesiina mobilnist yak poniattia suchasnoi nauky. Materialy IV mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii: teoriia i praktyka suchasnoi nauky. Kyiv: MTsND. 2019. S. 10 – 12.

12. Diachok N. V. Profesiina mobilnist fakhivtsiv yak vidkryttia novoho chasu. Zbirnyk naukovykh prats z materialamy mizh nar. Naukovo-prakt. Konf. Poltava. 2019. S. 68 – 70.

Scientific works, which additionally reflect the scientific results of the thesis

13. Diachok N. V., Chernukha N. N. A Foreign Language Specialist: vectors to professional mobility. Current scientific research: Collection of scientific articles. Montreal, Canada : Publishing house «BREEZE», 2017. P. 208–212.

14. Dyachok N. V. Vertori vplivu osvìtn`ogo seredovishha uni`versitetu na formuvannya profesi`jnoyi mobi`l`nosti` majbutni`kh fakhi`vci`v. Studia Zarządzania i Finansów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, 2018, # 15. S. 109-116.

ПЕРЕЛІКУМОВНИХСКОРОЧЕНЬ

IE – Інститут Міжнародної Освіти;

MBA – магістр ділового адміністрування;

EQF – Європейська кваліфікаційна рада;

ID – Індивідуальний запит;

COMENIUS, ERASMUS – програма Європейської Комісії для освіти;

LEONARDO – це програма фінансування Європейської комісії, спрямована на потреби у навчанні та професійній освіті, професійній підготовці;

GRUNTVIG – європейська програма фінансування, яка є частиною програми Європейського Союзу «Навчання на все життя» на 2007–2013 роки, і спрямована на зміцнення європейського виміру освіти дорослих;

DfES – Департамент Освіти і Професійного Знання;

ECTS – Європейська система кредитного перекладу та накопичення;

FRDP – група досліджень та розробок;

STIBET– стипендіальна програма для навчання у Німеччині;

Bafög – стипендія-позика в Німеччині;

BMBF – Федеральне міністерство освіти і науки в Німеччині;

DAAD – Німецька служба академічних обмінів;

EURAXESS – унікальна ініціатива, започаткована Європейською Комісією, для розвитку наукової кар'єри і мобільності науковців у межах Європи;

MUNDUS – це всесвітня програма академічної мобільності, покликана надати вищій освіті чітку виражену європейську спрямованість;

TEMPUS – це програма зовнішньої допомоги Європейського Союзу. Її мета – сприяти модернізації системи вищої освіти у країнах-партнерах (країнах-сусідах) ЄС через активізацію співпраці між навчальними закладами держав-членів ЄС та країн-партнерів;

EER – Європейська Програма Досконалості;

BIM – учителі іноземних мов.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	19
 РОЗДІЛ I.ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ.....	28
1.1.Професійна мобільність як предмет міждисциплінарного дослідження.....	28
1.2.Шляхи формування професійної мобільності у майбутніх фахівців в Україні і за кордоном.....	43
1.3.Освітнє середовище університету як умова формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов.....	67
Висновок до першого розділу.....	81
 РОЗДІЛ II.ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ.....	84
2.1.Особливості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов.....	84
2.2.Структура, критерії, показники та рівні сформованої професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов.....	98
2.3.Обґрунтування педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх вчителів іноземних мов в освітньому середовищі університету.....	114
Висновок до другого розділу.....	131

РОЗДІЛ ІІІ.ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ	136
3.1.Констатувальний етап педагогічного експерименту.....	136
3.2.Формувальний етап педагогічного експерименту.....	150
3.3.Узагальнення результатів дослідження.....	171
Висновок до третього розділу	184
ВИСНОВКИ.....	189
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	193
ДОДАТКИ.....	219

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний освітній простір схарактеризовано збільшенням вимог до інтелектуальних здібностей та практичних навичок майбутніх фахівців, їхніх можливостей сприймати нове та змінюватися відповідно до викликів часу. На практиці це вказує на необхідність цілеспрямованого забезпечення професійної мобільності майбутніх фахівців. Необхідність у мобільності фахівців зумовлена: прискоренням темпів розвитку суспільства; необхідністю у швидкій адаптації фахівців до сучасних умов; формуванням єдиної світової інформаційної системи з використанням новітніх інформаційних технологій; виникненням проблем, які можуть бути вирішені лише зусиллями міжнародного співтовариства; динамічним розвитком економіки, зростанням конкуренції, скороченням некваліфікованої чи малокваліфікованої праці; створенням міжнародними організаціями освітніх міжнародних актів, які стають провідними орієнтирами для європейської освіти.

В умовах відкритості кордонів особливої значущості набуває відповідальна місія учителя іноземної мови – усвідомлення власної ролі у трансформації кроскультурного суспільства та необхідність мобільно реагувати на зміни в ньому. Професійна мобільність здатна сформувати вчителя іноземної мови, який буде гнучко перебудовувати напрям і зміст професійної діяльності; самостійно працювати над власним розвитком, підвищенням освітнього й культурного рівнів; розвинути вміння самостійно набувати необхідних для професійної діяльності компетенцій; адаптуватись та інтегруватись у багатонаціональному і полікультурному середовищі.

Проблема професійної мобільності задекларована нормативною базою професійної підготовки фахівців у галузі освіти України: Закони України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про освіту» (2017 р.), Концепція «Нова українська школа» (2016 р.); наказах Міністерства освіти і науки України «Щодо затвердження Примірного положення про академічну мобільність студентів

вищих навчальних закладів України» (2013 р.), Положення «Про порядок реалізації права на академічну мобільність» (2015 р.); «Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти» (2018 р.).

Як предмет міждисциплінарного дослідження вчених, проблема мобільності розглядалась у різних галузях знань: соціології (Т. Заславська, С. Ліпсет, П. Сорокін та інші); економіці (П. Блау, Н. Ничкало, О. Симончук, О. Філатов, Д. Чернилевський); психології (І. Мартинюк, Л. Мітіна, В. Осовський); педагогіці (Н. Коваліско, Б. Лихачов, П. Новиков, Л. Пономарьов та інші).

У сучасних умовах реформування вищої освіти різносторонні аспекти мобільності представлені у працях дослідників: В. Андрущенко, О. Безпалько, Т. Голубенко, Т. Гордєєвої, В. Гринько, Н. Грицькової, Є. Іванченко, С. Желтової, Ю. Клименко, Н. Кожемякіної, Н. Мерзлякової, Л. Меркулової, Е. Нікітіної, Л. Пілецької, Р. Пріми, Н. Сидорової, С. Сисоєвої, Л. Сушенцевої, В. Триндюк, І. Хомюк, І. Шпекторенка, Н. Чернухи, В. Юрченка.

Система професійної освіти суттєво впливає на інтенсивність мобільності як найбільш дієве джерело становлення досліджуваного феномену. Проблема професійної підготовки вчителів висвітлена у наукових доробках учених: Н. Дем'яненко, О. Дубасенюк, І. Зязюна, В. Лугового, Н. Ничкало, В. Майбороди, О. Пехоти, Н. Протасової, Л. Хоружої; філософські аспекти цього процесу обґрунтовують: В. Андрущенко, В. Бондаренко, В. Князєв, М. Михальченко, В. Скуратівський; психологічні: І. Бех, Л. Божович, В. Бочелюк, Ю. Власенко, С. Занюк, Г. Костюк, І. Кукуленко-Лук'янець, Р. Немов, Т. Яценко. Висвітленню окремих питань формування готовності педагогів до професійної діяльності присвятили дисертаційні роботи К. Баханов, І. Богданова, О. Волошенко, І. Гавриш, А. Линенко, О. Савченко та інші. Безпосередньо дослідженням професійної підготовки вчителів іноземних мов займаються: А. Береснєв, О. Божок, М. Князян, О. Місечко, О. Русановна, Н. Сура, В. Хмельковська, О. Шмирко.

У вивченні професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов провідним є середовищний підхід. Наукові пошуки вітчизняних і закордонних учених здійснюються досить тривалий час у площині «освітній простір – освітнє середовище». Основні категорії середовищного підходу стали предметом наукових досліджень ряду вчених: категорія «середовище» (Л. Буєва, Ю. Мануйлов, Л. Новикова, Н. Селиванова, В. Петровський, І. Якиманська та інш.); «освітній простір» (А. Валицька, Б. Ельконін, І. Фрумін), «виховний простір», «виховна система» (Л. Новикова, Н. Селиванова та інш.); «творче освітнє середовище» (В. Ясвін); середовищний підхід в освіті (І. Бех, В. Бочарова, Ж. Петрочко); уточнення сутності понять «освітній простір» (В. Ясвін) та «освітнє середовище закладу вищої освіти» (М. Братко, О. Демченко, М. Чайковський, В. Кравченко) та інші.

Актуальність наукового дослідження проблеми формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету пов'язана із розв'язанням суперечностей між:

- вимогами суспільства до ефективної діяльності конкурентоспроможного фахівця та відсутністю якісної професійної підготовки сучасних фахівців у системі вищої освіти;
- об'єктивно високим розвивальним потенціалом іноземної мови та відсутністю дієвих механізмів розвитку професійної мобільності майбутніх учителів в освітньому середовищі університету;
- зростаючими потребами у професійній мобільності вчителя та розробленістю педагогічних умов її формування у сучасних закладах вищої освіти.

Отже, актуальність означеної проблеми, недостатній рівень її наукової дослідженості та практичної розробленості, відсутність системного наукового аналізу проблеми та виявлені суперечності зумовили вибір теми дисертації аналізу проблеми та виявлені суперечності зумовили вибір теми дисертації **«Формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до наукової теми Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка «Нова стратегія професійної підготовки педагога в умовах євроінтеграції» (реєстраційний номер 0116U002963) та науковою темою кафедри теорії та історії педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка: «Зміст і технології забезпечення якості неперервної педагогічної освіти в умовах євроінтеграції» (реєстраційний номер 0116U003295). Тему дисертації затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 1 від 28 січня 2016 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 23 лютого 2016 р.).

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету.

Відповідно до поставленої мети визначено **завдання** дослідження:

1. Проаналізувати стан досліджуваності проблеми формування професійної мобільності майбутніх учителів.
2. Розкрити специфіку освітнього середовища університету й охарактеризувати його вплив на формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов.
3. Визначити структуру, критерії, показники, рівні сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету.

4. Обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету.

Методологічну основу дослідження становлять загальнотеоретичні і методологічні положення філософії та педагогіки щодо професійної підготовки; філософські положення про взаємозв'язок соціальних і педагогічних явищ та процесів; провідні ідеї сучасної філософії, соціології, педагогіки та психології; концепції вітчизняних і зарубіжних учених щодо формування професійної мобільності; діалектичної єдності процесів навчання, виховання, розвитку і неперервного професійного саморозвитку особистості; концептуальні положення неперервної та ступеневої професійної педагогічної освіти, формування змісту педагогічної освіти; системний підхід до професійної підготовки вчителів іноземних мов; принципи рефлексивного підходу до навчання; концептуальні засади розвитку педагогічної освіти і науки в Україні та їх інтеграції в європейський освітній простір.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові положення та висновки щодо філософії сучасної освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Огнев'юк); неперервної професійної освіти (С. Гончаренко, С. Сисоєва, Я. Цехмістер, Л. Хоружа); компетентнісного підходу в освіті (Н. Бібік, О. Пометун, О. Савченко); професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови (О. Божок, Н. Дем'яненко, В. Луговий, Н. Ничкало, В. Майборода); філософських аспектів цього процесу (В. Бондаренко, В. Князєв, М. Михальченко, В. Скуратівський); психологічних засад (І. Бех, Л. Божович, В. Бочелюк, Ю. Власенко, Г. Костюк); формування професійної мобільності (О. Безпалько, А. Ващенко, Л. Вороновськ, С. Кугель, Н. Мерзлякова, Л. Пілецька, Р. Пріма, О. Симончук, Л. Сушенцева, В. Стасюк, Н. Хакімова, В. Юрченко); освітнього середовища (М. Братко, А. Цимбалару, В. Ясвін).

Для розв'язання поставлених завдань застосовано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні* – аналіз, синтез, класифікація, узагальнення – для

теоретичного вивчення наукової проблеми, визначення базових та похідних понять дослідження; порівняння, абстрагування й конкретизація – для обґрунтування сутності педагогічних умов, а також критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної мобільності майбутнього вчителя іноземної мови в освітньому середовищі університету *емпіричні* – діагностичні (анкетування, тестування, опитування, бесіди, інтерв'ювання); педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний) – для діагностування стану сформованості професійної мобільності майбутнього вчителя іноземної мови в освітньому середовищі університету та перевірки ефективності педагогічних умов; *статистичні* – для встановлення статистичної значущості результатів дослідження, їхньої кількісно-якісної інтерпретації, аналізу результатів педагогічного експерименту, виявлених у студентів контрольних і експериментальних груп (критерій Стюдента здійснює перевірку гіпотез відносно числових характеристик – статистичної середньої та дисперсії, що вказують на суттєвість відмінностей між досліджуваними параметрами).

Експериментальна база дослідження. Експериментальна робота виконувалася у Київському університеті імені Бориса Грінченка, Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії, Тернопільському національному економічному університеті.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в тому, дослідження полягає в тому, що вперше теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету (актуалізація і розвиток у студентів мотивації до саморозвитку; врахування особливостей практичної діяльності вчителя іноземної мови та їх трансформаційних впливів на різних суб'єктів комунікаційної діяльності; підсилення міждисциплінарних зв'язків навчальних дисциплін в освітньому середовищі університету); визначено структуру (особистісний, когнітивно-комунікативний, діяльнісний), критерії (спонукальний, когнітивно-комунікативний, процесуальний), показники та

рівні (репродуктивний, базовий, продуктивний) сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов; уточнено поняття «професійна мобільність майбутнього вчителя іноземної мови» – це особистісно-професійна якість, що формується у студентів в процесі занурення в освітнє середовище університету та виявляється у здатності ефективно застосовувати отримані знання для сталого особистісного і професійного саморозвитку; у спроможності здійснювати трансформаційні впливи на різних суб'єктів комунікаційної діяльності, готовності майбутнього вчителя іноземної мови адаптуватися і швидко реагувати на зміни в соціумі шляхом прийняття комплексних інноваційних рішень; подальшого розвитку набули положення щодо оптимізації процесу формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов за допомогою інформаційних ресурсів, які можуть бути використані в системі електронного навчання, відповідно до основних професійних завдань майбутніх учителів іноземних мов.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблено авторський курс «Мобільність як шлях до успіху», діагностичний інструментарій для виявлення рівнів професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов.

Теоретичні та практичні положення дисертації можуть бути використані у підготовці навчальних програм, планів, розробці спецкурсів, методичних рекомендацій, підручників; організації процесу формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов у закладах вищої освіти; системі післядипломної педагогічної освіти з метою підвищення кваліфікації вчителів іноземних мов.

Впровадження результатів дослідження відбувалося у Київському університеті імені Бориса Грінченка (акт про впровадження № 124 – н від 14.11.2018 р.), Тернопільському національному економічному університеті (акт про впровадження № 126-32/1972 від 26.10.2018 р.), Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії (довідка про впровадження № 489 від

23.10.2018 р.), Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини (акт про впровадження № 522101 від 20.03.2019 р.).

Особистий внесок автора у спільно підготовленій публікації з Н. Чернухою «Foreign Language Specialist: vectors to professional mobility» полягає у розробленні теоретичних і методичних засад формування професійної мобільності вчителів іноземних мов.

Апробація результатів дослідження здійснювалася під час виступів на науково-практичних конференціях різних рівнів, зокрема, на *міжнародних*: «Теорія та практика інноваційних технологій в контексті глобальних проблем сучасності» (м. Київ / м. Кропивницький / м. Кривий Ріг, 2017 р.), «Забезпечення якості вищої освіти: Європейські й національні стандарти та індикатори» (м. Старобільськ, 2017 р.), «Педагогіка у міждисциплінарному вимірі: варіативність моделей неперервної педагогічної освіти» (м. Київ, 2018 р.), «Теорія і практика сучасної науки» (м. Київ, 2019 р.), «Наукові відкриття та фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід» (м. Полтава, 2019 р.); на *всеукраїнських*: «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (м. Київ, 2016 р.), «Трансформація національної системи вищої освіти України в умовах зовнішніх викликів» (м. Старобільськ, 2016 р.); «Педагогіка у міждисциплінарному вимірі: від традицій до інновацій» (м. Київ, 2016 р.); «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» (м. Переяслав-Хмельницький, 2017 р.); «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» (м. Переяслав-Хмельницький, 2019 р.); «Концептуальні шляхи реформування та розвитку педагогічних наук» (м. Миколаїв, 2019 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображено у 14 наукових працях, зокрема: 7 статей у наукових фахових виданнях України, 2 статті у міжнародних періодичних наукових виданнях, 5 статей апробаційного характеру.

Структура дисертаційного дослідження зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них,

загальних висновків, списку використаних джерел (249 позицій з них 12 – іноземними мовами) та додатків. Загальний обсяг дисертації – 268 сторінок, з них 173 сторінки основного тексту, який містить 11 таблиць, 11 рисунків та 5 формул. Додатки розміщено на 49 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ

У першому розділі представлено концептуальні засади дослідження проблеми. Здійснено теоретичний аналіз вітчизняної та закордонної літератури. Охарактеризовано професійну мобільність як предмет міждисциплінарного дослідження. Розглянуто шляхи формування професійної мобільності майбутніх фахівців в Україні і за кордоном. Розкрито вплив освітнього середовища університету на формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов.

Науковий аналіз здійснено з урахуванням сутнісного змісту базових понять загального контексту дослідження (мобільність, соціальна мобільність, академічна мобільність, освіта, вища освіта, фахова освіта, професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов).

1.1. Професійна мобільність як предмет міждисциплінарного дослідження.

Міждисциплінарність дослідження професійної мобільності постає як особливість досліджуваного феномену. При аналізі даного поняття наша увага була зосереджена на різних шляхах досліджень, таких як: філософський, соціологічний, економічний, психологічний, педагогічний. В дослідженні кожного напрямку прослідковується характер професійної мобільності, саме тому дана категорія розглядатиметься нами як предмет міждисциплінарного дослідження.

Варто зазначити, що до кінця XX століття в Україні характерним було обмеження професійної мобільності фахівця. Сьогодні наше суспільство на

основі соціально-економічних відносин спричинило появу конкуренції. Конкуренція стала шляхом покращення життя, отримання більшої кількості благ. Представники сучасного соціуму розраховували на те, що отримання першої фахової освіти буде не вистачати індивіду на все життя, тому він буде змушений постійно підвищувати якість власної, вже отриманої, фахової освіти або змінювати фах в загалом [141, С. 22].

Професійна мобільність спеціалістів різного профілю стала предметом дослідження А. Ващенко [17] (формування професійної мобільності майбутніх офіцерів у процесі навчання у вищих військових навчальних закладах), С. Кугеля [91] (професійна мобільність у науці), О. Симончук [153] (механізми професійної мобільності спеціалістів з вищою освітою), О. Малигіна [97] (професійна мобільність випускника технічного університету як одна з цілей вищої освіти); В. Попкова [129] (теорія і практика вищої професійної освіти); Є. Сайфутдінова [149] (професійна мобільність молоді в умовах становлення ринкових відносин).

Слід розпочати наше дослідження з вивчення соціологічного сегменту щодо вивчення зародження професійної мобільності у працях Е. Дюркгейма, А. Шюца, М. Шелера [41, 193, 187] та інших учених. Наукові праці зазначених вчених почали представляти для розгляду сутність поняття «мобільність» за допомогою основних законів фізики. Сенс досліджень базувався на поступовому накопиченні кількісних змін і їхньому переході в якісні на певній стадії існування. Дані зміни розпочинають розвиток особистості. Покрокове накопичення кількісних змін провокує перехід до якісних змін у формі стрибка. Аналізуючи структуру професійної мобільності можемо сказати, що зазначений перехід від кількісних змін до якісних буде розглядатися як адаптація до чогось нового.

Зародження дослідження професійної мобільності з соціологічного напрямку відбулося на Заході у Великобританії та Швеції приблизно в середині ХХ століття. Основою для вивчення досліджуваного нами феномену стали праці Е. Дюркгейма [42] та М. Вебера [42]. Науковці розпочали вивчення

мобільності, з досліджень її функцій. Даний вид дослідження був спрямований на аналіз професійної мобільності як суспільного явища.

Засновником соціологічного напрямку дослідження мобільності вважають П. Сорокіна. Науковець наголошував, що соціальна мобільність це наявність певного переміщення особистості з однієї позиції в іншу в існуючому соціальному просторі [159]. Під певним соціальним простором соціолог розуміє вже сформовану систему суспільства, яка має два обов'язкових шляхи для руху – горизонтальний (наприклад, соціальні групи студентів: математики, філологи, програмісти тощо) і вертикальний (наприклад, викладач – студент, ректор – викладач, студенти IV курсу – студенти I курсу). Дані типи переміщень є параметрами руху в соціальному просторі [160].

Людина може рухатися як у межах одного, так і іншого параметру. Під горизонтальною мобільністю розуміємо певний перехід фахівця від однієї соціальної групи до іншої, розташованої на тому самому рівні, наприклад, від одного громадянства до іншого, від однієї родини до іншої, від однієї організації до іншої тощо. Під вертикальною мобільністю розглядаємо відносини, які стають причиною даного переміщення людини від однієї сфери до іншої [160].

Прояв горизонтального переміщення для вчителів іноземних мов буде розглядатися як змінами одного статусу на інший, який обов'язково має бути приблизно еквівалентним попередньому. Наприклад, вчитель іноземної мови, пропрацювавши тривалий час, вирішує змінити педагогічну діяльність та зайнятися перекладацькою діяльністю. Даний вид зміни діяльності немає відображатися на заробітній платі фахівця. Саме тоді даний перехід буде вважатися соціальним переміщенням, який був активізованим горизонтальною мобільністю.

Вертикальне переміщення вчителя іноземної мови буде спостерігатися як кар'єрне зростання, здобуття наукового ступеня або вченого звання. Наприклад, вчитель іноземної мови пропрацювавши тривалий час у школі, вирішує продовжити власну свою освіту через написання дисертації, успішний

захист якої надає можливість отримати науковий ступень та підвищення на роботі, що впливає на заробітну плату фахівця. Дане переміщення, завдяки вертикальній мобільності, є найбільш важливим процесом у розвитку суспільства. Зазначені переміщення особистостей завжди будуть цікавити вчених [44].

Варто наголосити, що професійна мобільність так само, як і соціальна мобільність, має не лише позитивні переміщення, а й негативні. Під негативним переміщенням професійної мобільності маємо на увазі професійну деградацію [239]. Дане професійне переміщення є вкрай важливим, адже його наявність зупиняє розвиток суспільства і країни загалом.

Враховуючи вищезазначене можемо стверджувати, що існування професійної мобільності є початком стратифікації суспільства. Існує три форми даного поняття: економічна, політична і професійна. Кожній з цих форм стратифікації притаманний власний напрям мобільності.

Вкрай важливими для дослідження професійної мобільності є принципи соціальної мобільності П. Сорокіна [159], які подано в таблиці 1.1.

Відповідно до принципів професійної мобільності можемо виокремити шляхи, які рухають мобільність у двох напрямках (позитивному та негативному). Дані напрями відомі науці як канали циркуляції мобільності. Науковець С. Фролов виокремлює канали циркуляції, такі як: безробіття, армія, освіта, професія, місце проживання тощо [174]. Зазначені канали циркуляції соціальної мобільності є активними і для професійної мобільності. На формування професійної мобільності буде впливати гендерна приналежність (яка стать найбільше готова швидко адаптуватися), вік (в якому віці розпочинається саморозвиток особистості), вже здобута професія та необхідність у її зміні, місце проживання особистості, фінансове становище індивіда. Зазначені ознаки надають особистості певного як соціального, так і професійного простору. Незважаючи на це є досить поширеним явище, коли «серед працездатних громадян, які свідомо обрали якусь професію і оволоділи

нею, є люди, що змушені перенавчатися і працювати за іншою професією» [222, С. 2].

Професійну мобільність як шлях до перенавчання або зміни своєї професійної діяльності можемо розглядати як трудову мобільність. Нам імponує думка Т. Заславської про те, що професійна мобільність є однією із форм трудової мобільності і є не стільки економічним чи соціальним, скільки міждисциплінарним поняттям [56, С. 3].

Таблиця 1.1.

Принципи соціальної та професійної мобільності

№ П/П	ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ	ПРИНЦИПИ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ
1	Існування в суспільстві соціальних верств, які є абсолютно закритими (мається на увазі соціальні групи, у яких відсутня соціальна мобільність за її трьома напрямками: економічний, політичний, професійний)	Існування відкритих професійних груп, у яких наявні можливості для саморозвитку та самореалізації
2	Існування груп, у яких вертикальна соціальна мобільність є абсолютно вільною	Наявність у суспільстві груп, у яких професійна мобільність (зміна професійної діяльності) відбувається без будь-якого опору
3	Загальність вертикальної мобільності (даний вид переходу здійснюється окремими особистостями на загальних умовах)	Здійснювати мобільність можуть індивіди, які досягли належного рівня розвитку на загальних умовах для всіх
4	Принцип інтенсивності та падіння мобільності, який залежить від суспільних вимог	Принцип інтенсивності та падіння мобільності, який залежить від суспільних вимог (від необхідної кількості фахівців у різні галузях для ефективного розвитку суспільства)
5	Відсутність руху мобільності, тобто відсутність постійного руху	Інтенсивність руху професійної мобільності та його зупинки при необхідності

Джерело: власне опрацювання

Міждисциплінарність професійної мобільності пояснюється її необхідністю на різних життєвих рівнях особистості, таких як: професійне, соціальне та особисте життя, кваліфікаційний розвиток фахівця тощо. Необхідність наявності професійної мобільності на всіх життєвих етапах особистості може бути пов'язана з різними причинами її виникнення. Наприклад, якщо у вчителя іноземної мови життєві обставини склалися так, що йому необхідно змінити територіальне місце проживання, але на новому місці немає трудової діяльності вже за отриманою кваліфікацією фахівцем. У даному випадку перенавчання або зміна трудової діяльності буде своєрідною формою адаптації особистості до нових умов існування [46, 48].

Враховуючи зазначене вище, ми підтримуємо точку зору науковця Т. Заславської, яка акцентує увагу на існуванні дуже тісного зв'язку між професійною мобільністю та адаптаційним фактором виробництва. Саме тому досліджуване поняття розглядається науковцем як зміна трудової діяльності фахівця, яка спричинена зміною місця роботи або професії [56, С. 3].

У процесі свого наукового пошуку Т. Заславська робить висновок про те, що, досліджуючи феномен «професійної мобільності», варто розрізняти два аспекти: об'єктивний, суб'єктивний [56, С. 181].

В основу першого з них (об'єктивного) покладені наукові, технічні, соціальні та економічні умови. Дані фактори призводять до зміни трудової діяльності задля забезпечення конкурентоспроможного фахівця.

Другий з них (суб'єктивний) базується на зміні трудової діяльності через зміну інтересів працівника, що залежить від індивідуальних характеристик фахівця [56].

На противагу думці Т. Заславській, Є. Іванченко [56, 64] розглядає професійну мобільність економістів у сукупності, визначаючи її як інтегровану якість особистості, а не процес змін трудової позиції протягом життя. Вчений виокремлює у структурі професійної мобільності три компоненти, такі як: соціологічний, психологічний та економічний [64, С. 23].

Вважаємо за необхідне представити точку зору чеського соціолога Н. Форманека, який зазначає, що дослідити групи людей або їхні пересування можливо лише використовуючи мобільність, так як дане поняття науковець відносе до соціологічних методів дослідження [159]. На нашу думку є досить цікавим розгляд професійної мобільності як методу соціологічного дослідження, але досить важко уявити, яким чином застосувати його на практиці, тому ми схилиємося все більше до того, що професійна мобільність все ж таки – особистісна якість.

Науковці Е. Морильова, Н. Суртаєва розглядають «мобільність» як вияв бажання особистості задовольнити власні потреби. Таку потребу дослідники пов'язують із бажанням досягти гармонії з самим собою та навколишнім світом [107]. Дане дослідження нагадує вищезгадану наукову працю Т. Заславської [56] за розглядом професійної мобільності саме з суб'єктивного аспекту, з чим ми погоджуємося, так як задоволення внутрішніх бажань особистості до самореалізації та саморозвитку є рушіями у формуванні професійної мобільності.

Не можемо заперечити зазначену думку дослідника про те, що характер і зміст професійної мобільності зумовлений зміною вимог до існуючих професій і нових, більш престижних професій, що забезпечують його високий соціально-професійний статус. Даний нюанс науковець відносить до економічного компоненту, але, на наш погляд, це є чинником формування професійної мобільності, аж ніяк не її структурним компонентом. Посилення вимог до певної професії є зовнішньою умовою, яка впливає на формування професійної мобільності у фахівців. Таким чином, сутність професійної мобільності визначається: як якість особистості, що забезпечує людині шлях до адаптації, детерміновану подіями; особистісна характеристика, результатом якої є саморозвиток і самореалізація людини як у професійному, так і в особистому житті; як процес перетворення людиною навколишнього середовища.

Економічна наука пропонує розглядати професійну мобільність як елемент ринкової організації праці, а саме: «відтворенням трудових ресурсів,

зміною професійного і кваліфікаційного статусу робітників як виробників та споживачів матеріальних благ» [64, С. 18–19].

Якщо розглядати професійну мобільність з економічної точки зору, то слід наголосити на тому, що в даному випадку, досліджуючи даний феномен, нам слід базуватися на моделі «повної конкуренції». Маємо на увазі модель необмеженої трудової сили [175, С. 18–19]. Враховуючи особливості даної теорії, можемо сказати, що для ефективної роботи сучасного ринку праці необхідно змінити загальні засади формування професійної мобільності у фахівців, саме тоді з'являться конкурентоспроможні фахівці.

Можемо спостерігати схожість тлумачень дефініцій «професійна мобільність» між соціологічною і економічною науками. Враховуючи вищезазначене, можемо сказати, що «професійна мобільність» – це зміна особистістю фахової діяльності на іншу, переході людей з одних професійних груп і верств до інших. Таку зміну буде доречним розділяти на вертикальну професійну мобільність (переміщення вгору або вниз у професійній структурі), і горизонтальну (переміщення без якісної зміни кваліфікації чи діяльності)[143].

Аналізуючи економічну точку зору щодо формування «професійної мобільності», можемо констатувати, що саме мобільність стає механізмом поєднання різних видів діяльності, на які впливають розвиток освіти, науки й техніки та стають причиною виникнення певних зрушень. Більшість наукових праць, у яких досліджувалася проблема мобільності, наголошували на тому, що даний феномен є неминучим, тому що постійно з'являються нові професії та вимоги до вже існуючих.

Психологічна наука пов'язує поняття «професійна мобільність» з мотивами та метою вже обраної діяльності, як основними чинниками прояву мобільності. Зокрема, маємо на увазі психологічні аспекти профорієнтації і трудової діяльності (Є. Климов); професійне самовизначення випускників, пошук роботи, адаптація на робочому місці, підвищення кваліфікації тощо

(В. Шубкін, К. Сабір'янова, В. Ядов та інші); внутрішньо-мотиваційний, інтелектуально-вольовий компоненти особистості (О. Нікітіна) [240, 196, 113].

Наголосимо, що професійна самореалізація та саморозвиток допомагає сформувати професійну мобільність та збудувати особливу форму власного життя та діяльності (особистісно-професійну стратегію). Фахівець повинен активно діяти та ефективно використовувати нові можливості. Користування всіма можливостями та швидка адаптація до результатів можлива лише за наявності стійкої мотивації. Згідно з таким підходом, професійна мобільність – адаптування особистості до сучасних умов їх невизначеності.

У психологічних наукових працях (Ю. Дворецької, М. Кліщевської, О. Неделько, Н. Хакімової та інших) акцентується увага на тому, що проблема мобільності на особистісному рівні тісно пов'язана зі змінами характеру самовизначення особистості та появою нових професій і старінням тих професій, які з'явилися раніше [35, 79, 76, 112, 175].

Наприклад, якщо розглядати професійну мобільність з точки зору психологічної науки, то мова буде йти про систему особистісних характеристик фахівця й особливих форм його поведінки, що спостерігаються у процесі зміни професії. Під цим поняттям розуміємо якості, такі як: прагнення до саморозвитку й самоактуалізації, здатність до ризику, прояву ініціативи та рефлексії, наявність організаційних вмінь, активність в особистому і професійному житті, швидкість адаптивності тощо [48].

Відповідно до психології загальні якості фахівця впливають на мобільність особистості опосередковано через індивідуальні особливості. Але не варто забувати, що загальні – є основою для розвитку індивідуальних властивостей, тобто можемо припустити, що спадковість також може створювати умови для професійної мобільності особистості.

Враховуючи психологічну точку зору, можемо сказати, що кожна особистість постає перед вибором та відповідно до вимог починає діяти й шукати свій шлях. Пошук такого шляху спричинений сформованою

професійною мобільністю на відповідних рівнях, які враховують як особисті якості фахівців, так і умови, що спровокували даний пошук.

Пошук власного професійного місця у суспільстві, на думку С. Рубінштейна [146], – усвідомлення свого професійного майбутнього, ще відомого у психології як «генеральна лінія життя». Маємо на увазі, що під даним процесом розуміємо поєднання всіх мотивів з професійною метою. Варто також врахувати, що «генеральна лінія» повинна знаходитися у постійному русі, відповідно на цей рух будуть впливати різні обставини як зовнішні, так і внутрішні особистісні процеси.

Водночас, як зауважує Т. Титаренко, «людина ніколи не може бути повністю готовою до раптових і несподіваних змін, які пропонує їй сьогодення...», але «уміння виживати, витримувати, вистояти, відроджуватися після будь-яких випробувань є однією з ознак наявності в людини певного потенціалу» [165, С. 4–5]. Незважаючи на це, професійна мобільність враховує швидкість адаптації особистості до зовнішніх і внутрішніх змін, навіть якщо вони є вкрай неочікуваними для нього. Саме тому швидка адаптація є значущою частиною професійної мобільності та відіграє важливу роль в її формування.

Варто зазначити, що професійна адаптація тісно пов'язана із ситуацією вибору на життєвому шляху, того найважливішого осередку у професійній діяльності, коли фахівець може застосувати професійну мобільність. Тому психологія як наука стверджує, що «життєвий шлях людини взаємопов'язаний з її професійною траєкторією, саме в такі переломні моменти проявляється професійна мобільність» [28, С. 100].

Сучасна ситуація професійного становлення фахівців в Україні є невизначеною, постійного пошуку, безвідривної самоосвіти та самовдосконалення. Фахівці, які не встигли адаптуватися, потрапляють до професійної деградації та залишаються без самореалізації [113, С. 33].

Враховуючи соціально-економічні та політичні умови, що наразі мають безперечний вплив на трудову діяльність фахівця, варто сказати, що

формування професійної мобільності буде можливим лише за умови її формування у майбутніх фахівців, які знаходяться у ситуації професійної невизначеності [4, с. 3]. Саме формування мобільності у майбутніх фахівців у ситуації професійної невизначеності допоможе зберегти їхню індивідуальність, активізувати у них прагнення до постійного саморозвитку та самореалізації. Як результат даного процесу будемо спостерігати формування конкурентоспроможного фахівця на ринку праці. Коли майбутній вчитель іноземної мови потрапляє у ситуацію невизначеності, то він відчуває невпевненість, незадоволеність, що в свою чергу провокують досить сильне бажання змінити самого себе, щоб досягти професійної самореалізації. З появою бажання розпочати зміни з самого себе особистість проявляє активність та бере на себе відповідальність за власні дії. З описом початку такого процесу можемо ознайомитися у наукових працях Л. Горюнової, яка характеризує даний процес як «зміну позиції людини під час будування власного життя і діяльності» [28, С. 128]. Саме у такому переході, зазначає дослідник, і виявляється професійна мобільність фахівця.

Досліджуючи погляди науковців-психологів щодо порушеної проблематики, ми дійшли до висновку, що сенсом професійної мобільності майбутнього вчителя іноземної мови є постійних рух внутрішніх процесів, таких як: мотиваційних, інтелектуальних, фізичних, завдяки яким формується індивідуальне «поле готовності» до саморозвитку особистості, так і професійної самореалізації.

Дослідження «професійної мобільності» педагогічною наукою розпочато не так давно, але відбулося воно через причину постійної зміни вимог до професії та її здобувачів [64, С. 25].

У педагогічній науці існує безліч трактування досліджуваної нами дефініції. Вважаємо за необхідність зупинитися на розумінні професійної мобільності як здатності фахівця до зміни трудової діяльності, освоєнню нових спеціальностей або зміни професійних завдань. Даний процес ми розуміємо як професійну адаптацію особистості (Е. Зеєр) [59].

Враховуючи особливості педагогічної науки, не варто відкидати дослідження мобільності як певного професійного вміння, характеристикою якого є знаходження реальних способів розв'язання професійних задач нестандартними шляхами. А. Дьоміна, опираючись на зазначену характеристику, відносить мобільність до професійної компетентності фахівця [39].

Поява у педагогіці категорій «мобільність» та «професійна мобільність» спричинена декількома причинами, з-поміж яких вчені виокремлюють зовнішні та внутрішні. Зовнішні причини, на думку В. Борисова, зумовлені змінами в житті людини. Дані зміни можемо охарактеризувати як зміни глобального та індивідуального характерів. Глобальний характер змін може бути викликаний зміною професії, робочого місця, статусу в організації в результаті різних причин, наприклад, хвороби, або зміни місця проживання, фінансовий стан тощо [27]. Внутрішній характер змін спричинений індивідуальною спрямованістю особистості. Індивідуальна спрямованість особистості характеризується її прагненням досягти успіху, яке викликає у фахівця бажання до самовдосконалення, саморозвитку, кар'єрного зростання тощо [28, С. 34]. У процесі індивідуальної спрямованості фахівця значне місце належить професійному самовизначенню, яке передбачає зміну трудової позиції, тобто професії. Така зміна трудової позиції має кардинально відрізнятися від раніше отриманої професійної освіти. Належне моральне сприйняття необхідності у зміні професії та у самовдосконаленні є передумовою формування професійної мобільності фахівців.

Сучасний освітній простір закладів вищої освіти акцентує увагу на необхідності професійної мобільності. В даному випадку цілком слушною є думка науковця Р.Пріми стосовно професійної мобільності. Науковець зазначає, що професійну мобільність доцільно розглядати як «підґрунтя ефективного реагування особистості на «виклик» сучасного суспільства, своєрідний особистісний ресурс, що лежить в основі дієвого перетворення суспільного довкілля і самого себе в ньому; системне багатогранне явище, що

вимагає інтегрованого, міждисциплінарного підходу щодо дослідження; внутрішній (мотиваційний, інтелектуальний, вольовий) потенціал особистості, що лежить в основі гнучкої орієнтації і діяльнісного реагування в динамічних соціальних і професійних умовах у відповідності з власними життєвими позиціями; забезпечує готовність до змін і реалізацію цієї готовності у своїй життєдіяльності (готовність особистості до сучасного життя з його багатоаспектними чинниками вибору); детермінує професійну активність, суб'єктність, творче ставлення до професійної діяльності, особистісного розвитку, що сприяє ефективному розв'язанню фахових проблем» [131, С. 101 – 102].

Педагогічна складова поняття професійної мобільності забезпечується підготовкою до професійного розвитку. Формування професійної мобільності в процесі здобуття фахової освіти зосереджене на безперервному пізнанні, яке стає необхідною умовою саморозвитку фахівця. Досліджуваний нами феномен у процесі зазначеному процесі реалізується через здійснення міжпредметних зв'язків фахових дисциплін на основі особистісно-орієнтованого, діяльнісного і компетентнісного підходів.

Наявність об'єктивних та суб'єктивних передумов формування професійної мобільності дає змогу розглядати реальну, потенційну і фактичну мобільність як окремі частини професійної мобільності. Під поняттям *потенційної мобільності*, за визначенням Н. Коваліско [80], слід розуміти бажання фахівця змінити свій професійний статус, професійну позицію. Період існування потенційної мобільності різний у всіх. Критично низький рівень потенційної мобільності призводить до появи фактичної мобільності. *Фактична мобільність* – власна зміна професійного статусу під дією різних факторів. Завершальним компонентом буде розглядатися *реальна мобільність*, але її успішність буде залежати від ефективно сформованих компонентів, зазначених вище.

Незважаючи на те, що поняття «професійна мобільність» досить успішно увійшло до складу наукової теорії та педагогічної практики, в українських

довідкових виданнях його тлумачення відсутнє. У педагогічній енциклопедії Є. Рапацевич визначено, що професійна мобільність – це можливість і здатність успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати вид праці. Професійна мобільність передбачає володіння системою узагальнених професійних способів і умінь ефективно їх використовувати для виконання будь-яких завдань у суміжних галузях виробництва і порівняно легко переходити від однієї діяльності до іншої. Професійна мобільність передбачає також високий рівень узагальнених професійних знань, готовність до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання різних завдань у галузі своєї професії. В умовах швидких змін техніки і технології виробництва професійна мобільність виступає важливим компонентом кваліфікаційної структури спеціаліста...» [121, С. 482].

Отже, досліджуючи економічну точку зору стосовно професійної мобільності, можемо зазначити, що розуміння даного феномену базується на працях С. Кугеля [91], Р. Ривкіної [144], які під досліджуванним поняттям розуміють певний рівень якісного розвитку особистості, який дає можливість змінювати виробничі функції, змінювати професію, спеціальність, вид занять тощо.

Незаперечно цікавою є думка Ю. Дворецької, яка пропонує розкривати сутність професійної мобільності через певну сукупність характеристик і форм поведінки, що активізуються у ситуації зміни трудової діяльності [35, С. 27].

Психологія дає нам декілька визначень поняття «професійна мобільність». Перше наведене у словнику з профорієнтації та психологічної підтримки: «професійна мобільність – це характеристика особистості, детермінована подіями, що змінюють середовище, результатом, чого є самореалізація людини в професії й житті, а також перетворення людиною самої себе й навколишнього середовища» [157]; друге – у психологічному словнику-довіднику М. Дьяченка [40] та Л. Кандилович, які пропонують розглядати професійну мобільність як «здатність особистості досить швидко й успішно опановувати новою технікою й технологією, здобувати нові знання й

уміння, що забезпечують ефективність нової професійної діяльності» [40, С. 198].

Заслуговує на увагу думка О. Лапіної, яка зазначає, що професійна мобільність – це сформований комплекс особистісних якостей та здібностей особистості. Під показниками якостей та здібностей професійної мобільності науковець розуміє активність особистості, яка виражається в готовності до саморозвитку; високу адаптивність як до різних професійних ситуацій, так і до функціонально різних видів діяльності; креативність, інноваційність, творче ставлення до будь-якої справи тощо [92, С. 44].

Враховуючи зазначені вище трактування поняття професійної мобільності, спробуємо узагальнити розуміння досліджуваного явища. Розуміння професійної мобільності зводиться до певної якості, вже сформованої системи умінь, яка проявляється через процес зміни інтересів фахівця та є незмінною властивістю особистості, що характеризується зміною трудової діяльності.

Аналіз досліджень професійної мобільності з педагогічної, психологічної, економічної та соціологічної точок зору дає можливість нам стверджувати про те, що професійна мобільність є дійсно міждисциплінарним поняттям. Досліджуване нами поняття презентує себе в першу чергу у ході пошуку проблем, які пов'язані із здобуттям фахової освіти, яким для власного вирішення необхідне залучення ефективно розвиненої методології окремих наукових дисциплін. І тому, під час дослідження професійної мобільності, саме міждисциплінарний підхід надає можливості сформувати цілісне уявлення про сутність досліджуваного нами поняття та його значення для фахової освіти.

Узагальнюючи різні погляди стосовно поняття «професійна мобільність», можемо стверджувати, що у значній більшості вони створені на різних неокласичних підходах, в межах яких не акцентується увага на тому, що фахівці та роботодавці, які є однією з причин мобільності особистостей, впливають один на одного. Саме тому прийняті ними рішення стосовно професійного розвитку є взаємозалежними. Таким чином, професійна

мобільність фахівців є результатом прийняття різних рішень учасниками ринку праці.

1.2. Шляхи формування професійної мобільності у майбутніх фахівців в Україні та за кордоном.

Для більшого розуміння й уточнення дефініції «професійна мобільність» ми спробуємо розглянути її через призму шляхів її формування за кордоном та в Україні.

Зародження мобільності серед закордонних фахівців зумовило появу нового вектору розвитку освіти – «номадичного» (від фр. *Nomade* – «мігруюча», «мобільна» освіта). Даний вид освіти розуміють і пов'язують із індивідуалізацією освітнього процесу і розвитком ID-концепції (Individual Demand) в освіті [131].

Варто зазначити, що розуміння професійної мобільності за кордоном суттєво відрізняється від вітчизняного. Дослідження професійної мобільності в зарубіжних країнах розпочато з розумінь професійної мобільності як «labor mobility» [52, 364с.]. У перекладі даний термін означає «трудова мобільність» та характеризує рух фахівців на ринку праці. Цей рух базується на неокласичній теорії людського капіталу. Якісний показник, що застосовувався для опису мобільності фахівців при зазначеному підході, репрезентував кількість зроблених рухів фахівців у результаті зміни трудової діяльності. Неокласична теорія людського капіталу давала розуміння не лише певних переміщень, а й була зосереджена на роботодавцях, які здійснювали капіталовкладення у мобільність своїх фахівців.

Існуючі визначення професійної мобільності дають змогу констатувати те, що розгляд даної дефініції відбувався представниками порівняльної педагогіки, про що свідчать кількість та якість існуючих визначень [11, 93].

Аналіз закордонних наукових праць дозволяє узагальнити отриману інформацію. Наприклад, професійна мобільність у країнах Європи забезпечується урядом шляхом фундаменталізації вищої освіти. Уряд країн Європи розглядає трудову (професійну) мобільність як шлях підвищення якості фахової освіти та надає їй місця серед пріоритетних напрямків вдосконалення освітньої системи.

Закордоном професійна мобільність вчителів розглядається не в якості зміни ними трудової діяльності за певних умов, а в якості доповнення кваліфікацій до основного фаху, що дає змогу знаходитися в постійному географічному русі. Основу дослідження даного напрямку розробив французький вчений, компаративіст Ф. Ваніскотт. Вчений розкрив концепцію мобільності вчителя з Європи. Основними положенням даної концепції за науковцем це забезпечення свободи мобільності кожного вчителя в межах відкритої інтеграції [118]. Отже, вчитель в межах відкритої інтеграції це екстраверт, відкритий до всього нового, спрямований на міжкультурний діалог. Отже, під мобільністю розуміємо наявність здатності до змін, наявність системного мислення тощо. Професійна мобільність – це найважливіша ознака сучасного вчителя.

Американський соціум надав висновок про те, що професійну мобільність має забезпечувати освіта, тобто фахова освіта має бути непередбаченою та проблемною. Освіта в американському соціумі формує фахівців, які можуть без проблем самостверджуватися і саморозвиватися, приймати виважені рішення у нестандартних ситуаціях. Як результат такого процесу має спостерігатися виникнення бажання до постійного професійного розвитку та необхідності в ефективних спробах управління власною освітою у поєднанні особистих інтересів із суспільними [219].

Незаперечним є економічна точка зору Експертів Міжнародного банку реконструкції й розвитку, які зазначають, що професійна мобільність – це здатність суспільства створювати, адаптувати, перетворювати на джерело прибутку й використовувати знання; має вирішальне значення для стійкого

економічного зростання й підвищення життєвого рівня населення. Знання перетворюються на найбільш важливий чинник економічного розвитку» [190, С. 7].

Досить цікавим для розвитку професійної мобільності у Комюніке з реалізації перетворення Європи в простір безперервної освіти, прийнятому 21 листопада 2001 року Європейською Комісією, є навчання протягом життя (Lifelong Learning) [219]. Lifelong Learning має розпочинатися з дошкільного віку і тривати до закінчення пенсійного.

Даний вид навчання включає всю систему освіти (формальну, неформальну та інформальну). В той же час було ухвалено програму на майбутні десять років, яка була спрямована на реалізацію трьох основних цілей: поліпшити якість професійної освіти в країнах Євросоюзу; зробити світу доступною для всіх громадян; зробити її відкритою для світу. Тому, починаючи з червня 2002 року, робочою групою було представлено звіт за якісними показниками навчання протягом життя (Lifelong Learning) і запропоновано 15 показників, а також було прийнято Резолюцію Ради Європи про необхідність навчання протягом життя (Lifelong Learning). У 2005 році Рада Європи представила результати Лісабонської стратегії і в той же час був констатований негативний результат. Причиною появи такого результату було вирішено вважати важливість наявних соціальних проблем під час здобуття освіти та під час виконання трудової діяльності.

Враховуючи помилки минулого, у 2010 році з'являється нова програма «Стратегія 2020», яка в основу своїх цілей закладає продуктивність та соціальну злагоду майбутнього фахівця через три можливі шляхи, такі як:

- «м'який», під яким маємо на увазі зростання, яке спрямоване на актуалізацію розвитку мотивації до знань, інновацій, освіти та інформаційних технологій тощо;

- «стійкий», слід також розуміти як певне зростання, що повинно врахувати можливі шляхи подолання проблем довкілля, енергетичних та мобільності задля збільшення конкурентоспроможності фахівців своєї країни;
- «соціальний», підвищення рівня зайнятості, створення умов для можливостей зміни професій, а також – базових умов для розвитку фахівця та освіти загалом [4, с.8-10].

Велика Британія є одним із найяскравіших представників програми з розвитку професійної мобільності педагогічного персоналу. Вища освіта у даній країні представлена певною системою, яка передбачає одержання студентами наукового ступеня чи кваліфікації. Її початок сягає з повного завершення шкільної програми й триває до одержання відповідного документу. На відміну від інших європейських освітніх систем, у Великій Британії двоступенева система освіти склалася історично. Тривалість бакалаврських програм у цій країні переважно 4 роки, магістерських – 1 рік або трохи більше. Дослідницькі магістерські програми можуть бути дворічними. Інша відмінність полягає в тому, що можна навчатися в докторантурі після успішного завершення бакалаврату. Факт, що для Великої Британії немає необхідності радикально реформувати систему освіти, однак, цей факт означає, що там не слід запроваджувати зміни, пов'язані з європейським виміром і студентською мобільністю [131].

У Великій Британії розгляд програм з мобільності належить Британській раді (COMENIUS, ERASMUS) та Національній агенції Сполученого Королівства (LEONARDO, GRUNTVIG і «побічні» програми [213, 215].

Варто наголосити, що університетська освіта у Великій Британії спеціалізується на широкопрофільній підготовці фахівців. До даного виду діяльності включено можливість змінювати один вид діяльності на інший, а точніше змінювати спеціалізації. Як необхідну умову освітнє середовище Великої Британії виокремлює наявну адаптацію фахівців у сучасних умовах постійноплинного інформаційного потоку.

Велика Британія зробила величезний крок до розвитку професійної мобільності через Департамент Освіти і Професійного Знання. Співпраця між департаментами довела до досконалості міжнародну професійну мобільність [243]. З усього світу безліч бажаючих підвищити власний рівень знань або опанувати новою професією саме у Великій Британії. З початком даного процесу активізувалася ефективна та цілісна система співпраці у формуванні професійної мобільності як студентів університетів, так і науково-педагогічного складу закладу.

Цікавим у досвіді формування професійної мобільності у фахівців Великої Британії є вимоги, які висувають університети, а саме їхня відсутність, окрім вільного володіння англійською мовою (до рівня швидкого і правильного писання).

Варто зазначити, що саме британські кваліфікації, в першу чергу в педагогічній сфері, цінуються в усіх країнах світу. Випускники університетів та коледжів Великої Британії завжди мають пропозиції з працевлаштування, але значна частина випускників вирішує продовжувати навчання для одержання більш високого наукового ступеня або ще однієї кваліфікації.

Для покращення професійної мобільності уряд Франції підписав закон про фінансову допомогу студентам з метою розширення їх фінансової підтримки у періоди навчання за кордоном. Тут діє велика кількість заохочувальних схем фінансування як вхідної, так і вихідної мобільності.

У галузі вхідної мобільності численні гранти надаються Міністерством закордонних справ, що уможлиблює доступ до вищої освіти Франції громадянам інших країн. Серед них такі, як:

– «Ейфелевський грант досконалості» від бакалаврського до докторського рівня з трьох дисциплін: інженерні науки, економіка; менеджмент та політично; правові науки. Ці гранти мають подвійну мету: підтримати заклади вищої освіти Франції у рекрутуванні кращих іноземних студентів, а також надати допомогу у підготовці іноземних студентів, а саме майбутніх фахівців з

прийняття рішень у громадському та приватному секторах (окрім професій учителя та науковця).

– «Основні гранти досконалості», мета яких – спонукати до здобуття вищих ступенів (до магістерського рівня) кращих іноземних студентів, які вже здобули ступінь бакалавра у Франції. Цьому має передувати середня освіта, одержана у школі у Франції та успішне завершення 1-го циклу університетської освіти, який би супроводжувався грантом Агенції з викладання французької мови за кордоном.

– «Французькі урядові гранти» та двосторонні гранти, що фінансуються на підставі двосторонніх угод для студентів-магістрантів останнього року навчання.

У галузі вихідної мобільності діють:

– гранти у царині вищої освіти, які формуються за соціальними критеріями, але можуть бути використані для навчання в Європі;

– гранти з міжнародної мобільності (400 євро на місяць), орієнтовані на студентів, які планують навчатися за кордоном від 2 до 9 місяців.

Варто зазначити, що грантові пропозиції є невід’ємною частиною професійної мобільності: вони надають допомогу у виборі того виду праці, який найбільшою мірою відповідає професійним здібностям людини, в досягненні бажаних результатів у праці.

З огляду на міжнародний аспект договірної політики, перед закладами вищої освіти поставлене завдання заохочувати, посилювати та розвивати мобільність французьких студентів шляхом використання можливостей, що їх пропонує схема LMD (незалежна консультаційна агенція з питань освіти та особистісного розвитку), система кредитів ECTS та акредитація попереднього досвіду (навчання); максимально використовувати можливості, які пропонують програми Європейського Союзу (підтримка студентів, які подають заявки на здобуття міжнародних грантів, спрямованих на реалізацію мобільності; надання кожному студенту можливості зареєструватися в курсі навчання LMD та пройти курс навчання за кордоном, встановити довготривале інтегроване

міжнародне співробітництво з навчання і проведення наукових досліджень; запровадження спільних дипломів; використання можливостей, запропонованих FRDP (Facility Research and Development Panel – Британська Комісія з досліджень засобів розвитку) для запровадження проектів європейського співробітництва; розширення міжнародних досліджень за спільного керівництва, що є основним засобом співпраці між французькими та зарубіжними дослідницькими лабораторіями) [8, С.31].

Отже, аналізуючи досвід Франції, можемо зазначити те, що дана країна визнає необхідність формування мобільності у студентів та викладачів університету, саме тому програми здобуття фахової освіти враховують високий рівень загальнотеоретичної професійної підготовки.

Варто презентувати розвиток мобільності німецьких студентів, який має досить позитивну динаміку. Метою освітньої політики даної країни є 50 – відсотковий показник міжнародної академічної мобільності студентів, разом із тим від 20 % німецьких студентів очікують проведення принаймні одного семестру в зарубіжному закладі вищої освіти.

Мобільність іноземних і німецьких студентів просувається на всіх трьох циклах, переважно засобами освітньої підтримки Bafög (програма освітньої підтримки міжнародної мобільності студентів у Німеччині); індивідуальних грантів, знижок на витрати, пов'язаних із мобільністю; структурних і партнерських програм німецьких закладів вищої освіти, надання вичерпної інформації про сектори вищої освіти і науки в Німеччині; фінансової підтримки закладів вищої освіти, що спрямовують свої зусилля на підтримку іноземних студентів STIBET (програма фінансової підтримки ЗВО, що спрямовують власні зусилля на підтримку іноземних студентів); підтримки місцевих студентських ініціатив у межах програми ERASMUS.

З 2006 року діє «Програма сприяння структурам інтернаціоналізації у закладів вищої освіти Німеччини» (DAAD), яка надає допомогу в галузі вдосконалення роботи відповідних структур. Крім того, BMBF (Федеральне Міністерство науки, техніки і технологій Німеччини) у співпраці з DAAD

розпочав кампанію «Вирушай за кордон!», мета якої збільшення кількості німецьких студентів, які навчаються в інших країнах. Наявність адекватної фінансової підтримки є одним із важливих стимулів, що спонукають студентів до реалізації міжнародної академічної мобільності.

Урядом Німеччини було створено необхідні умови для забезпечення мобільності студентів, але при цьому особливістю даних умов стало їхнє впровадження у реальне життя з країнами, які мають схожу двоступеневу систему освіти.

Центр мобільності у Німеччині виконує свою діяльність в межах існуючого Фонду Олександра фон Гумбольдта. Німецький центр мобільності долучився до європейської мережі центрів мобільності та працевлаштування дослідників у Європі (EURAXESS). Мережа EURAXESS пропонує дослідникам спектр інформації та консультування з питань міжнародної мобільності й слугує відповідною точкою комунікації для мобільних дослідників, які приїждять до Німеччини, або їдуть з Німеччини до інших країн, а також для німецьких дослідників, які повертаються до Німеччини, набувши досвіду роботи в інших країнах.

З 1 квітня 2001 року студенти мають можливість звернутися до Департаменту Федерального Управління з метою отримання додаткового освітнього кредиту для навчання за кордоном.

Німецька Служба Академічних Обмінів (DAAD) пропонує велику кількість різноманітних програм фінансування і є найбільшим провайдером грантів у Німеччині. DAAD виконує функції національного представництва у наступних програмах ЄС: ERASMUS, ERASMUS MUNDUS, TEMPUS та інших програм Європейського Союзу для країн третього світу. Крім того, DAAD пропонує «щорічні гранти» з усіх предметів, семестрові гранти, спрямовані на оплату комбінованих навчальних курсів, що містять практичну складову та Програма грантів «Free – Mover» «Рухайся вільно в освітньому просторі». У межах програми студентського обміну ERASMUS, Німеччина посідає перше місце в Європі за кількістю студентів, які виїждять до інших країн.

Створено також велику кількість малих програм підтримки, спрямованих на певну предметну галузь чи країну, наприклад, Європейська Програма Досконалості (EEP). Програма ERASMUS також передбачає додаткове фінансування для задоволення особливих потреб студентів з дітьми та студентів з обмеженими можливостями, які не мають інших доступних джерел фінансування.

Аналізуючи шляхи формування професійної мобільності закордоном можемо їх узагальнити, що більшість існуючих програм розраховані на формування професійної мобільності у здобувачів післядипломної освіти. Досить мало програм спрямовані на формування досліджуваного явища на магістерських програмах та зовсім мала кількість програм – для першого (бакалаврського) освітнього рівня, але ті, які існують, мають жорстокий відбір при наявності величезної конкуренції.

Аналізуючи закордонний досвід, варто зазначити найпопулярніші шляхи формування професійної мобільності майбутніх фахівців в Україні. Серед багатьох шляхів формування професійної мобільності нами було виокремлено основні та найзручніші з них.

Першим, виокремлюємо використання постійно оновленої системи фахових знань у різних сферах педагогічної діяльності. Реалізація даного напрямку розвитку професійної мобільності стане можливою з модернізацією системи освіти та реформацією професійної практики студентів.

Університетська освіта створює найбільш сприятливі умови як для інтеграційних зв'язків в освіті, так і для забезпечення успішної життєвої самореалізації, для формування та розвитку професійної мобільності кожної особистості шляхом створення загально-професійного та соціального характерів фахових спеціалізацій (наприклад, учитель іноземної мови, перекладач, психолог, соціолог тощо).

На жаль, система фахової освіти в Україні переживає не самий кращий етап розвитку. Даний етап характеризується новим апаратом, виникненням безлічі уточнень, переосмисленням традиційного знання та його заміна на

інноваційне. Це зумовлено узагальненням матеріалу сучасної науки та змінами у соціокультурних орієнтаціях суспільства.

Однією з проблем змін в освіті є цінова політика в освітній галузі. Таке явище притаманне не лише Україні, але й більшості розвинених країн світу. У нашій країні досить популярним є масовість вищої освіти, як наслідок даного процесу – зниження якості фахової освіти. Роботодавці дедалі частіше розглядають документ про вищу освіту як додаток до особистісних вмінь. Відповідно до цього підвищуються кваліфікаційні вимоги до фахівців.

У проекті Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти України на період до 2020 року одним із пріоритетних напрямів розвитку освіти є розвиток особистості, здатної до ефективної роботи за спеціальністю на рівні світових стандартів, до швидкої адаптації до змін, технологій, умов; зміни трудової діяльності, готової до постійного професійного зростання та мобільності [3, 156].

Сучасні студенти спеціальності 035 «Філологія», відповідно до даних проведеного нами експерименту, вважають за необхідне радикально переглянути систему державного замовлення на підготовку фахівців із приведенням його у відповідність до реальних потреб національної економіки та широким використанням ринкових механізмів (кредитування, співпраця з підприємствами приватного сектору). Саме тому, проведене нами дослідження засвідчило те, що удосконалення фахової освіти майбутніх учителів іноземних мов буде здійснюватися лише за умови оновлення системи фахової освіти відповідно до вимог часу «маємо на увазі модернізацію структури і змісту педагогічної практики студентів, удосконалення системи інформованості освітньої галузі тощо».

Другим, але не менш важливим шляхом розвитку професійної мобільності є робота в рамках різноманітних проектів розвитку всебічного партнерства: створення сумісних освітніх програм і програм подвійних дипломів. Даний шлях є найвпливовішим у формуванні професійної

мобільності, адже участь у проектах такого роду – це прямий шлях до саморозвитку та професійної самореалізації.

Звертаємо увагу на можливості реалізації визначеного нами шляху, а саме: *отримання другої вищої освіти* паралельно з першою. Паралельне навчання сформовано таким чином, щоб самі студенти, які вже володіють деяким досвідом практичної роботи в різних сферах, змогли успішно інтегрувати досвід, попередньо отримавши другу освіту і мали можливість успішно конкурувати на ринку праці. При цьому, враховуючи чинні умови програми паралельного навчання, для отримання другої вищої освіти наявність першого диплома не обов'язкова. Отримання навичок і знань за двома спеціальностями здійснюється одночасно. В результаті, людині вдається в значній мірі заощадити час і досить швидко зайнятися побудовою блискучої кар'єри, враховуючи перекваліфікацію та зміну спеціальності. Пару відповідних спеціальностей можна підібрати одразу, ще до безпосереднього вступу до навчального закладу, відштовхуючись від суміжності професій і, звичайно ж, від власних інтересів. Це також гарний варіант для тих людей, які на можуть визначитися, щоб вони хотіли вивчати, наприклад, англійську філологію чи німецьку, паралельне здобування двох дипломів може допомогти вирішити подібну проблему.

Сучасні реалії свідчать про те, що про отримання другої вищої освіти замислюються ті, хто вже закінчив другий курс закладу вищої освіти. Так склалося історично, що практично усе основне навантаження в університеті лягає на плечі студентів на перших трьох курсах. Через деякий час, враховуючи різні відволікаючі чинники, можемо спостерігати зростання амбіцій, але при цьому активність в одержанні знань знижується. Необхідно враховувати цей факт, приймаючи рішення отримати другий диплом. До слова, додаткова вища освіта в рамках згаданої програми паралельного навчання в наші дні пропонується багатьма закладами вищої освіти, зокрема, Київським університетом імені Бориса Грінченка.

В останні три роки спостерігається тенденція до підвищення рівня внутрішньої мобільності студентів за рахунок спрощення механізму переведення студентів з одного закладу вищої освіти до іншого за рахунок трансферу та накопичення кредитів ECTS. Бакалавр будь-якого університету може продовжувати навчання на другому циклі іншого університету. Переважна більшість успішних бакалаврів, які навчалися в приватному закладі вищої освіти, намагаються вступити до магістратури більш престижного державного вузу. Проте, поки не запрацювала Національна рамка та дескриптори кваліфікацій, під час переведення студентів виникають значні академічні заборгованості. На часі налагодження системного партнерства національних закладів вищої освіти, де мобільність стане частиною відносин, з урахуванням таких факторів, як місце розташування університету (у різних конкурентних середовищах чи в одному); фінансова скоординованість навчання в різних навчальних закладах; паритетність, особливо в обміні студентів, які навчаються на умовах державного замовлення [235].

Отримання другої вищої освіти – це відповідь особистості на виклики сучасного динамічного світу; її здатність поставити собі на службу вміння, знання та навички одразу кількох спеціальностей; можливість стати багатoproфільним фахівцем, у якому будуть зацікавлені роботодавці кількох сегментів сучасного ринку праці; поповнення багажу знань, розширення власного інтелектуального потенціалу; абсолютно нові обрії для планування стрімкої кар'єри та успішного майбутнього.

Наступним шляхом формування професійної мобільності є поява інтегрованих професій, що дозволить швидко перекваліфікуватися або змінити спеціалізацію за необхідності.

Підвищення кваліфікації майбутніх учителів іноземних мов формує професійну мобільність. Підвищення кваліфікації це також підвищення рівня задоволення собою і своєю професійною діяльністю. Навчання, що отриманні під час даного процесу дозволяє фахівцям бути в курсі всього нового і

важливого, що відбувається в їх робочій сфері практично 24 години на добу. До того ж, це підвищує їх конкурентоспроможність.

Погоджуємося з думками науковців про те, що зміна парадигм викликала інтерес науковців і практиків до «підвищення кваліфікації викладачів зумовлений переходом від масово-репродуктивних форм і методів викладання до індивідуально-творчих, коли готується фахівець зі сформованою потребою в професійній самоосвіті, здатний до саморозвитку і повноцінної самореалізації в обраній професії» [164, С. 9]. Педагогічна діяльність має велике соціальне значення. Педагог має справу з найвищою цінністю – «особистістю учня, який є суб'єктом своєї власної із саморозвитку, самовдосконалення, самонавчання; без звернення до її внутрішніх сил, потенцій, потреб педагогічний процес не може бути ефективним» [113, С. 11]. Адже, за статистикою, підвищення кваліфікації у працівника виправдовується більш ніж на 30%, а це збільшення доходу фірми. До того ж, співробітники бачать можливі перспективи такого виду діяльності віддають свої симпатії тим компаніям, які підтримують їх ініціативи в подальшій освіті. Це значно зменшує плинність кадрів.

Слід наголосити, що *підвищення кваліфікації* викладачів відбувається не лише через грантові програми чи додаткове навчання, а й створюється безліч семінарів та тренінгів. Нами було розроблено під час проведення педагогічного експерименту було розроблено тренінг, спрямований на усвідомлення необхідності розвитку мобільності. Тренінг мотивує педагогів до самовдосконалення, рефлексії, оволодіння механізмами комунікативної компетенції. Констатуємо: від тренера залежить, яким чином буде організований даний процес, у який спосіб будуть залучатися студенти до цього процесу, яку роль він їм відводить, як будуть вони мотивовані, якими засобами буде здійснюватися їхня активізація навчально-пізнавальної діяльності, як виявиться їхня самостійність у процесі даного тренінгу.

Також до цього напрямку формування професійно-мобільних фахівців можемо віднести отримання *післядипломної освіти*, яке починається після

здобуття освітнього другого (магістерського) освітнього рівня. Відповідно, вона складає передостанній етап освітнього процесу (не враховуючи самоосвіту).

Закон України «Про освіту» [217] визначає післядипломну освіту як «спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення та оновлення її знань, умінь і навичок на основі здобутої раніше вищої освіти (спеціальності) або професійно-технічної освіти (професії)». Іншими словами, головною метою післядипломної освіти є забезпечення безперервності освітнього процесу або, використовуючи популярний сьогодні термін, створення умов для втілення концепції «lifelong learning» [246].

Післядипломна освіта – спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки шляхом поглиблення, розширення і оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітнього рівня та практичного досвіду[216].

Метою післядипломної освіти є задоволення індивідуальних потреб держави у кваліфікованих кадрах високого рівня професіоналізму та культури, здатних компетентно і відповідально виконувати посадові функції, впроваджувати у виробництво нові технології, сприяти подальшому соціально-економічному розвитку суспільства.

Сучасна післядипломна освіта покликана розв'язати завдання розвитку якостей кожного педагога як мобільної особистості, суб'єкта діяльності в умовах інформаційного суспільства. Для цього, на наш погляд, суб'єкти, крім комунікативних умінь у встановленні відносин і безлічі інших властивостей, мають бути наділені такою якістю як мобільність.

Значущість мобільності як властивості і якості фахівця в рішенні проблем самоідентифікації, самореалізації та самоактуалізації, успішної побудови відносин у соціумі з одного боку, а з іншого – недостатня розробленість педагогічних аспектів розвитку мобільності уже було розкрито нами.

Варто зазначити, наступними складовими системи післядипломної освіти України є: первинна професійна підготовка працівників, так і підвищення

кваліфікації (може здійснюватися безпосередньо у роботодавця); асистентурою-стажування (основна форма підготовки науково-педагогічних і творчих фахівців мистецького спрямування); інтернатура(обов'язкова форма первинної спеціалізації осіб лікарських та провізорських (фармацевтичних) спеціальностей); клінічною ординатурою (підвищення кваліфікації лікарів-спеціалістів, які пройшли підготовку в інтернатурі та / або резидентурі).

Окремим напрямом формування професійної мобільності ми виокремлюємо тематично-дослідницькі та освітні мережі. Даний напрям є ключовим у формуванні діяльнісного компонента досліджуваного нами явища, забезпечуючи вироблення загальної мети, загального розуміння змісту освіти і його результатів.

Для формування професійної мобільності поява інтегрованих професій є дуже важливим кроком. Виконанню такого виду діяльності можна надати перевагу самонавчанню через інтернет. Сьогодні майже всі заклади вищої освіти стали активно використовувати інтернет – ресурси для розширення власних можливостей і можливостей своїх студентів. Наприклад, дистанційне навчання, що може включати в себе доступ до всього необхідного матеріалу і канал зв'язку з наставником тощо.

Зазначимо, що перевагою *онлайн-навчання* є тайм-менеджмент даного виду навчання, адже кожен учасник даного процесу може повернутися до нього в той час і в тому місці, коли і де йому буде зручно, не згадуючи про можливість численних повторень, якщо в них виникне необхідність. Також можна вибрати для навчання той гаджет, з яким працювати буде зручніше.

Серйозним недоліком цього виду навчання є відсутність контактну «людина – людина» в процесі навчання. Виникнення даної проблеми може стати серйозною перешкодою в освоєнні нового матеріалу, так як не варто применшувати значення людського фактора і впливу особистості наставника на мотивацію і розвиток студентів. Хоча, незважаючи на існування даної проблеми, тенденція онлайн-навчання має всі шанси рости і розвиватися і в

майбутньому. Не варто виключати ймовірність, що всі українські заклади вищої освіти спробують перейти на зазначену нами систему навчання.

Сучасна молодь активно прагне знань і досвіду, повна енергії та намагається реалізувати власні амбітні плани і стати освіченими фахівцями відповідного рівня. На сьогоднішній день, у зв'язку із швидким впровадженням нових технологій та методів роботи, виникає необхідність продовжувати освіту і після здобуття диплому з базової спеціальності. Система постійного оновлення знань, поповнення інформації, вдосконалення вмінь та навичок одержала назву «освіта впродовж всього життя», але сьогодні міжнародна професійна мобільність розвивається в Україні дуже повільно. Поїздки за кордон українське студентство здійснює коштом батьків, спонсорів, закордонних благодійних фондів тощо.

Саме тому, виокремлюємо шлях здобуття високоякісної освіти міжнародного рівня як *освіта за кордоном*, у провідних країнах світу, де пріоритетом є свобода, позитивна конкуренція і творення. Даний шлях спрямований на здобуття інноваційного знання, зокрема, інформаційних і комунікаційних технологій та інші.

Закордонне навчання й стажування за рахунок закладу вищої освіти або держави становить менше 10 % від офіційно оголошеної кількості «мобільних українських студентів». Більшість академічних обмінів студентів відбувається шляхом укладення двосторонніх договорів між університетами України та Європи. Міносвіти зафіксувало цей стан речей в «Примірному положенні про академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів України», затвердження якого стало бюрократичною формальністю, що ніяк не сприяє академічній мобільності.

Разом із тим, офіційні джерела інформації про освітні можливості для іноземних студентів обмежуються щорічним каталогом міжнародної освіти, що видається Департаментом міжнародного співробітництва та європейської інтеграції Міністерства освіти. Існує багато інтернет-сайтів, які рекламують вищу освіту в Україні для іноземних студентів. Однак більшість іноземних

студентів скаржаться на брак і обмеженість доступу до достовірної інформації, включаючи дані про вартість проживання в Україні та права іноземних громадян. Вони отримують мінімум інформації про власний правовий статус від адміністрації університетів, в яких навчаються. За таких умов більшість іноземців користуються послугами посередницьких агенцій, які отримують плату за кожного іноземного студента і фактично не контролюються з боку закладу вищої освіти та держави. Українські університети встановлюють лише формальні умови вступу для студентів та заохочують агентів залучати як найбільше студентів, незалежно від якості їхніх знань та мотивації. Отримання іноземними студентами дозволу на проживання на весь час навчання лише суттєво ускладнило контроль за нелегальними мігрантами, оскільки позбавило заклади вищої освіти механізмів контролю, уможливило те, що особи, які, отримали реєстрацію, не стають до навчання [235].

Слід наголошувати, вища освіта закордоном має унікальну репутацію в Україні, що гарантує додаткові переваги на початку кар'єри. Отриманні за кордоном освіти, кваліфікації та дипломи визнаються в усьому світі. Практична спрямованість освіти закордоном дозволяє студентам одержувати досвід роботи ще під час навчання, а після отримання диплома переважна більшість випускників уже має роботу або пропозиції від роботодавців.

Зарубіжні університети активно беруть участь в міжнародних наукових дослідженнях, мають відмінну матеріальну базу і можливість обміну досвідом з іншими університетами. Наукова робота тут йде постійно. Якість викладання в західних закладах вищої освіти строго контролюється урядовими і неурядовими організаціями, а університети прагнуть зайняти більш високі рейтинги в рейтингах, все що гарантує високі стандарти навчання.

Програми міжнародного співробітництва між зарубіжними університетами дозволяють студентам отримувати одразу кілька дипломів, навчаючись в одному університеті.

Заслужує на увагу й те, що студент самостійно може вибрати спосіб навчання за кордоном і при цьому закінчити заклад вищої освіти з відповідною

кваліфікацією. Існує безліч навчальних курсів і місць для навчання, це дає можливість студенту підібрати саме той тип вищого навчального закладу та місце його розташування, який підходить саме йому.

Деякі країни зацікавлені в тому, щоб іноземні студенти після закінчення закладу вищої освіти залишалися в їх країні після здобуття вищої освіти. Наприклад, в Канаді випускник, успішно провчився два роки, отримує дозвіл на роботу на три роки, причому в незалежності від наявності контракту і без необхідності працювати за отриманою в університеті спеціальністю. Після першого року працевлаштування випускник може звертатися за дозволом на проживання в Канаді. У Новій Зеландії приблизно така ж схема – студент після закінчення навчального закладу має можливість отримати право на роботу на 2,5 роки з подальшим отриманням дозволу на проживання. Здобувши вищу освіту у Великобританії, студент може розраховувати на право на роботу в країні за наявності роботодавця. Але навіть якщо вам не захочеться залишатися працювати за кордоном, сміливо повертайтеся додому, і відразу отримаєте привілейований статус людини з міжнародним дипломом і «справжніми» знаннями та досвідом.

У «Декларації Європейської Комісії і міністрів професійної освіти європейських країн з розвитку співробітництва в галузі професійної освіти і навчання в Європі», прийнятій 29 – 30 листопада 2002 року в Копенгагені, зазначається, що розв'язання поставлених завдань сприятиме підвищенню взаємної довіри між системами професійної освіти й навчання; забезпеченню прозорості й визнання компетенцій і кваліфікацій, що, безумовно, створить умови для підвищення мобільності громадян та доступності до навчання упродовж усього життя [119, с. 65].

У рамках цих завдань було виокремлено чотири пріоритетні напрями співробітництва в галузі професійної освіти і навчання в Європі, а саме: створення європейського простору професійної освіти і навчання; посилення прозорості в системі професійної освіти і навчання за 50 рахунок впровадження та оптимізації інформаційних мереж та систем, інформаційного обміну й

систем профорієнтації та консультивання; взаємне визнання компетенцій та кваліфікацій; розвиток систем забезпечення якості. Інтеграційні процеси в галузі освіти зачіпають три основних системо твірних параметри: структуру (організацію) освіти, зміст і якість (оскільки всі три вищевказаних параметри формують ідентичність систем освіти й забезпечують їхнє функціонування), а також механізми забезпечення порівнянності дипломів про освіту. Інші параметри, такі як фінансування й доступність, є похідними від першої групи параметрів і більшою мірою залежать від економічної, демографічної й соціальної політики в конкретній державі. Саме ці аспекти: структура, якість і зміст забезпечують вирішення таких завдань, як забезпечення порівнянності кваліфікацій (дипломів або свідоцтв про освіту) і підвищення академічної й трудової мобільності на Європейському континенті [162].

Згідно з даними Міжнародної Організації Праці, гнучкість і переміщення між професіями – один з найбільш важливих результатів бурхливих технологічних і структурних змін світової економіки. У радянські часи людина приходила на роботу й бачила перед собою відкритий шлях, сходи, по яких вона може дійти до якоїсь позиції. Сьогодні така ситуація теж є, однак людина тепер дивиться не тільки вперед, а ще й роззирається у різні боки, бачить «сходи» і в інших місцях [34, 41].

Наприклад, шлях подолання цієї проблеми шляхом поінформованості, варто розглянути на досвіді закладів вищої освіти у Сполучених Штатах Америки, про які студентам нічого, на жаль, невідомо. Кожного року на навчання в коледжах, університетах та інших закладах вищої освіти приїздить близько 400000 іноземних студентів. До великої кількості навчальних закладів звертається значно більше аплікантів, ніж може бути прийнятно щороку на навчання. Як наслідок, вступ до навчального закладу є високо конкурсною процедурою, особливо для іноземних студентів.

Варто зазначити, в Україні протягом останніх 10 років успішно працюють 8 професійних консультативних центрів із питань навчання закордоном (зокрема, в США), які є складовою частиною всесвітньої мережі інформаційно-

консультаційних центрів (Educational Information and Advising Centers), які створені і діють за підтримки Державного Департаменту США. Відповідно до мети діяльності цієї мережі є надання достовірної інформації та високоякісної консультаційної допомоги усім бажаючим навчатися, насамперед, у США та в інших країнах світу. За своєю структурою і підпорядкованістю такі центри різняться між собою, але всі вони об'єднані єдиною місією, дотримуються єдиних принципів і методів організації роботи. Варто наголосити, що всі ці центри офіційно визнані Держдепартаментом США, що надає їм право використовувати мережевий логотип «Education USA» як гарантію якості послуг, що надаються замовникам.

Основна кількість Educational Advising Centers в Україні поряд із інформаційною та консультативною діяльністю здійснюють також адміністративний супровід значної кількості відкритих конкурсних програм міжнародних академічних обмінів. Завдяки діяльності Центрів «Освіта» громадяни України щороку отримують фінансову допомогу для навчання за кордоном у розмірі близько 2000000 доларів США (сюди входить як вартість стипендій, отриманих у результаті участі громадян України у відкритих конкурсах, так і фінансова допомога, отримана відвідувачами центрів індивідуально від закордонних навчальних закладів та спонсорських організацій).

Зазначимо основні напрями підвищення професійної мобільності, які пропонують закордонні заклади вищої освіти:

- лекцій;
- семінарів;
- індивідуальних консультацій;
- надання можливості користуватися наявними інформаційними та технічними ресурсами.

На тематичних семінарах, індивідуальних консультаціях надають консультаційну інформацію: що потрібно знати тим, хто хоче навчатися у США; система вищої освіти в США; як заповнювати аплікаційну форму та

форму на отримання фінансової допомоги; пошук фінансової допомоги: види та джерела фінансової допомоги; як написати Statement of Purpos; складання CV, рекомендаційних листів, переклад дипломів та інших свідчень академічних показників; стандартизовані тести: формат тестів, процедура реєстрації, складання; система медичної освіти в США; система бізнес-освіти в США та Європі; програми міжнародних стипендій, обмінів та стажувань; студентські візи для навчання в США (процедура та правила подання аплікації на візу).

Доступ до інформаційних джерел у консультаційних центрах організований таким чином, що кожна людина може самостійно знайти необхідні матеріали про освіту в США і готуватися до вступу в американські університети та коледжі. Всі матеріали поділяються на такі розділи: General information, Financial Aid, Undergraduate admission, Graduate admission, Postdoctoral study and research, Testing, Application process, University catalogs. Співробітники центрів завжди готові надати Вам професійну пораду і допомогу у пошуках інформації та відповідей на питання, що виникнуть у вас в процесі вступу до американських навчальних закладів.

Досить популярною для розвитку професійної та академічної мобільності є програмна Fulbright Graduate Student Program. Дана програма пропонує навчання за спеціалізаціями ми: гуманітарні, соціальні, точні, технічні та природничі дисципліни. Це програмна навчання в американських університетах від одного до двох років на здобуття ступеня магістра. У конкурсні можуть брати участь студенти старших курсів, випускники ЗВО. Після дипломна освіта в США (graduate studies) є поєднанням навчання з індивідуальною дослідницькою працею. Система цього рівня освіти передбачає широкий спектр можливостей: здобуття магістерського ступеня (master's program); навчання за суміжною спеціальністю; підготовка до кваліфікаційних іспитів і вступу до аспірантури (doctorate program).

Варто зазначити, Український Офіс імені Фулбрайта не розглядатиме подання на такі напрямки, як бухгалтерський облік, аудит, логістика, менеджмент, маркетинг, бізнес, управління бізнесом, клінічна медицина.

Конкурсанти можуть подаватись на магістерську програмну у США з тієї спеціальності, з якої вже отримали диплом в Україні або іншій країні, або з суміжної до зазначеної в дипломі спеціальності, що сприятиме розвитку професійної мобільності. Більшої цінності набуває те, що конкурсанти також можуть подаватись на магістерську програмну зі спеціальності, відмінної від зазначеної в дипломі, якщо вони мають фаховий досвід роботи за цією спеціальністю (не менше 1 – 2 –х років) або володіють базовими знаннями та навичками з цієї спеціальності, одержаними завдяки проходженню стажувань, тренінгів, сертифікатних з різних освітніх програм.

Наголосимо, офіс програми імені Фулбрайта відшкодовує учасникам конкурсну витрати на проїзд та перебування у Києві під час співбесіди; оплачує комп'ютерне тестування для фіналістів програми; надає візову підтримку стипендіатам.

Як завершення, рішення щодо надання гранту ухвалює Наглядова рада науковців імені Фулбрайта (США). Інститут Міжнародної Освіти (ІЕ) допомагає визначити американські університети у відповідності до академічних інтересів кандидатів. Програмна бере до уваги побажання учасників стосовно вибору місця навчання, але залишає за собою право остаточного визначення конкретного університету у США.

Сучасні реалії змінюють вимоги на підготовку кваліфікованого фахівця та умови самореалізації особистості та її успішного майбутнього професійного життя. Слід зазначити, що ефективність педагогічної діяльності з формування професійно-мобільного вчителя іноземної мови визначається перед усім рівнем його професійної готовності, зокрема психолого-педагогічної готовності, педагога до такої діяльності. Вчитель іноземної мови є носієм певної культури, він володіє певними знаннями та уміннями, керується у власній професійній діяльності певними принципами, має усталенні, притаманні тільки йому світогляд, життєві установки, цінності, для нього характерна професійна поведінка.

З урахуванням зазначеного вище, погоджуємося з думкою Н. Гуляєвої про те, що підготовка української вищої школи до підвищення рівня професійної мобільності може мати два етапи. Перший етап – переміщення студентства між закладами вищої освіти України. Варто зважати на те, що, нині при переведенні з одного навчального закладу до іншого в межах однієї спеціальності, можливе виникнення суттєвої академічної різниці, хоча всі навчальні заклади країни діють згідно із затвердженими стандартами вищої освіти. Другий етап – системне партнерство закладів вищої освіти, де мобільність є частиною відносини, на які впливають наступні фактори:

- місце розташування закладу вищої освіти (у різних конкурентних середовищах або в єдиному);
- паритетність, особливо в обміні студентів, які навчаються на умовах державного замовлення [28, С. 80].

Виходячи з вищезазначеного, можемо узагальнити, що всі шляхи формування професійної мобільності вчителів іноземних мов потребують активного використання інформаційно-комунікаційних технологій і вимагають від вчителя умінь мобільного реагування у власній професійній діяльності на постійно мінливі потреби суспільства. Нові технології, безперервні інноваційні процеси, перехід до компетентнісного підходу в освіті, необхідність формування мобільного громадянина: все це вимагає від учителів готовності працювати в умовах постійного хаосу та руху.

Відтак, сучасному динамічному суспільству потрібен фахівець, відкритий до всього нового, який здатний швидко адаптуватися в складних умовах професійної і соціальної дійсності, самостійно і відповідально приймати рішення, орієнтовані на успіх і постійне самовдосконалення – один із невід’ємних показників професійної і соціальної зрілості педагога. Сучасна реальність засвідчує, що без наявності добре розвиненої професійної мобільності педагог не має перспективи професійного зростання. Професійна мобільність майбутнього вчителя іноземної мови буде проявлятися в тому випадку, коли студент буде здатний самостійно знаходити шляхи вирішення

конкретних дидактичних завдань і виявляти нетрадиційне мислення, вміло знаходити оригінальні рішення.

Таким чином, шляхи формування професійної мобільності свідчать про їх багатовекторність, інтерактивність, спрямованість на підвищення якості та ефективності формування професійної мобільності сучасних фахівців, зокрема, майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету. Не слід забувати про доцільність заохочення прагнення майбутнього вчителя іноземної мови реалізувати зовнішню професійну мобільність, але основним обмеженням постає висока вартість політики стипендій. Будучи частиною взаємних угод обмінів допомагає утримувати цю вартість. Вхідна професійна мобільність залежить від умов, які важко змінити швидко: наприклад, загальної репутації і привабливості країни, яка взяла на себе обов'язок прийняти студентів. Маємо на увазі, наявність у країні відомих на весь світ університетів, зміни погоди, що можуть впливати на здоров'я, туристичні пам'ятки, знання мови тощо. Існує не завжди зовнішній попит на вихідну професійну мобільності країни програм і установ. З іншого боку, можуть бути деякі політичні труднощі на шляху: інтернаціоналізація системи, наприклад, в результаті ксенофобських настроїв серед населення, почуттів витіснення вітчизняного студента або надмірного субсидування іноземців.

Отже, мобільність існує, тому що змінюється економічна і професійна структура суспільства, а також більш сприятливими стають умови формування та розвитку індивідуальних здібностей. Однак у нашому дослідженні головним джерелом інформації залишається респондент, а все, що пов'язане з його професійним оточенням, а це, насамперед, є освітнє середовище університету, яке і є базисом формування професійної мобільності.

Професійна мобільність вчителя іноземної мови є обов'язковим компонентом його діяльності, що підтримує решту напрямів його особистої та професійної співпраці, забезпечуючи ефективність інших форм кооперації, просування мов країн, які впроваджують програми мобільності, одночасно із

удосконаленням лінгвістичної (фахової) складової власної педагогічної діяльності.

1.3.Освітнє середовище університету як основна умова формування професійної мобільності майбутніх вчителів іноземних мов.

Однією з найважливіших якостей вчителя іноземної мови, яка має суттєвий вплив на формування професійної мобільності в освітньому середовищі університету є нездатність студента до аналізу власної діяльності, та відсутність повноцінних можливостей для особистісно-професійного розвитку.

Сьогодні «в усіх цивілізованих країнах, як зазначає Н. Ничкало, здійснюється інтенсивний пошук нових моделей розвитку освіти, нетрадиційних підходів до їх впровадження на основі інформаційних і телекомунікаційних технологій» [115, С. 19] незмінною серцевиною такого процесу є вища освіта. Університетська освіта стає балансом незмінності соціально-економічного життя країни. Освітнє середовище університету надає можливості для розвитку духовних, моральних, етичних і професійних якостей, від яких залежить майбутнє держави через кількість кваліфікованих фахівців.

Не слід залишати без уваги думки науковців (С. Капліна [75], С. Кугель [91], Р. Ривкіна [144]), які зазначають, що професійна мобільність є характеристикою будь-якого освітнього процесу, у тому числі й того, що реалізується у закладі вищої освіти. Тому ми наголошуємо, що «професійна мобільність» це рух фахівця в його професійному житті, сенс його саморозвитку, саме тому вважаємо за необхідне розкрити його значення через компонент фахової освіти як освітнє середовище.

Суголосною цьому визначенню є думка О. Грішної, яка наполягає, що «освіта та професійна підготовка є фундаментом людського розвитку і прогресу суспільства» [32, С. 101]. Погоджуючись з дослідницею варто сказати, що саме

освітнє середовище університету є головним місцем як індивідуального розвитку, так і професійного.

Досліджуючи освітнє середовище, варто виокремити думку науковця В. Левіна, який визначає критерієм успішності освітнього середовища саме його мобільність. Трактуювання даного критерію розглядається як здатність освітнього середовища університету створити усі необхідні умови для всіх суб'єктів освітнього процесу задля ефективного особистісно-професійного саморозвитку. Зазначений науковцем критерій аналізує здатність освітнього середовища закладу вищої освіти до різнобічних змін у контексті поєднання з особистістю, майбутнім фахівцем [66].

Виокремимо: якщо мобільність є незаперечною ознакою освітнього середовища університету, то відповідно до цього сформована мобільність є незаперечною частиною професійної підготовки майбутніх фахівців.

Для отримання якісного продукту професійної підготовки виникає необхідність створення комфортного освітнього середовища. Суспільство надало характеристику сучасного випускника закладу вищої освіти:

- ерудований виконавець, професіонал;
- особа з активною життєвою позицією;
- особа динамічна у власних потребах та професійних інтересах;
- особистість, яка здатна до творчого вирішення проблем різної складності;
- активатор наукового й соціального прогресу;
- особистість, яка здатна сприймати конкурентність як належний спосіб отримання роботи та підтвердження свого професійного рівня, а не як жорстокий спосіб контролю;
- особу з високим рівнем адаптаційних можливостей.

Реформація, модернізація, зміна технологій, перехід до інформаційно-технологічного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головної

мети, ключового показника та основного двигуна сучасного прогресу. Саме це створює вимоги до майбутнього фахівця, зокрема до вчителів іноземних мов.

З прийняттям нових вимог до випускників закладів вищої освіти та зі зміною ритму життя різних соціальних верств населення з'являється мобільність зі своїм широким спектром різновидностей.

Професійна мобільність студента чи викладача – це професійна готовність за необхідності опанувати нову професію. Вона зумовлена тим, що фахівці, які володіють додатковими професіями, мають певний ступінь їх засвоєння, хорошу базову підготовку, мотивацію, налаштовану на зміну своєї діяльності.

У законі України «Про вищу освіту» обумовлено існування академічної мобільності і розуміється вона як «можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами» [216], але на жаль, не визнано існування професійної мобільності.

Сьогодні, щоб краще зрозуміти сутність професійної мобільності, її варто порівняти зі здатністю вчителя іноземної мови швидко адаптуватися з хаотичними змінами у світі та залишитися при цьому затребуваним спеціалістом.

Варто зауважити, що незаперечним є формування професійної мобільності майбутніх вчителів іноземних мов саме в освітньому середовищі університету, адже сучасні заклади загальної середньої освіти не стають сполучною ланкою між мобільністю та майбутньою професійною діяльністю. Саме цей обов'язок, відповідно до запитів суспільства, має взяти на себе заклад вищої освіти.

Зазначимо, що освітнє середовище університету – це багатокомпонентна система, головним компонентом якої є наявність науково-обґрунтованого, професійно спрямованого плану освітнього процесу, який у свою чергу базується на мобільності майбутнього фахівця. Адже наявність такого плану передбачає інтеграцію знань, використання міжпредметних зв'язків, під якими

розуміємо, слідом за В. Стасюк [161], як певні логічні зв'язки між навчальними дисциплінами, які формують цілісне уявлення про явище природи, допомагають інтегрувати отримані знання з різних навчальних предметів у практику.

Майбутні представники країни мають стати кваліфікованою та конкурентоспроможною робочою силою, але для цього їм необхідно вміло та якісно використати можливості освітнього середовища університету. Власне це місце вчить майбутніх фахівців адаптуватися до швидкозмінних умов праці.

Несформована професійна мобільність у фахівців призводить до відсутності саморефлексії, стає причиною незадоволення самим собою, а в найгіршому випадку стає причиною професійного дезонтогенезу. А. Маркова визначає явище професійного дезонтогенезу як «низьку мобільність, застарівання, наприклад, ціннісну дезорієнтацію й втрату моральних орієнтирів у праці; розпад цілісної професійної свідомості і, як наслідок, нереалістичні цілі, що не відповідають можливостям, помилковий сенс праці, професійні кризи» [101, С. 150].

Усуненням даної проблеми займається освітнє середовище університету з першого дня початку освітнього процесу у закладі вищої освіти. Розглядаючи освітнє середовище університету як фундаментальну основу формування професійної мобільності майбутніх вчителів іноземних мов, слід розкрити саму сутність розуміння поняття «освітнє середовище».

Вважаємо за необхідне наголосити, поняття «середовище», наразі, знаходиться в активному вжитку у сучасній науковій або фаховій літературі, проте загального визначення даної дефініції науковцями не пропонується. Зокрема, А. Цимбалару вказує на те, що в загальному педагогічному визначенні суть терміну зводиться до оточення [243]. За Н. Мойсеюк, середовище – це реальна дійсність, в умовах якої відбувається розвиток людини [106, 656 с.].

Сучасна професійна освіта має стати причиною подолання одноманітності у галузі сучасних кваліфікацій та представити світу нову

модель освітньої системи, яка б відповідала реаліям інформаційного суспільства зі стрімкими інтеграційними процесами.

Освітнє середовище університету є поняттям вужчим і цікавішим для нашого дослідження, хоча, як і з попереднім поняттям, загальноприйнятого визначення не існує.

У даній роботі ми будемо спиратися на визначення науковця М. Братко, яка зазначає наступне: «освітнє середовище закладу вищої освіти – це загальний, сукупний, об'єднаний, інтегральний, цілісний чинник розвитку особистості, що відіграє визначальну роль у модифікації поведінки, яка розгортається як внаслідок запланованих, так і незапланованих чинників середовища, сприяє особистісному і професійному розвитку». Тому «освітнє середовище закладу вищої освіти це багатосуб'єктне та багатопредметне утворення, що цілеспрямовано і стихійно впливає на професійно-особистісний розвиток майбутнього фахівця, забезпечуючи його готовність до професійної діяльності та продовження навчання, успішного виконання соціальних ролей та самореалізації у процесі життєдіяльності» [12].



ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

Рис. 1.1. Освітнє середовище для професійної мобільності

Джерело: опрацьовано автором

Особистісний компонент освітнього середовища репрезентують нам всі суб'єкти освітнього процесу, їхні стосунки й взаємовідносини тощо.

Незаперечним є те, що одним з представників освітнього процесу є науково-педагогічний склад середовища університету. Викладачі університету розкривають всі можливості у формуванні професійно-мобільного фахівця. Студент бачить викладача як професіонала, який несе певні знання та досвід, такий як професійний, культурний тощо. Наявність такого досвіду називається індивідуальним стилем педагогічної діяльності. Враховуючи динамічність професійної мобільності, вважаємо за необхідне зазначити, що саме викладач закладу вищої освіти є найяскравішим показником інтеграції індивіда до міжнародної системи освіти. Професійна мобільність викладачів закладів вищої освіти важлива особливість їхньої фахової підготовки, що передбачає обмін досвідом між вищими навчальними закладами та між державами та надає можливість викладачу обрати найоптимальніший варіант навчання для підготовки студентів [53].

Не менш значущим є інший суб'єкт освітнього середовища – студентський масив. Даний представник освітнього середовища включений до безлічі соціокультурних мікросередовищ. Кожне з таких мікросередовищ має особливе соціокультурне значення, володіє власними цінностями та має самодостатній характер. Існуючи окремо, дані мікросередовища не виконують загальної мети – формування конкурентоспроможного фахівця.

Професійна мобільність в особистісному компоненті освітнього середовища реалізується через ознайомлення майбутніх вчителів іноземних мов з особливостями та цінностями професії вчителя та їх розвитку у процесі здобуття фахової освіти. Однією з обов'язкових характеристик даних цінностей є їхня відповідність до умов, які постійно змінюються, наприклад, вимоги до особистості вчителя іноземної мови. Даний компонент освітнього середовища формує професійну мобільність через наявні у ньому особливості:

- 1) у його змісті та призначенні;

2) у наявності стратегії, метою якої є забезпечення усіх можливих умов для саморозвитку і самореалізації всіх представників даного компоненту освітнього середовища;

3) у свободі вибору як викладачем, так і студентом певних традицій та впровадження інновацій, у виконанні відповідних ритуалів (посвята у студенти або випуск), використанні символів (наявність корпоративної культури, емблем підрозділів) тощо.

Особистісний компонент освітнього середовища формує показники професійної мобільності, такі як: цінності професії вчителя надають можливості бути вмотивованим на досягнення успіху; підвищує самооцінку учасників даного компоненту; створює умови для саморозвитку результат, якого буде залежити від рівня сформованої активності в представників даного компоненту освітнього середовища.

Інформаційно-змістовий компонент освітнього середовища університету складається з освітніх програм, різних соціальних проектів, в яких беруть участь як науково-педагогічний склад закладу вищої освіти, так і студенти, як представники майбутнього. До структури даного компоненту також можемо віднести нормативні документи, що регламентують освітню діяльність та взаємодію суб'єктів усього освітнього процесу.

Оволодіння інформацією відбувається через комунікативний процес: оволодіння вербальною і невербальною комунікацією. Увесь процес комунікації в такому середовищі має бути налаштований на формування бажання до саморозвитку як професійного, так і особистісного. Даний компонент освітнього середовища формує професійну мобільність через вивчення дисциплін професійного спрямування. На жаль, вивчення лише дисциплін професійного спрямування замало для формування належного рівня професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов. Враховуючи особливості сучасного світу та загальні наукові характеристики досліджуваного нами явища, вважаємо за необхідне додати те, що дисципліни професійного спрямування повинні бути доповнені практико-орієнтованими ситуаціями, які

пов'язані з професійною діяльністю вчителя іноземної мови. Незамінним шляхом формування професійної мобільності у даному компоненті освітнього середовища є модернізація практики студентів. Специфіка завдань, які виникають у реальній педагогічній діяльності, потребує швидкого і зручного доступу до різноманітних ресурсів інформації, що розподілені по всьому світу. Тому при підготовці учителів іноземних мов застосування сучасних інформаційних технологій для створення, переробки, збирання і розповсюдження різних видів інформації стає надзвичайно актуальним.

Формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в інформаційно-змістовому компоненті освітнього середовища університету буде відбуватися через модернізацію дисциплін фахового спрямування та підсилення якості міждисциплінарних зв'язків між ними. Як наслідок даного процесу будемо спостерігати розуміння вчителем іноземної мови, що отримана ним вища освіта це не тільки рух по професійній мобільності (перехід у вищі верстви суспільства), але є найважливіший та найцінніший для нього засіб засвоєння нових стилів життя.

Отже, інформаційно-змістовий компонент освітнього середовища формує показники професійної мобільності, такі як: інформативність як у фаховій діяльності; фахові та міжкультурні компетенції.

Діяльнісний компонент освітнього середовища надає можливість професійній мобільності розвиватися шляхом професійного становлення та формування професійної адаптації. Формування професійної мобільності даним компонентом забезпечується цілісною дидактичною організацією освітнього процесу. Найякісніший результат формування професійної мобільності даним компонентом освітнього середовища забезпечується лише у випадку в разі успішного поєднання та функціонування всіх елементів даного компоненту, таких як: інноваційні форми його організації, методи, прийоми і засоби навчання тощо.

Діяльнісний компонент освітнього середовища формує професійну мобільність у вигляді професійного саморозвитку та рефлексії своєї діяльності,

формує організаторські здібності, вміння налагоджувати партнерські зв'язки і взаємопорозуміння із колегами та керівництвом тощо.

Ефективна реалізація діяльнісного компоненту освітнього середовища університету у процесі формування професійної мобільності неможлива без формування організаторських вмінь, які спрямовані на досягнення якісних та кількісних змін у процесі формування фахових умінь у майбутніх фахівців шляхом покращення роботи в системі «викладач – студент».

Не менш важливим за інші є *просторово-предметний компонент* для розвитку професійної мобільності. До його структури відносимо матеріально-технічну базу, аудиторний фонд, комп'ютерний парк, бібліотечні ресурси, дизайн та обладнання приміщень, наявність світла, опалення тощо [53].

Кожен із зазначених нами компонентів освітнього середовища університету стає фундаментом у формуванні професійної мобільності майбутнього вчителя іноземної мови.

Так, зокрема, інформаційно-змістовий та просторово-предметний елементи освітнього середовища мають на меті сформувати систему професійно-мобільних знань, враховуючи закони природи, норми суспільства на основі загальнолюдських цінностей тощо.

Реалізація діяльнісного компоненту освітнього середовища університету є важливим у формуванні професійної мобільності у майбутніх фахівців тому, що надає розуміння та можливості практичного втілення отриманих знань у професійну діяльність (досвід). Особистісний компонент освітнього середовища є базовим для формування професійної мобільності особистісних якостей майбутніх фахівців.

Всі вищезазначені компоненти освітнього середовища університету активізуються лише за наявності певного стимулу, у даному випадку це певні умови, можливості та ресурси (матеріальні, фінансові, особистісні, технологічні, організаційні тощо), які забезпечать можливості для загальнокультурного і професійного розвитку майбутнього вчителя іноземної мови.

Ефективність роботи в системі «викладач – студент» може здійснюватися декількома шляхами, такими як:

- 1) розроблення відповідної системи оцінювання якості сформованих фахових знань і вмінь у майбутніх фахівців;
- 2) врахування зарубіжного досвіду формування фахівців з різних галузей;
- 3) освітній процес у закладі вищої освіти має бути максимально наближений до майбутньої фахової діяльності (даний варіант є можливим через покращення педагогічної практики);
- 4) шлях контролю та корекції освітнього процесу під час формування фахових знань та умінь.

Враховуючи зазначене вище, можемо виокремити наступні вектори впливу освітнього середовища на процес формування професійної мобільності:

- 1) особистісно-зорієнтований вектор впливу пропонує нам адаптованого до швидкозмінних умов, життєздатного фахівця;
- 2) аксіологічно-смысловий вектор впливу, який надає свободу вибору світоглядних поглядів, ідеалів студентам;
- 3) комунікативний вектор для вчителя іноземної мови надає можливість взаємодіяти в діалозі з іншими культурами, ;
- 4) професійний вектор сприяє розвитку та становленню майбутнього іноземної мови та є завершальним етапом у формуванні професійної мобільності [53].

Виокремимо, що однією з головних ланок освітнього середовища університету має бути наявність міжпредметних зв'язків між фаховими та загальними дисциплінами. Існування такого роду зв'язків стане причиною величезного сприйняття інформації та формування практичних вмінь [161].

Зауважимо, що сьогодні переваги професійної мобільності по всьому світу впливають на нас на щоденній основі. Власне тому сформована професійна мобільність майбутніх учителів іноземних мов стає розширенням їхніх освітніх «горизонтів» через навчання закордоном. Професійна мобільність допомагає створити компетентних громадян з навичками 21 століття, яких

потребує кожна країна і світ в цілому. Адже професійна мобільність – це так зване внутрішнє самовдосконалення кожного фахівця, яке базується на стабільних цінностях і потребі у саморозвитку і самовдосконаленні.

Наявність у студентів бажання до самовдосконалення і саморозвитку після отримання вищої освіти є показником успішності освітнього середовища університету. Показником успішності освітнього середовища Київського університету імені Бориса Грінченка є конкурентоспроможні випускники. Освітнє середовище Київського університету імені Бориса Грінченка пропонує одну з найкращих матеріальних баз, якісний науково-викладацький склад. Зазначенні нами вище компоненти структури освітнього середовища університету реалізуються в даному закладі вищої освіти.

Для формування професійної мобільності майбутніх вчителів іноземних мов Київський університет імені Бориса Грінченка пропонує велику кількість конференцій, тренінгів та семінарів. Зауважимо, що найкращим шляхом формування професійної мобільності є співпраця зазначеного закладу вищої освіти з закордонними університетами, таких країн як: США, Білорусі, Болгарії, Китаю, Франції, Ізраїлю, Німеччини, Італії, Казахстану, Латвії, Литви, Польщі, Португалії, Словаччини, Іспанії, Швейцарії, Туреччини, Греції, Кіпру, Парагваю, Чехії.

Має величезний попит у студентів Київського університету імені Бориса Грінченка інформація про взаємодію університету зі Світовим Банком, Британською Радою, Альянсом USETI. Заклад вищої освіти є учасником міжнародних проектів за підтримки Європейської Комісії: Сьомої рамкової програми на тему «Міжнародна науково-дослідницька мережа з вивчення та розробки нових технологій і методів для інноваційної педагогіки у галузі ІКТ, електронного навчання та міжкультурних компетентностей (IRNet)», програми «ТЕМПУС» на теми: «Розвиток системи вбудованих курсів за допомогою інноваційних віртуальних підходів для інтеграції дослідження, освіти і виробництва в Україні, Грузії, Вірменії (Desire)», «Освіта задля розвитку лідерства, інтелекту і таланту (ELITE)» тощо [223].

Наголосимо, що у Київському університеті імені Бориса Грінченка розглядають професійну мобільність майбутнього вчителя іноземної мови як внутрішнє самовдосконалення. Нам варто зазначити, що базис даного феномену є наступні поняття, як «грамотність, освіченість і професійна компетентність»; а як вершина даного феномену буде спостерігатися результат у вигляді сформованої сили волі та відкритої особистості, яка, в свою чергу, вміє швидко реагувати на зміни, які відбуваються у педагог нічній науці й практиці, у соціумі тощо.

Ще одним успішним освітнім середовищем можемо назвати освітнє середовище Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. Професійна мобільність у даному освітньому середовищі реалізується шляхом міжнародної співпраці. Академія підтримує зв'язки з міжнародними організаціями, навчальними закладами та науково-дослідними установами США, Великої Британії, Іспанії, Швейцарії, Канади, Австрії, Німеччини, Польщі, Литви, Росії, Молдови, Білорусі, Ізраїлю.

Викладачі і студенти беруть участь в творчих зустрічах з науковцями ЗВО зарубіжних країн, зокрема, викладачі кафедри іноземних мов і студенти факультету післядипломної педагогічної освіти взяли участь в творчих зустрічах з директором французького інформаційно-методичного центру в Україні Жаном Батистом Віталем, президентом товариства «Нормандія – Україна» Г.Дюпоном, французьким журналістом Марі Оділь Лолліа, директором Українсько-Австрійського центру співробітництва з питань науки, освіти та культури Андреасом Віннінгером, волонтерами Корпусу Миру, керівником американського клубу Ліндою Дегрейв. Відбулася творча зустріч з професорами Ліверпульського університету (Велика Британія), Бременського, Дортмундського, Боннського університетів (Німеччина), Вищої педагогічної школи в м.Ченстохова (Польща) та зустріч з представниками Посольства Німеччини в Україні Гансом-Йохеном Шмідтом (міністр-посланник), Клаусом П. Лебером [246].

Академія підтримує зв'язки із Інститутом Гете у м. Києві з метою складання студентами-випускниками міжнародного екзамену з німецької мови. Викладачі німецької мови постійно беруть участь в Міжнародних семінарах, які проводяться Інститутом Гете у м. Києві.

Підтримуються постійні зв'язки із міжнародною організацією «Корпус Миру», її представником (Карл Бех), представниками наукової міжнародної організації Фулбрайт. Відповідно до Угоди з Корпусом Миру США у гуманітарно-педагогічній академії з двоохрічним терміном працювала викладач з США Ізабелль Бірнс. Така співпраця позитивно впливає на якість підготовки фахівців з англійської філології [246].

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини пріоритетами у формуванні професійної мобільності виокремлює якість, доступність, професіоналізм, які також реалізуються також через міжнародне співробітництво. Організація та забезпечення міжнародного співробітництва створює умови для формування професійної мобільності викладачів та студентів шляхами підвищення рівня кваліфікації викладачів, шляхом координації наукових і науково-педагогічних контактів з навчальними закладами зарубіжних країн в рамках міжнародних освітніх та наукових програм та на підставі угод про співпрацю з університетами-партнерами та іноземними науковими та освітніми організаціями [246].

Спільна робота освітнього середовища зазначеного закладу вищої освіти із зарубіжними партнерами спрямовується на підготовку фахівців; проведення міжнародних наукових конференцій, симпозіумів, семінарів та робочих зустрічей; членство у міжнародних наукових, освітніх, адміністративних структурах, асоціаціях, товариствах; відзначення наукових досягнень університету на міжнародному рівні; співробітництво по лінії міст-побратимів [246].

Тернопільський національний економічний університет реалізує професійну мобільність шляхами: застосування програмам міжнародного

партнерства; програмами обмінів та різноманітними грантами; програми двох дипломів.

Тернопільський національний економічний університет розвиває партнерство, шляхом укладення двосторонніх угод з іноземними університетами, які передбачають короткострокові і довгострокові поїздки для викладачів і наукових співробітників. Тривалість, фінансові та практичні умови, а також процедури обрання кандидатів визначаються в кожному окремому випадку.

Основу міжнародної співпраці Тернопільського національного економічного університету складають 72 договори про міжнародну співпрацю з іноземними університетами-партнерами з 29-х зарубіжних держав, з яких заклади вищої освіти з 17 країн Європейського Союзу, а також партнери із Грузії, Канади, США, Китаю, Білорусі, Казахстану, Молдови, Королівства Норвегія.

ТНЕУ є активним учасником програм, заходів, акцій в межах діяльності Представництва ЄС в Україні, Офісу віце-прем'єр міністра з питань європейської та євроатлантичної співпраці, Представництва Організації Об'єднаних Націй, Програми розвитку ООН в Україні, Представництва НАТО в Україні[245].

Аналізуючи зазначене вище, можемо узагальнити, що професійна мобільність майбутнього вчителя іноземної мови буде формуватися в тому випадку, коли студент самостійно знаходитиме шляхи рішення конкретних завдань, виявляючи при цьому нестандартне мислення. При цьому, дане визначення варто розуміти не лише як фахову підготовку до педагогічної діяльності, а й як його спеціалізацію. Ефективне формування професійної мобільності в освітньому середовищі університету буде можливим лише тоді, коли її процес формування буде здійснюватися в адекватних освітніх формах. Існування таких форм формування професійної мобільності розвивають вміння діяти по новому та швидко адаптуватися. Відповідно до цього, рівень професійної мобільності буде постійно підвищуватися за умов повного

розкриття фахового потенціалу та існуючими можливостями особистої самореалізації.

Освітнє середовище університету суттєво впливає на інтенсивність мобільності (амплітуду зміни статусу). Рівень мобільності диференціюється в першу чергу за рівнем освіти, професійної кваліфікації, що має фахівець при вступі на перше місце роботи.

Освітнє середовище університету надає змогу майбутнім учителям іноземних стати мобільними, як результат можемо спостерігати переконання студент нами у справедливості існуючих принципів та норм. Не слід залишати без уваги і негативну сторону, якщо майбутній вчитель іноземної мови не зміг сформувати професійну мобільність під час навчання в університеті, внаслідок різних обставин, то й результатом швидше за все буде професійна аномія. Формування даної особливості у фаховій діяльності, без сумніву, сприяє поганій особистий досвід у професійному становленні.

Висновок до першого розділу.

Проаналізовано наукові джерела щодо проблеми формування професійної мобільності фахівців. Вивченням різних аспектів мобільності займалися дослідники: Р. Ривкіна (соціальним); О. Дудина і В. Дюнина (психологічним); В. Андрущенко (академічним); Є. Іванченко (економічним); Р. Пріма (педагогічним). Особливості формування професійної мобільності розглядались в наукових доробках учених: Л. Амірової, О. Безпалько. У працях учених В. Гринько та Є. Іванченко висвітлені суперечності між соціальними замовленнями та практикою формування мобільності майбутніх фахівців. Пошуки науковців також скеровані на дослідження професійної мобільності педагогів (Р. Пріма), майбутніх офіцерів (А. Ващенко), кваліфікованих робітників (Л. Сушенцева), менеджерів – аграріїв (Н. Кожем'якіна). Зазначено, що досліджуваний феномен має міждисциплінарний характер і вивчається різними галузями сучасної науки.

З'ясовано, що формування професійної мобільності є процесом соціальним, тому ефективність його залежить від впливу освітнього середовища закладу вищої освіти, в якому відбувається підготовка майбутнього фахівця, зокрема, вчителя іноземної мови.

Установлено, що професійна мобільність майбутнього вчителя іноземної мови є результатом отриманої ним фахової освіти, або чинником, який визначає можливі шляхи корекції освіти. Професійна мобільність майбутніх учителів іноземних мов визначається не лише здатністю змінювати власну професію, місце та сферу діяльності, але і вмінням приймати самостійні, виважені і нестандартні рішення, спрямовані на підвищення рівня професіоналізму, спроможністю швидко адаптовуватися до нового освітнього, професійного, соціального і кроскультурного середовища.

Розглянуто шляхи формування професійної мобільності фахівців в Україні і закордоном. Зазначено, що основний акцент в цьому питанні робиться у системі післядипломної освіти. Досить мало напрямів орієнтовані на формування професійної мобільності на магістерських програмах та зовсім мала кількість – для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, а ті, які існують, мають жорсткий відбір при наявності величезної конкуренції. Незважаючи на це, шляхи формування професійної мобільності у розвинених країнах світу свідчать про їх багатовекторність, інтерактивність, спрямованість на підвищення якості та ефективності формування професійної мобільності у сучасних фахівців, зокрема, майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету. Професійна мобільність у закладах вищої освіти України здійснюється двома шляхами: переміщення студентства між закладами вищої освіти України (зміна закладу вищої освіти); партнерство закладів вищої освіти у рамках угод чи програм про співпрацю (ERASMUS+).

Зазначено, що вплив освітнього середовища університету є детермінантою у формуванні професійної мобільності студентів у період здобування ними вищої освіти. Розглянуто освітнє середовище університету як сформовану систему, у якій визначено структурні компоненти: особистісний,

інформаційно-змістовний, діяльнісний, просторово-предметний. Кожен компонент освітнього середовища університету забезпечує певний вектор впливу на формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов: особистісно-зорієнтований (сприяє адаптації фахівця до швидкозмінних умов), аксіологічно-смісловий (надає студентам свободу вибору світоглядних поглядів, ідеалів), комунікативний (дозволяє вчителю іноземної мови взаємодіяти в діалозі з іншими культурами), професійний (сприяє розвитку та становленню майбутнього вчителя іноземної мови, а також є завершальним етапом у формуванні професійної мобільності).

Основні ідеї розділу висвітлені у наукових працях автора:

1. Дячок Н. В. Професійна мобільність як індикатор якості освіти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2017. № 8 (313). С. 157–164.
2. Дячок Н. В. Міждисциплінарність як пріоритетний вектор професійної педагогіки. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія*. 2017. №27. С. 91–94.
3. Дячок Н. В. Вертори впливу освітнього середовища університету на формування професійної мобільності майбутніх фахівців. *Studia Zarządzania i Finansów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznani*. 2018. № 15. С. 109-116
4. Дячок Н. В. Історія становлення професійної мобільності як наукового поняття [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Донбасу*. 2018. № 1–2. URL: [http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2018/N1–2\(37–38\)/dnvynp.PDF](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2018/N1–2(37–38)/dnvynp.PDF)
5. Дячок Н. В. Проблеми та перспективи розвитку педагогіки як сучасної науки. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку : матеріали XXXVIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*. 2017. Вип. 538. С. 261–263.
6. Дячок Н. В. Проблеми та перспективи розвитку педагогіки як сучасної науки. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»*: Зб. Наук. Праць. Переяслав-Хмельницький. 2019. Вип. 49. С.83– 85.

РОЗДІЛ 2.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ

У розділі на основі здійсненого теоретичного аналізу розглянуто особливості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов. Охарактеризовано структуру формування професійної мобільності майбутніх ВІМ. Виокремлено критерії, показники та рівні сформованої професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов. Обґрунтовано педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх вчителів іноземних мов в освітньому середовищі університету.

2.1. Особливості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов.

Сьогодні соціум розглядає фахове знання як умову економічного зростання. Здатність суспільства створювати щось нове, адаптовувати і навпаки, перетворювати знання у джерело прибутку (за теорією «людського капіталу») та вміння використовувати все це, має величезний вплив для підвищення якості життя громадян України. Характерною рисою будь-якої країни є економіка. Відповідно до нашого дослідження економічний зріст вимірюється збільшенням об'єму якісних знань.

Слід пам'ятати, що сьогодні людина живе і діє в рухливому середовищі, яке визначає рівень непередбачуваного напрямку змін. Відповідно до таких умов майбутній учитель іноземних мов, має володіти рядом якостей, які виступають на перший план: креативність мислення і швидкість прийняття рішень, здібність до постійного самонавчання й уміння адаптуватися до нових умов як професійних, так і соціальних, уміння відстежувати і правильно оцінювати стан

власної діяльності та навколишнього простору (сформована рефлексія). Належний рівень адаптивності при професійній діяльності у швидкозмінному середовищі характеризує професійно мобільного майбутнього вчителя іноземних мов, тобто фахівця, який здатний вирішувати різноманітні проблеми без особистісно-наукового дискомфорту.

Сучасне наукове товариство розглядає професійну мобільність як процес зміни професійної позиції, обумовленою зміною місця роботи або професії. За такого підходу у розумінні поняття «професійна мобільність» можемо розрізнити об'єктивний, суб'єктивний і характерологічний аспекти у дослідженні даного феномену.

У даному дослідженні було зазначено, що розглядати професійну мобільність варто, враховуючи наступні три аспекти: *об'єктивний* (процес зміни професії), *суб'єктивний* (зміна трудової позиції на основі індивідуальних характеристик та мотивації) і *характерологічний аспекти* (розглядає професійну мобільність як сформовану властивість особистості) [128].

Розглядаючи дані аспекти у розумінні поняття «професійна мобільність» варто виокремити деякі компоненти професійної мобільності, такі як особистісний, який буде відображений у суб'єктивному аспекті; діяльнісний компонент професійної мобільності буде реалізовуватися через у характерологічний аспект; когнітивно-комунікативний компоненти професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов будуть сприйматися через об'єктивний аспект.

Прослідкувати процес формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов відповідно до певних аспектів досліджуваної проблеми слід через мотиваційну складову досліджуваного процесу, що стимулює професійну мобільність через процес появи як нових вимог до професій, так і самих професій. Даний процес зумовлює потребу у зміні кваліфікації фахівців на ринку праці.

Система освіти України має на меті підготовку висококваліфікованого вчителя іноземної мови, який готовий до постійного здійснення розвитку професійно-педагогічних якостей. Але Україна в процесі впровадження реформаційних змін в освіту ще не вирішила низку педагогічних проблем, які значно впливають на систему підготовки вчителів-філологів у закладі вищої освіти: мотивація як до педагогічної діяльності, так і саморозвитку, посилення міждисциплінарності між фаховим і загальним знанням застосування новітніх технологій в освітньому процесі, реалізація нових програм фахової підготовки тощо.

Підвищення якості системи фахово-педагогічної підготовки зумовлює використання новітніх форм, методів і засобів навчання майбутніх фахівців. Недолік української системи підготовки педагогічних кадрів полягає у відсутності гнучкості освітньої системи, здатності до швидкої адаптації шляхом перекваліфікації або зміни спеціалізації. Поряд із постійним підвищенням вимог до професійної компетенції вчителя іноземної мови, в цілому популярність педагогічних професій знижується. Відповідно до проведеного нами експериментального дослідження, зниження рівня популярності професії вчителя іноземної мови пов'язано з надзвичайно низькою оплатою праці молодого вчителя, це, в свою чергу, характеризує загальну тенденцію суспільства до нівелювання моральних цінностей і засад. Не дивлячись на це, кожній людині необхідне усвідомлення власного місця в цьому житті, розуміння того, що праця, яка виконується ними, є необхідним і приносить незаперечну користь суспільству.

Зауважимо, що однією з особливостей сформованої професійної мобільності вчителя іноземної мови разом із його професійною адаптацією є побудована успішної професійної кар'єри, адже вчитель-філолог потенційно схильний до мобільної поведінки тому, що він орієнтований на кар'єру. Саме вчителі іноземних мов одні з перших під впливом руйнуючої професійної

культури засвоюють нову культуру, що і сприяє формуванню професійної мобільності належного рівня.

Враховуючи вищесказане, вважаємо за необхідне розглянути взаємозв'язок «професійної мобільності» та «кар'єри» вчителя іноземної мови.

Теоретико-методологічні основи дослідження професійної кар'єри започатковано представниками американської психології у 60 – 70 рр. минулого століття. Вітчизняні дослідження щодо професійної кар'єри закладені у працях таких дослідників як Л. Карамушнка, В. Почебут, А. Толстая, В. Чикер та інші. Науковці зауважують, що у соціально – психологічному плані проблемна кар'єри є комплексною та багаторівневою.

На підтвердження зазначеної думки вченими виокремлено три підходи до вивчення кар'єри: соціально-психологічний, управлінсько-менеджерський, соціально-економічний. Узагальнюючи підходи до феномену кар'єри, можна сформулювати загальне визначення поняття: кар'єра – це життєвий показник соціальних та професійних досягнень людини в організаційній структурі. Соціально-психологічний напрямок є найбільш співзвучним до розуміння сутності професійної мобільності, оскільки визначає кар'єру як просування людини в організаційній ієрархії та послідовність її занять протягом життя та як один із показників індивідуального професійного життя людини, досягнення бажаного статусу, а також досягнення визнання та слави. Управлінсько-менеджерський напрямок розглядає кар'єру як сукупність посад, які працівник займає на цей момент часу (фактична кар'єра) або може займати (планова кар'єра) розглядають кар'єру як ланку, що зв'язує прагнення індивіда та соціальних систем. Крім того, представники цього напрямку визначають управлінську кар'єру як постановку життєвих цілей за допомогою двох рівнів досягнень: з одного боку – це просування по рівнях ієрархії системи управління (розширення впливу), та з іншого – як особистісний розвиток. Представники соціально-економічного напрямку визначають кар'єру як динаміку рівня освіти і кваліфікації [55, 82]. При аналізі феномена кар'єри в руслі нашої

проблеми важливим є вивчення соціально-психологічних чинників, які впливають на розвиток кар'єри, етапів та стадій кар'єри, а також швидкості їх проходження, успішності кар'єрного розвитку.

У науковій літературі знаходимо синоніми-терміни до дефініції «професійна мобільність» – «переміщення» і «кар'єра». Саме поняття кар'єри вчителя іноземної мови може бути розтлумачене як у широкому, так і вузькому сенсі. У першому випадку кар'єра вчителя іноземної мови розглядається як «професійне просування», «професійний ріст від одного щабля до іншого», тобто рух вертикальною мобільністю. В такому розумінні кар'єра близька до траєкторії руху даної людини до вершин («акме») професіоналізму. У другому випадку, під кар'єрою розуміють посадове просування, де на перший план виступає «досягнення певного соціального статусу, займання відповідної посади». Аналіз співзвучних понять «професійна кар'єра» і «професійна мобільність» вчителя іноземної мови, розкриває нам, що зазначенні поняття є близькими в розумінні деперсоніфікованого процесу переміщень у професійному середовищі.

В Україні професійно-педагогічну підготовку вчителів іноземних мов регламентує Закон України «Про вищу освіту», Національна програмна «Освіта» («Україна ХХІ століття»). Особливо цікавою для нашого дослідження є те, ні в кожному документі не прописано, що розуміють під професійною мобільністю вчителя іноземної мови. Тому нами було вирішено розглянути «Посадову інструкцію вчителя іноземної мови», де прописані кваліфікаційні вимоги до підготовки вчителя іноземної мови, такі як:

- 1) повинен мати фахову освіту;
- 2) вміти застосовувати інноваційні форми, методи, прийоми в освітньому процесі;
- 3) має забезпечити якісний результат власної праці (належний рівень іноземної мови у школярів);

4) адаптуватися до технологічного процесу (наприклад, розробляти мультимедійні презентації разом із студентами);

5) раз на 5 років має проходити навчання на курсах підвищення кваліфікації;

6) вчитель іноземної мови має вчити учнів як застосувати отриманні ними знання на практиці;

7) повинен мати ціннісні орієнтації та бути спрямованим на постійний саморозвиток [238].

Основними вимогами до практичної підготовки вчителя іноземної мови, які є показниками професійної мобільності, нами було виокремлені наступні:

1) вчитель іноземної мови має враховувати перспективні напрямки в розвитку освіти.

2) основи теорії формування комунікативної компетентності учнів (мовленнєвої, лінгвістичної, соціокультурної, освітньої).

3) психолого-педагогічні основи диференційованого навчання, форми, методи і засоби освітнього процесу.

4) пристосування уроку (форм, методів і засобів) до зміни традиційних умов.

5) володіння сучасними методиками навчання.

6) постійне вдосконалення педагогічної майстерності.

7) демонструвати якісну фахову компетентність (спілкування, фонетика, граматики, лексика тощо) [238].

На жаль, в даному документі не прописано про мобільність вчителя іноземної мови, але є дві речі, з якими ми погоджуємося: вчитель іноземної мови має здійснювати спілкування (комунікація) та впроваджувати культурну мовленнєву поведінку.

Зазначимо, що специфічною особливістю сформованої мобільності у майбутніх вчителів іноземних мов є сформована у них філологічна компетентність. Результатом сформованої у вчителя іноземної мови здатності

до комунікації, є його безконфліктний шлях знаходити взаємопорозуміння та становить запоруку професійного росту вчителя. Філологічна компетентність визначається як вузькоспеціальна професійна компетентність, яку необхідно формувати у вчителя-мовника.

Але ні теоретичні, ні практичні вимоги до підготовки вчителя іноземної мови не враховують формування професійної мобільності у вчителя іноземної мови, а відтак знижують внутрішнє усвідомлення безкінечних можливостей власного професійного розвитку, вміння співвідносити особисті і ціннісні орієнтації з загальнолюдськими, вміння сприймати світ в русі, пристосовуватися до стрімко мінливих умов [201].

Враховуючи вимоги до кваліфікаційної підготовки вчителя іноземної мови, виникає необхідність розглянути формування професійної мобільності на певних етапах, таких як: зовнішній етап, особистісний, діяльнісний. Всі зазначені етапи формують відповідні компоненти професійної мобільності (див. рис.2.2).



Рис. 2.2. Етапи формування професійної мобільності

Джерело: опрацьовано автором

Перший етап формування професійної мобільності, базується на зовнішніх умовах, які впливають на формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов, таких як: ринок праці, зокрема, наявність місць роботи та відповідальних роботодавців; закони, які приймаються органами управління освітою та органами державної влади або місцевого самоврядування; наявність закладів середньої та вищої освіти тощо. На даному етапі контроль над формуванням професійної мобільності майбутнього вчителя іноземної мови зводиться нанівець. Хоча майбутній вчитель іноземної мови не може впливати на даний процес, але даний етап впливає на формування мобільності шляхом створення відповідних умов.

Наступним, етапом формування професійної мобільності у майбутніх учителів іноземних мов є процес формування особистісних якостей на основі впливу зовнішніх умов, зокрема, адаптивність, комунікативність, соціальна пам'ять, соціальна рухливість тощо.

Завершальним етапом у формуванні професійної мобільності у майбутніх учителів іноземних мов є діяльнісний етап, який включає в себе формування цілепокладання, завдання, несе в собі когнітивність, здатність до рефлексії тощо.

Особливістю даного етапу формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов є його взаємозв'язок з другим етапом (особистісним), адже отримані особисті якості професійної мобільності впливають на майбутню педагогічну діяльність і навпаки, власне діяльність закладає формування нових особистих якостей професійної мобільності.

Наголошуємо, що варто розглядати професійну мобільність вчителя іноземних мов як інтегративну якість особистості, яка об'єднує в собі: сформовану внутрішню потребу в саморозвитку та в самовдосконаленні, компетентнісну і знаннєву складову професійної діяльності вчителя, а також самоусвідомлення самою особистістю наявності мобільності, загалом, як сформовану на основі рефлексії готовність до професійної діяльності [304].

Кожна з цих складових включає в себе підструктури, розвиток яких і призводить в кінцевому підсумку до її формування. І так в основі потреби професійній мобільності вчителя іноземної мови лежать: розвиток мотивації до самоосвіти, розвиток мотивації досягнення успіху, формування установки на самоактуалізацію та саморозвиток, перекваліфікацію або зміни професії. Здібності, якими має володіти професійно-мобільний вчитель іноземної мови це, насамперед, розвиненні когнітивні здібності, креативність, критичність мислення.

Успішність процесу формування професійної мобільності майбутнього вчителя іноземної мови залежить від розвитку його креативних здібностей та особистісних властивостей, які несуть у собі щось оригінальне та творче. Креативна функція професійно-мобільного вчителя іноземної мови реалізується за допомогою руху та адаптації, що допомагають змінювати себе й світ навколо власної особистості.

Ми поділяємо думку науковців (Є. Іванченко, Ю. Калиновського та інші.) про те, що професійна мобільність вчителя-філолога вбирає в себе всі індивідуальні якості особистості: наявність бажання до самовдосконалення, до покращення організації освітнього процесу, до міжкультурної комунікації тощо. Важливість індивідуальних якостей особистості у процесі формування професійної мобільності є беззаперечною, адже, соціум висуває дещо інші вимоги до представника даної професії, такі як: швидкість, темп, ефективність, інтенсивність, оперативність тощо [65, 68].

Наголошуємо, що специфіка формування професійної мобільності майбутнього вчителя іноземної мови полягає в: необхідності впровадження інтегрованих курсів, зміст яких містить знання, спрямовані на вирішення теоретичних проблем на практиці; розуміння себе як особистості, яка має право на саморозвиток та професійне становлення; необхідності розвитку креативності у майбутніх учителів іноземних мов; урахування особливостей

майбутньої професійної діяльності майбутнього вчителя іноземної мови в ході його фахової освітньої підготовки.

Власне тому у сучасному стані вищої освіти є необхідним розроблення нових методик освіти, які сприятимуть формуванню конкурентоспроможних фахівців на ринку праці. Важливу роль у вирішенні цієї проблеми відіграє процес формування лінгвістичної компетентності, який є невід'ємною складовою фахової компетентності вчителя іноземної мови.

Сформована професійна мобільність підвищує рівень лінгвістичної компетентності вчителя іноземної мови, яка, в свою чергу, презентує собою систему фахових знань. Лінгвістична компетентність філолога включає в себе постійне поповнення лексичного запасу, мовні здібності з фонетики, лексикології, фразеології, морфології, синтаксису, стилістики тощо; розуміння міжпредметних зв'язків між різними науками та іноземною мовою.

Не викликає сумніву той факт, що належний рівень сформованої професійної мобільності майбутніх учителів філологів покращує якість їхньої професійної підготовки, збільшує шанси майбутнього фахівця на професійну самореалізацію, а у вчителя іноземної мови це проявляється можливістю зміни професії вчителя на референт-перекладача, секретаря-перекладача в управлінських організаціях, виробничих, комерційних підприємствах та фірмах, інформаційних та рекламних агентствах, а також редактора перекладу суспільно-політичної, науково-технічної та художньої літератури.

Наголосимо, найяскравіший прояв особливостей професійної мобільності вчителя іноземної мови спостерігається через сформовану комунікативну компетенцію, яка, в свою чергу, розглядається як певна стратегія, що моделює спілкування, яка спрямована на створення психологічної і мовної готовності до спілкування, на свідоме осмислення матеріалу і способів дій з ним.

Зазначимо, що комунікативне завдання на уроках з іноземної мови має бути таким, що представлення проблеми вчителем іноземної мови для вивчення його учнями не є звичайним обміном інформацією, тому що завжди має бути

присутнім оцінювання даної інформації. Перевагою такого підходу є те, що учні та вчитель іноземної мови самостійно обирають мовні одиниці для оформлення власних думок. Саме тому вчитель-філолог мусить стимулювати комунікаційну функцію, сенс якої полягає у створенні власної потреби у користуванні іноземною мовою як засобом спілкування в різних ситуаціях і безпосередньої міжкультурної комунікації [47].

Сформовану професійну мобільність вчителя іноземної мови можемо спостерігати відповідно до створеного індивідуального професійного стилю викладання. Даний стиль буде базуватися на власних поглядах особистості, принципах та орієнтаціях. Постійний пошук шляхів самовдосконалення призведе до:

- появи бажання в саморозвитку;
- підняття рівня професійної майстерності;
- упровадження в освітній процес інноваційних технологій;
- необхідності у творчості у період змін;
- трансформації перспективного закордонного педагогічного досвіду роботи у вітчизняну практику закладів вищої освіти.

Виняткова увага у процесі формування професійної мобільності вчителів іноземних мов належить випусковим кафедрам закладів вищої освіти. Кафедри, які є випусковими для вчителів іноземних мов, формують соціальне замовлення на володіння іноземними мовами. Динамічні зміни в українському суспільстві зумовлюють необхідність реформування освітньої системи з урахуванням досягнень у галузі теорії й практики оволодіння іноземними мовами, оновлення змісту та методів практичного використання інноваційних підходів до викладання іноземних мов за професійним спрямуванням.

Ми погоджуємося з сучасними науковцями з тим, що процес формування професійної мобільності тісно пов'язаний з інноваційними технологіями, які сьогодні застосовуються на заняттях з іноземної мови відповідно до дидактичних вимог, зазначених освітньому стандартні. Потрібно виокремити:

індивідуалізацію технологій навчання, що сприяє розвитку навчальної діяльності студентів, забезпечуючи особисту навчальну та пошукову діяльність, відображають індивідуальні особливості та вміння; технології розвивального навчання (акцентують увагу на спосіб навчання, тобто, те, як студенти залучають внутрішні механізми власного розвитку та власні інтелектуальні здібності) [45].

Незаперечним при цьому є методичні переваги навчання іноземній мові за допомогою мультимедійних засобів: забезпечується можливість обирати темп та рівень завдань, покращується швидкість засвоєння граматичних конструкцій та накопичення словник нового запасу.

Також безцінними технічними перевагами цього процесу вважаємо можливість використання інтерактивних відео – та аудіороликів при навчанні усному мовленню. При цьому демонстрування схем, фото та малюнків за тематикою мовного спілкування є реалізацією принципу наочності, що дозволяє візуалізувати, зробити більш цікавими вправи для розвитку вмінь і навичок говоріння. Застосування мультимедійних технологій дозволяє самостійно готувати міні-проекти за тематикою спілкування та презентувати їх. Відсутність страху використання різноманітних інноваційних технологій, під час оволодіння іноземною мовою, і є проявом сформованої професійної мобільності.

Професійна мобільність вчителя іноземної мови передбачає оволодіння ним системою фахових та загальних знань, що допоможе йому досить легко рухатися, змінюючи одну діяльність на іншу. В умовах швидких змін суспільства професійна мобільність розглядається як необхідний компонент кваліфікаційної структури фахівця [215].

Проте розуміння професійної мобільності вчителя іноземної мови не можемо зводити до зміни посад, перекваліфікації, формального набуття професійного статусу. В процесі емпіричного аналізу доцільно аналізувати зміни в особистісній структурі в процесі кар'єрних переміщень. Саме тому

вважаємо за необхідне дати визначення поняттю «професійна мобільність вчителя іноземної мови» – це особистісно-професійна якість, що формується у студентів в процесі занурення в освітнє середовище університету, яка виявляється у здатності майбутнього фахівця ефективно застосовувати отримані ним знання для сталого особистісного і професійного саморозвитку; у спроможності здійснювати трансформаційні впливи на різних суб'єктів комунікаційної діяльності та готовності майбутнього вчителя іноземної мови адаптуватися та швидко реагувати на зміни в соціумі шляхом прийняття комплексних інноваційних рішень.

В контексті вищезазначеного, безпосереднє відношення до системи освіти і ринку праці має професійна мобільність вчителя іноземної мови, зокрема, процес її формування у сучасному освітньому середовищі закладу вищої освіти. Необхідно відзначити, що в даний час професійна мобільність стає важливою якістю, необхідною для самореалізації та само становлення фахівця у сучасному суспільстві. Оволодіння професійною мобільністю та здатністю до підвищення її рівня сприяє задоволенню як базових потреб особистості (від фізіологічних до комунікативних), так і потреб більш високого рівня (в отриманні високого соціального статусу, у наявності бажаного фінансового становища, потреби у саморозвитку тощо).

Наявність в суспільстві великої кількості активних, професійно – мобільних вчителів іноземних мов стає запорукою покращення його функціонування, сприяє його розвитку і навпаки, така відсутність сформованої професійної мобільності у фахівців спричинює появу бажання на фоні змін обставина не продовжувати професійну діяльність взагалі.

Варто зазначити, що результативність процесу формування мобільності майбутнього вчителя іноземної мови забезпечується цілеспрямованою організацією та оцінюється за такими показниками: стійка мотивація до підвищення професійної компетентності, організація освітньої діяльності майбутнього вчителя іноземної мови, професійно-комунікаційна культура.

Вчитель іноземної мови у власній педагогічній діяльності постійно має опановувати нові вимоги, які диктує сучасний соціум, а також особистісні зміни і трансформації. Готовність до професійної мобільності забезпечує здатність вчителя іноземної мови за рахунок систематичного освоєння нових знань і вмінь реалізувати власні особистісні ресурси у своїй професійній діяльності, яка, у свою чергу, забезпечує мотивацію за рахунок зміни статусу, матеріальних потреб або особистого задоволення. Відповідно до вищезазначеного, ключовими якостями для вчителя іноземної мови у структурі професійної мобільності вважаємо активність, цілеспрямованість, гнучкість, креативність, адаптивність, які можуть проявлятися лише у професійній діяльності.

Таким чином, основними особливостями професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов є: побудована успішної професійної кар'єри, яка виражається через активність особистості в роботі над перетворенням себе й навколишньої дійсності; сформовані філологічна та міжкультурна складові професійної діяльності вчителя іноземної мови; креативність особистості, яка реалізується через прийняття нестандартних рішень вчителем іноземної мови.

Наявність вищезазначених особливостей професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов формують бажання професійної самореалізації, здійснення якої можливе лише за участі у міжнародних програмах з обміну, закордонному стажуванні, грантових пропозиціях як вітчизняних, так і закордонних.

2.2. Структура, критерії, показники та рівні сформованої професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов.

Відповідно до новоствореного пріоритету змінюються вимоги до якості освіти, середовища, в якому має відбуватися професійна підготовка і де, в свою чергу, буде реалізовуватися творчий потенціал фахівця. Сьогодні творчість стає незмінним атрибутом життя і діяльності кожної людини, тобто здатності, знання і уміння, закладені в людині, набувають більш важливого значення, що визначає місце сучасного фахівця, зокрема, вчителя іноземних мов у розвитку країни, суспільства.

Більшість науковців, досліджуючи професійну мобільність, вважають, що вона є показником рівня соціалізації особистості і проявляється не лише в пристосуванні особистості до певних професійних умов, але і спрямована на їх зміну. Ступінь зміни цих умов є показником сутності професійної мобільності.

В сучасних умовах практично кожна людина стає перед вибором зміни професії, специфіки обраної нею професійної діяльності. Забезпечити професійну мобільність можна лише «узагальненням праці», що сприятиме швидкій адаптації до нових умов виробництва та перекваліфікації [162].

Науковець Т. Мясніконва [108] у своєму дослідженні професійної мобільності розглядає її як систему, відповідно у якій виокремлює три етапи її формування. Під час першого етапу (етап сталого розвитку) дане утворення виглядає як досить складна, саморегульована система, яка володіє програмною функціонування, цільовою причинністю тощо. На наступному етапі формування професійної мобільності розглядаються суперечності між існуючими традиційними відносинами в освітній системі і зміненими умовами, які розвивають появу освітніх інновацій: накопичення різноманітних способів, підходів, рішень проблем, пов'язаних з підготовкою фахівців, які володіють професійною мобільністю. На третьому, завершальному, етапі професійну мобільність варто розглядати як систему із запланованим сталим

розвитком. Під час даного етапу виникають нові відносини між суб'єктами освітнього процесу, відбувається пошук оптимальних засобів функціонування досліджуваної науковцем системи. У системі відбувається формування, становлення цілей її розвитку, саморозвитку.

Н. Хакімова наголошує на тому, що проблемна професійної мобільності тісно пов'язана з професійним самовизначенням особистості [175] водночас, варто зауважити, що саме освітня галузь фахової підготовки має найбільше проблем, адже на неї мають вплив політичні, економічні та соціальні зміни в суспільстві.

Відомий науковець Л. Вороновська [203] розглядає структуру професійної мобільності як єдність двох головних аспектів, таких як активність і особистісний. На думку вченого, особистою складовою професійної мобільності є зовнішня демонстрація особистих внутрішніх процесів, які спрямовані, щоб знайти місце в системі професійних відносини і успішного виконання власних вимог, пропонованих для професійного зростання.

Погоджуємося з думкою Л. Вороновської, яка зазначає, що досить важливим для реалізації когнітивно-інформаційного компоненту є зосередження на отриманні нових знань в університетах; самоосвіта за межами університету; вміння знаходити і отримувати інформацію, необхідну для ефективного виконання професійних завдань, професійного та особистісного розвитку; можливість використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності; оброблення інформації відповідно до змісту професійних завдань, які вирішуються за допомогою фахівця; визначення дій, які необхідні для досягнення результату і оцінки їх ефективності[203].

Розглядаючи структуру професійної мобільності, варто згадати дослідження соціальних педагогів стосовно досліджуваного феномену. О. Безпалько, базуючись на працях сучасних науковців (Л. Горнової [28], Ю. Дворецької [36], О. Нікітіної [113], Р. Пріми [131]), виокремила наступні компоненти:

- особистісний (гнучкість розуму, комунікабельність, емоційна стабільність, неупередженість, позитивне мислення, вольовий потенціал, пластичність, наполегливість, висока працездатність, креативність);
- інструментальний (соціальна активність, професійна ініціативність, готовність до ризику, прагнення до саморозвитку);
- діяльнісний (визначати цілі діяльності та стратегії їх реалізації, контактувати з представниками різних вікових та соціальних груп, приймати рішення в нестандартних ситуаціях, самостійно вирішувати професійні проблеми, адекватно оцінювати власні професійні здобутки).

Орієнтуючись на діяльнісний характер професійної мобільності, Л. Горюнова виокремлює такі основні її складові: професійні компетентності, у тому числі ключові (здоров'я збереження, громадянськість, соціальна взаємодія, спілкування, інформаційно-технологічна компетентність) і загальнопрофесійні (педагогічна взаємодія, організаційна, проєктивна); готовність особистості до змін як синтез стійкості і «реактивної» адаптації; 54 професійна і соціальна активність як здатність особистості до перетворення діяльності і себе у ній [28, с. 12].

Подібну структуру професійної мобільності представляє Л. Сушенцева, яка до складових цього утворення відносить професійні компетенції, готовність особистості до професійної мобільності, професійну і соціальну активність особистості [162].

Розглядаючи структуру професійної мобільності вчителя іноземної мови, не варто залишати без уваги модель «Професійно-мобільного кваліфікованого фахівця», розроблену Л. Сушенцевою. Розроблена модель враховує також той факт, що сьогодні проблемна зайнятості вже не може бути вирішена «ні за допомогою вузькопрофесійної підготовки, ні за допомогою загальної освіти» [162, С. 63]. Аналізуючи думки науковця стосовно професійної мобільності, варто зазначити, що необхідність професійної мобільності виникає з усвідомленням необхідних змін як у особистості, так і навколо неї. Саме тому

на першому плані сьогодні відносять вимоги до швидкої адаптації фахівців протягом усього процесу професійної діяльності. До структури професійної мобільності автор відносить наступні структурні елементи: загально професійні і професійні компетентності; готовність особистості до змін; професійна і соціальна активність.

Досліджуючи професійну мобільність, заслуговує на увагу дослідження А. Нагорняк, яка розглядає професійну мобільність як цілісну соціально-педагогічну систему, готову до саморозвитку та яка здатна запровадити умови для студентства у формуванні індивідуальної траєкторії майбутньої професійної діяльності в умовах інформаційного суспільства. Система формування професійної мобільності в умовах ЗВО має постійно знаходитися у процесі саморозвитку та мусить мати наступні властивості: відкритість, нестійкість, динамічна ієрархічність, принципи цілеспрямованості, наступності, обліку потенційних можливостей системи, взаємної адаптації тощо [110, с. 293].

С. Нужнова, досліджуючи професійну мобільність через призму компетентнісного підходу, до структури досліджуваного нами явища відносить складові, такі як: соціально-правова компетенція, комунікативна компетенція, інформаційна і мовна компетенції; спеціальний компонент, який характеризується вмінням адаптуватися до нової професії чи нових професійних функцій, розробляти і реалізовувати плани професійного саморозвитку і самореалізації. Його складовими є загальнопрофесійна, інтелектуальна і організаційно-діяльнісна компетенції [237].

Основою для визначення структури професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов нами було взято дослідження Р. Майбороди. Відповідно до даного дослідження структура професійної мобільності складається з компонентів, таких як: мотиваційно-когнітивний, організаційно-діяльнісний і професійно-комунікаційний компоненти. Кожен із цих компонентів автор наділяє певними якостями, наприклад, у мотиваційно-когнітивному компоненті такими якостями є стійка мотивація до отримання

професійнозначущих знань, усвідомлення соціальної значущості професії, володіння теоретичними знаннями в своїй галузі та у галузі інших фундаментальних наук; у організаційно-діяльнісному – уміння організувати, структурувати, раціоналізувати учбову та професійну діяльність у професійній сфері, уміння аналізувати, проектувати та прогнозувати результати та наслідки дій, спрямованих на рішення конкретних професійних задач та досягнення цілей професійного плану, здібність організовувати діяльність малої групи, що створена для реалізації конкретного проекту, здібність критично оцінювати запропоновані варіанти управлінських рішень та обґрунтувати пропозиції щодо їх удосконалення; у професійно-комунікативному – дотримання норм та правил професійної етики, прийнятих у професійній діяльності; здатність до швидкої адаптації у професійному колективі, розвиток навичок ділового та професійного спілкування, здатність використовувати для рішення аналітичних, комунікаційних та дослідних задач сучасні технічні засоби та інформаційні технології [242].

Наголосимо, всі перераховані вище елементи професійної мобільності репрезентують її загальну здатність, яка з'являється та продовжує власний розвиток у процесі трудової діяльності. На відміну від обов'язковий фахових знань, умінь і навичок вищої освіти, що передбачають традиційне їхнє використання, то якості професійної мобільності вчителя іноземної мови передбачають наявність досвіду самостійної діяльності на основі отриманих фахових знань.

Пропонуємо структуру професійної мобільності саме майбутнього вчителя іноземної мови в освітньому середовищі університету, у якій ми виокремлюємо три компоненти: особистісний, когнітивно-комунікативний, діяльнісний (*дивись Рис.2.3*).

Особистісний компонент професійної мобільності – розкриває сформованість характеристик особистості, необхідних для будь-якої успішної діяльності та взаємодії у процесі освітньої діяльності: активність, відкритість до

змін, соціальна відповідальність, динамічність адаптації, сформованість рефлексивних умінь тощо. Особистісний компонент включає мотиваційну і регулятивну складові, реалізацію яких забезпечує наявність належної мотивації до саморозвитку завдяки врахуванню індивідуально-психологічних особливостей студентів.

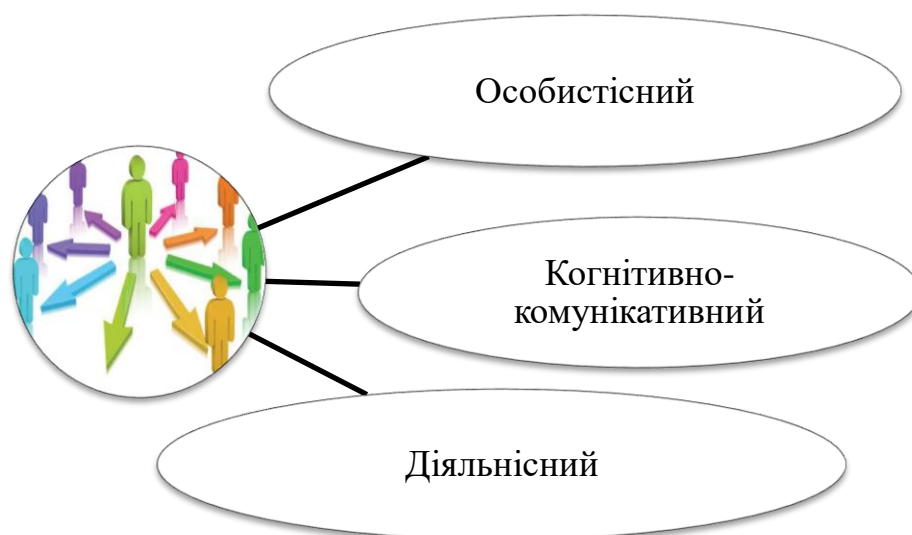


Рис. 2.3. Професійна мобільність майбутнього вчителя іноземної мови

Джерело: опрацьовано автором

Мотиваційна складова особистісного компоненту у структурі професійної мобільності включає в себе систему мотивів, цілей, потреб у саморозвитку, самовдосконаленні, самоосвіті, потреби вивчення ефективних способів організації даного процесу або необхідності зміни кваліфікації через невдоволення з зробленого вибору, прагнення до ефективного професійного зростання.

Дана складова особистісного компоненту професійної мобільності майбутнього вчителя іноземної мови формує інтерес до професійної діяльності, до отримання професійних знань і створює психологічні умови, які стимулюють особистість до продуктивного і творчого виконання професійних обов'язків і функцій в професійній діяльності, що допомагає змінити напрямки діяльності в динамічному професійному просторі [201, 213].

Актуалізація і розвиток у студентів мотивації до саморозвитку викликає прагнення індивіда до досягнення висот творчого розвитку і професіоналізму (акмеологічний елемент). Основним фактором наразі виступає професійна культура, яка складається з гуманістичного світогляду, інноваційність, орієнтованість на професійному саморозвитку та самовдосконаленні. Особистісний компонент професійної мобільності включає в себе аксіологічний елемент, який визначається значеннями професії, цінностей і мотивів професійної діяльності, готовність діяти, вміння і бажання працювати професійно, професійне зростання, самореалізацію і самоосвіту.

Незаперечним є те, що виокремлена зацікавленість у саморозвитку має незаперечний вплив на формування особистісного компоненту професійної мобільності, зокрема, на регулятивний елемент, що включає в себе реалізацію емоційних і вольових процесів, викликає системне і формування цілеспрямованого характеру, розвитку і оптимального використання індивідуального потенціалу і забезпечує індивідуальну здатність до саморегуляції, самоконтролю.

Слід наголошувати, що даний елемент особистісного компоненту професійної мобільності активізується, коли людина має дії з моніторингу та оцінки професійної діяльності, і це супроводжується емоційними переживаннями. Ступінь його формування визначає рівень розвитку особистості, особистих досягнень, реалізації своїх власних позицій в команді, демонструє, як фахівець може координувати й інтегрувати всі інші особисті якості для ефективного здійснення професійної діяльності. Формування даного компоненту відображається в людині як процес формування таких важливих якостей, як креативність, ініціативність, і зосередитися на співпраці, довірі та схильності до самоаналізу, здатність до критичного та інноваційного мислення, здатність до прогнозування результатів власної діяльності. У психологічному плані це відображення глибоке усвідомлення своїх власних можливостей, його критичного аналізу і вдосконалення професійної діяльності.

Як уже зазначалося в дисертації, комунікація, яка є основою когнітивно-комунікативного компоненту професійної мобільності для вчителя іноземної мови, відіграє найважливішу роль, адже саме він надає студенту переваги, такі як: оволодіння мовою толерантного спілкування, міжкультурною комунікацією, дозволяє успішно налагоджувати контакти для реалізації мобільності.

Когнітивно-комунікативний компонент професійної мобільності забезпечує наявність знань, які є основою готовності майбутніх учителів іноземних мов до професійної мобільності. Даний компонент забезпечує професійну актуалізацію пізнавальних процесів, таких як сприйняття, пам'ять, увага, мислення, уява, здатність досліджувати, систематично описати, пояснити та сформулювати позиції сучасної науки з даної проблеми, з якими фахівець стикається; забезпечити використання сучасних знань для ефективного формування та реалізації творчого потенціалу фахівця в галузі професійної діяльності. Ці аспекти включають в себе професійну грамотність, професійні навички, освіту та знання про світ. Ефективність професійних знань, його спрямування до практичного застосування з'являється в професійних навичках фахівця.

Формування даного компоненту професійної мобільності у вчителів іноземних мов забезпечується створенням відповідного процесу комунікації студентів відносно до практичної діяльності вчителя іноземної мови, що сприяє формуванню у них професійної мобільності.

Наголосимо, що налагоджений комунікаційний процес допоможе сформувати якості XXI століття, такі як: комунікація та співпраця поза трудовою діяльністю. Сьогодні для спілкування не обов'язково зустрічатися особисто, тому що існує безліч соціальних мереж, електронних пошт, месенджери тощо.

У своєму науковому дослідженні Є. Іванченко найбільш послідовно і повно називає ті якості, які вважає базовими для формування професійної мобільності, такі як:

- здатність швидко та успішно змінювати вид діяльності ;
- вміння якісно та ефективно використовувати систему фахових знань у будь-яких видах педагогічної діяльності;
- наявність досвіду у впровадженні вже отриманих фахових знань;
- швидке переключення на іншу кваліфікацію і відповідності до нових вимог.

Однією з основних ланок професійної мобільності є особистісне самовдосконалення, контроль та корекція власної діяльності, самостійність, саморозвиток, рефлексія тощо [65].

Спираючись на вищесказане, можемо виокремити деякі показники професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов, такі як: рефлексія, організаторські вміння, швидкісна адаптація, бажання та можливості до саморозвитку, комунікація, міжкультурна толерантність, здатність працювати у змінених умовах і навіть в умовах нової спеціалізації.

Для успішної майбутньої діяльності вчителя іноземної мови та для реалізації *діяльнісного компоненту* професійної мобільності необхідне підсилення міждисциплінарних зв'язків серед навчальних дисциплін в освітньому середовищі університету – організація практичної навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів іноземних мов з опанування змісту освіти. Ефективність цього компоненту для формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов залежить від їхньої активної взаємодії з викладачами, встановлення між ними суб'єкт-суб'єктних взаємин [227].

Елементом діяльнісного компоненту професійної мобільності майбутнього вчителя іноземної мови є організаційний компонент, який забезпечує послідовність у професійній діяльності спеціаліста, дає можливість прогнозувати результати роботи, організовувати виконання рішень з управління підлеглими, правильно взаємодіяти з представниками інших структур. Цей елемент враховує можливості покращення професійної

діяльності, вміння аналізувати результати власної роботи (рефлексія). Даний компонент враховує не лише власну організацію трудової діяльності, а й вміння організувати діяльність колективу тощо.

Враховуючи те, що професійна мобільність майбутнього вчителя іноземної мови є індивідуальною якістю, формування якої відбувається ще у студентські роки у процесі занурення в освітнє середовище університету, яка характеризує здатність майбутнього вчителя іноземної мови ефективно застосовувати професійний досвід для саморозвитку під час будь-якої діяльності, здатність змінювати себе та оточуючих шляхом комунікації на професійному і громадянському рівнях, здатність і готовність фахівця адаптуватися та швидко реагувати на зміни в соціумі шляхом зміни професійної позиції протягом життя, як узагальнені базові критерії для нашого дослідження ми виокремили наступні: когнітивно-комунікаційний, процесуальний, спонукальний [45, 213].

Компонентно-критеріальну характеристику та діагностувальну базу формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов, узагальнено і представлено у *таблиці 2.2*.

Таблиця № 2.2

Критерії та показники професійної мобільності

КРИТЕРІЙ	ПОКАЗНИКИ	ДІАГНОСТУВАЛЬНІ МЕТОДИКИ
Спонукальний	Вмотивованість на досягнення успіху;	Методика виміру мотивації А. Меграбяна;
	Активність; Самооцінка;	Самооцінка й експертна оцінка; методика «Рефлексія на саморозвиток» (тест Л. Бережнова);
	Саморозвиток;	Методика Т. Ільїна «Мотивація навчання у вищому навчальному закладі»

1	2	3
Процесуальний	Здібність до аналізу професійної діяльності;	Методика Р. Амтхауер;
	Організаторські здібності;	Дослідження комунікативних та організаторських схильностей (КОЗ);
	Прагнення змінити власну позицію або діяльність;	Шкала професійної мобільності (В. Теппер) в українській адаптації;
Когнітивно-комунікативний	Комунікабельність;	Тест «Чи вмієте Ви слухати?» (Н. Панкратова);
	Налагодження партнерських зв'язків і взаєморозуміння з колегами та керівництвом;	Тест на виявлення загального рівня комунікабельності (Методика В. Ряховського);
	Наявність міжкультурної толерантності;	Тест А. Ассінгера (оцінювання агресивності у стосунках);
	Фахові та міжкультурні компетенції; Теоретичні знання студента з методики викладання іноземної мови;	Методика Р. Амтхауер; Анкетування № 1 і № 2 (розроблено автором); Завдання до контрольних робіт (розроблені автором);
	Інформативність як у фаховій діяльності, так і в житті;	Анкетування № 1 і № 2 (розроблено автором);

Джерело: опрацьовано автором

До групи діагностики особистісного компоненту нами було виокремлено спонукальний критерій, показниками якого є наступні прояви: активність, внутрішня мотивація, спілкування, вмотивованість на досягнення успіху.

Зазначені показники особистісного компоненту професійної мобільності забезпечують внутрішню мотивацію для досягнення успіху. Особистісний компонент передбачає формування таких навчально-професійних умінь, як планування і організація своєї діяльності, її аналіз і корекція, розв'язання завдань, виявлення проблем власної професійної діяльності та шляхів їх усунення, уміння будувати взаємовідносини у професійному колективі, уміння зарекомендувати себе на ринку праці.

Процесуальний критерій спрямований на діагностування діяльнісного компоненту професійної мобільності. Показниками даного компоненту є наступні: саморозвиток, здатність до аналізу професійної діяльності, наявність міжкультурної толерантності, прагнення змінити власну позицію або діяльність, здатність установлювати партнерські зв'язки, володіння етикою ділового спілкування, організаторські здібності, які в свою чергу дають змогу реалізувати умови для особистісно-інтелектуального та діяльнісно-професійного розвитку особистості.

Підвищення рівня зазначеного (діяльнісного) компоненту професійної мобільності відбувається шляхом формування знань, умінь та досвіду, забезпечуючи майбутнім вчителям іноземних мов можливість упевнено орієнтуватися в сучасних виробничих технологіях, матеріалах відповідно до обраної професії, а також обирати найбільш доцільні способи, прийоми і технології під час розв'язання виробничих завдань. Тому, головним на цьому етапі є формування умінь і узагальнених способів дій, так званих ключових фахових компетенцій майбутнього філолога.

Комунікативний аспект когнітивно-комунікаційного компоненту професійної мобільності майбутнього вчителя іноземної мови забезпечується через інноваційні технології навчання, які забезпечують особистісно-мотиваційне спілкування студентів на занятті з іноземної мови. Когнітивний аспект даного компоненту реалізується через засвоєння знань студентами культурно-країнознавчих відомостей та мовного матеріалу. Для вчителя

іноземної мови комунікація є не лише обмін ідеями, думками та інформацією, а також шлях отримання та передачі знань. Для того, щоб найбільш повно діагностувати можливості професійної мобільності відповідно до когнітивно-комунікативного компоненту нами було виокремлено *когнітивно-комунікативний критерій*.

Даний критерій віддзеркалює розуміння студентами технічного вишу важливості формування професійної мобільності, знання її змісту, де домінантою є сформована іншомовна комунікативна компетенція, що зумовлено як об'єктивними вимогами до академічно мобільної особистості (в руслі міжнародної академічної мобільності, міжкультурної комунікації), так і самою природою мови як засобу взаємодії і мислення, за допомогою якого здійснюється входження людини у соціум, передається суспільно-історичний досвід тощо. Наголосимо, що когнітивна складова передбачає також наявність соціально-психологічних знань про засоби, способи участі у програмах академічної мобільності, програмах виконання дій у різних ситуаціях, способах вирішення фахових завдань, які з'являються при цьому, правилах і нормах поведінки у процесі навчальної і професійної діяльності [170].

Когнітивно-комунікативний критерій поєднує в собі показники, такі як: комунікативні здібності вчителя іноземної мови; готовність до спільної діяльності як самоосвітній, так і у професійній; здатність адаптуватися й швидко змінювати вид діяльності у різних ситуаціях; нести відповідальність; оволодіння толерантно-міжкультурною комунікацією, контактність, комунікабельність, здатність створювати партнерські зв'язки і взаєморозуміння з колегами та керівництвом, володіння етикою ділового спілкування, загальнокультурні, фахові та міжкультурні компетенції; інформативність як у фаховій діяльності, так і в житті.

Досліджуючи професійно-педагогічну мобільність учителя, Л. Амірова для оцінки результатів формування професійної мобільності пропонує аналізувати та вимірювати наступними рівнями [3]:

- критичний рівень є показником мінімального рівня; характеристика показників даного рівня: ініціативність та адаптивність знаходиться на найнижчому рівні, професійна мобільність разом із ключовими компетентностями недостатньо розвинута або взагалі відсутня у діяльності;

- базовий рівень сформованої професійної мобільності реалізується у ході розв'язання практичних особистісних проблем, низька активність і працездатність у професійній діяльності, адаптивність проявляється у мобілізації власних професійних знань і досвіду з метою успішного виконання професійних завдань та на комунікативному рівні, професійна готовність зумовлює діяльність переважно репродуктивно алгоритмічного характеру, творчий компонент професійної діяльності виявляється в прагненні адаптувати нові професійні методики і технології до власної діяльності, професійна креативність виявляється фрагментарно;

- діяльнісний рівень, допомагав розглядіти професійну діяльність на рівні професійної майстерності; активність проявляється у високій професійній навченості, готовності сприймати професійний досвід інших, здатності ставити мету і передбачати результат діяльності, у високій працездатності; адаптивність виявляється завдяки оперативній реалізації власних ресурсів у вигляді життєвого та професійного досвіду, знань, умінь, компетентностей, особистісних якостей, які у сукупності забезпечують професійну гнучкість; професійна готовність знаходить вияв у системному, взаємопов'язаному характері базових і спеціальних компетентностей, що забезпечують репродуктивно-евристичний характер освітньої і професійної діяльності;

- компетентнісний рівень (характеризує професійну мобільність на рівні професійної творчості; максимальний рівень активності і працездатності; висока адаптивність, самостійність, прагнення і вміння виконувати завдання дослідницького характеру; професійна готовність відзначається наявністю систематизованих професійних знань, умінь та навичок, здатністю до аналізу та рефлексії професійної діяльності; виконання професійної діяльності

відбувається на когнітивно-перетворювальному рівні; високий прояв потреби у самоосвіті та самовдосконаленні; творчість простежується у виробленій навичці постійно аналізувати і критично оцінювати свою роботу і роботу колег, за необхідності творчо підходити до використання професійних технологій та засобів; у новій професійній ситуації робітник відчуває себе впевнено) [3].

При визначенні шкали вихідних рівнів ми надавали перевагу сутнісному якісному аналізу кожної з ознак. Тобто, під рівнем сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету ми розуміємо ступінь її розвитку, що характеризується кількісно-якісним відображенням, взаємодією основних ознак, які є інтегративними, стійкими і типовими для означеного процесу [131]. Враховуючи показники спонукального, когнітивно-комунікативного і процесуального критеріїв, нами було розроблено характеристику рівнів сформованості професійної мобільності для майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету. У дисертації професійна мобільність презентована як індивідуальна особливість, тому вважаємо за необхідне розглядати її сформованість лише на трьох рівнях: репродуктивному, базовому, продуктивному.

Репродуктивний – це найнижчий рівень сформованої професійної мобільності, показники якого знаходяться на найнижчому рівні розвитку, або взагалі відсутні. Наприклад, швидка адаптивність нижче за середній рівень, або відсутня взагалі; готовність до педагогічної діяльності реалізується сформованістю фахових компетентностей, але при цьому низький рівень загальних компетентностей, мало виражена творча складова професійної діяльності, або відсутня взагалі. Студенти не вміють користуватися навчально-методичною та спеціальною літературою, сортувати матеріал та робити його аналіз. Для цього рівня сформованості професійної мобільності характерні:

- відсутність зацікавленості у педагогічній діяльності;
- нерозуміння важливості діяльності вчителя іноземної мови для суспільства;

- неякісна професійно-педагогічна діяльність;
- спілкування з колективом за потреби;
- відсутність професійної відповідальності.

До *базового* рівня нами було низьку активність особистості, але належну трудову діяльність; швидко адаптивність, яка реалізується шляхом впровадження отриманих фахових знань з досвідом. Студентам, які володіють базовим рівнем професійної мобільності характерні:

- якісне формування фахових знань, практичних умінь і навичок, які необхідні для виконання педагогічної діяльності;
- усвідомлення важливості професії вчителя іноземної мови для суспільства;
- наявність рефлексії;
- креативний компонент професійної діяльності реалізується у прагненні використати та адаптувати нові професійні методики і технології у власній педагогічній діяльності.

Продуктивний рівень сформованої професійної мобільності характеризує вчителя іноземної мови за наступними можливостями:

- вільне виконання фахових завдань завдяки наявним практичним умінням та досвіду;
- присутність високої сформованості спеціальних умінь, які дозволяють вільно готувати, складати та читати фахову документацію;
- повне розуміння ролі професії вчителя іноземної мови та його діяльності в суспільстві;
- рефлексія;
- розуміння важливості власних обов'язків;
- може вільно вирішувати проблемні ситуації, використовуючи науково-творчий підхід, а також передбачати їх та змінювати.

Отже, сформованість професійної мобільності можемо розглядати на різних рівнях прояву (репродуктивному, базовому, продуктивному).

Перераховані показники в єдності визначають сутність змін у розвитку чотирьох компонентів професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов, що досліджувалися нами під час проведення педагогічного експерименту.

2.3. Обґрунтування педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх вчителів іноземних мов в освітньому середовищі університету.

Державна національна програмна «Освіта» («Україна XXI століття») зосереджує нашу увагу на вирішенні пріоритетного завдання освітянської галузі – «створенні життєздатної системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації» [210]. Це вимагає від педагогічної науки розгляду та вирішення великої кількості педагогічних проблем, зокрема пошуку оптимальних педагогічних умов для досягнення сучасних освітніх цілей.

Передусім варто зазначити, що успішне функціонування і розвиток системи формування професійної мобільності можливе лише за певних умов. Для виявлення найефективніших педагогічних умов, які будуть сприяти формуванню професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов, необхідно насамперед визначити зміст понять «умова», «педагогічна умова».

Незаперечним є те, що педагогічні умови стали предметом великої кількості наукових досліджень, але не дивлячись на це, єдиного, загальнонаукового тлумачення дефініції «педагогічна умова».

Досліджуючи дане поняття з точки зору філософії, варто сказати, що умова – сукупність об'єктів (речей, процесів, відносин), що необхідні для виникнення, розвитку певного об'єкту [159]. У словнику з освіти та педагогіки

«умова – сукупність перемінних природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх впливів, що впливають на фізичний, психічний, моральний розвиток людини, його поведінку; виховання і навчання, формування особистості» [161]. А. Семенова за В. Стасик в Словнику-довіднику з професійної педагогіки визначають «педагогічні умови – обставини, за яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей» [161].

У даному науковому дослідженні педагогічна умова буде розглядатися як певні обставини, об'єктивно та суб'єктивно характеру, завдяки яким відбувається освітній процес шляхом досягнення конкретної педагогічної мети.

Система педагогічних умов може розумітися як форма професійної діяльності вчителя, метою якої є надання певного виду компетентностей для досягнення освітньої мети, а це, в свою чергу, виконання державного стандарту з освітньої діяльності.

Зазначимо, що педагогічні умови залежні від своїх компонентів, таких як: освітні технології, матеріальна база, форми і методи педагогічної діяльності, професіональний рівень колективу, штучно створенні і об'єктивно сформовані педагогічні ситуації.

Заслуговує на увагу дослідження вченого В. Міщенка, де науковець розділяє всі умови на три основні групи: педагогічні, психологічні та психолого-педагогічні. Відповідно до тематики нашого дослідження нас цікавить саме педагогічна група, яка найбільше впливає на формування професійної мобільності у майбутніх учителів іноземних мов. До цієї групи дослідник відносить:

- цілеспрямовану модернізацію навчальних програм шляхом посилення міждисциплінарності серед фахових та загальних дисциплін;
- впровадження елементів випереджаючої освіти;

- підвищення доступу студентів до найрізноманітніших джерел наукової інформації, навіть, якщо предмет не вивчається ними взагалі;
- покращення якості науково-дослідних робіт у вищих навчальних закладах шляхом впровадження і реальних результатів цих досліджень у освітню практику університету [105, С. 59].

За характером впливу педагогічні умови можемо розділити на зовнішні та внутрішні [63, С. 85]. В. Жернов зазначає, що зовнішні умови репрезентовані політичним, соціально-економічним, освітнім станом. Під внутрішніми, розуміємо індивідуальні особливості, які мають незаперечний вплив на формування професійної мобільності.

Таким чином, педагогічні умови є частиною освітнього процесу та в цілісній системі забезпечують його функціонування та розвиток. Їх відбір залежить від мети освітнього процесу. Наприклад, І. Седова [150] наголошує, що педагогічні умови повинні відповідати певним вимогам: бути зумовленими змістом професійно-педагогічною діяльністю вчителя та специфікою навчання іноземної мови. Педагогічні умови мають забезпечувати ефективне вирішення поставленої мети; включати зовнішні (соціальні, культурні, економічні, політичні тощо) і внутрішні (індивідуальні, дидактичні особливості тощо). Ефективне впровадження педагогічних умов буде лише за умови виконання покрокових дій: виявлення основних компонентів досліджуваного явища; вибір методів, прийомів і засобів, що посилюють формування кожного компонента окремо і як цілісної системи; організаційні моменти, маємо на увазі видалення непотрібних, об'єднання декількох в одну тощо; контрольна перевірка кожної педагогічної умови й усієї системи [230].

При визначенні педагогічних умов формування професійної мобільності ми виходимо з того, що особистісний компонент у формуванні професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов поєднує мотиваційну цілеспрямованість; внутрішню активність; мотивацію спілкування, вмотивованість досягненням успіху, здатність адаптуватися й ефективно

працювати у різних навчальних і професійних ситуаціях, приймати виваженні рішення, виявляти рефлексію. Когнітивний аспект когнітивно-комунікативного компоненту професійної мобільності реалізується через розвиток фахової компетентності, наприклад, отримання знання і вільне застосування шляхом фахової спрямованості, зокрема, через термінологію. Комунікативний аспект даного компоненту професійної мобільності вчителя іноземної мови відображає інформативність щодо специфіки фахової діяльності та мобільності як інтегративної особистісно-професійної якості. Наприклад, мова толерантного спілкування, міжкультурна комунікація. Діяльнісний компонент професійної мобільності розкриває сформованість якості особистості, що необхідні для ефективної діяльності та взаємодії майбутнього вчителя іноземної мови у процесі формування професійної мобільності, таких як: активність, відкритість до змін, соціальна відповідальність, швидкість адаптації, сформованість рефлексивних умінь тощо.

Наш досвід роботи у закладі вищої освіти, дозволяє констатувати, що сьогоденний студент вільний, розкутий, готовий до змін, має знання в різноманітних галузях, які зможуть принести йому користь. Але при цьому фаховий рівень дуже сильно знизився. Тому можемо сказати, що більша частина студентів не підготовлена, не адаптована, не вмотивована для можливості сформувати професійну мобільність. Як наслідок даного процесу, є відсутність розуміння мети вибору спеціальності, значне зниження мотивації до педагогічної діяльності.

Враховуючи вищесказане, пропонуємо виокремити педагогічні умови формування професійної мобільності, такі як: актуалізація і розвиток у студентів мотивації до саморозвитку завдяки врахуванню індивідуально-психологічних особливостей студентів; наближення процесу комунікації студентів до практичної діяльності вчителя іноземної мови, спрямованого на формування професійної мобільності, підсилення міждисциплінарних зв'язків

серед навчальних дисциплін в освітньому середовищі університету (див. таблицю 2.3).

Таблиця 2.3.

Педагогічні умови формування професійної мобільності

№ ПП	ПЕДАГОГІЧНА УМОВА	ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ
1	актуалізація і розвиток у студентів мотивації до саморозвитку	<ul style="list-style-type: none"> • активність особистості; • емоційно – психологічний стан; • внутрішня мотивація студента; • позитивне емоційне ставлення до навчальної і професійної діяльності; • стан соціально-психологічного клімату у студентському колективі; • професійна адаптація;
2	врахування особливостей практичної діяльності вчителя іноземної мови та їх трансформаційних впливів на різних суб'єктів комунікативної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • вербальною і невербальною комунікацією, яка спрямована на реалізацію процесу формування певних професійних умінь студентів під час професійного навчання; • збільшення кількості та якості каналів комунікації для отримання та ознайомлення з результатами останніх наукових досліджень у будь-якій галузі науки;
3	підсилення міждисциплінарних зв'язків серед навчальних дисциплін в освітньому середовищі університету	<ul style="list-style-type: none"> • підсилення міждисциплінарних зв'язків гуманітарних і фахових дисциплін у підготовці вчителів іноземних мов; • використання вітчизняного та зарубіжного досвіду у формуванні філологів;

Джерело: опрацьовано автором

Спробуємо обґрунтувати визначені нами педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету

Як зазначено вище, першою педагогічною умовою формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов є актуалізація і

розвиток у студентів мотивації до саморозвитку завдяки врахуванню індивідуально-психологічних особливостей студентів.

Обґрунтовуючи зазначену педагогічну умову, ми звернули увагу на те, що ми маємо процес взаємовпливу. З одного боку, це вплив знання індивідуально-психологічних особливостей студентів, який допомагає викладачу цілеспрямовано розвивати інтелект шляхом адекватної організації освітнього процесу та сприяти зацікавленості до неї. З іншого, формування внутрішньої мотивації до саморозвитку є неможливим без рефлексії, самопізнання, обізнаності студентів у їхніх індивідуальних психологічних особливостях.

Заохочення майбутніх студентів до саморозвитку реалізується через підсилення мотиваційної цілеспрямованості та внутрішньої активності під час всього освітнього процесу. Мотив і мотивацію О. Леонтьєв [225] називає внутрішньою складовою дії, складним механізмом, що співвідносить вплив зовнішніх для особистості чинників діяльності з внутрішніми властивостями й можливостями людини. У цьому контексті С. Рубінштейн [146] розглядає мотивацію як детермінацію, що реалізується через психіку, а Г. Костюк [89] характеризує мотиви як внутрішні спонукання до діяльності, що визначає спрямованість діяльності людини, ставлення людини до конкретної справи.

Для даної дисертаційної роботи цікавим є питання мотивації до самовдосконалення майбутніх вчителів іноземних мов, їхнього ставлення до професійного саморозвитку. Саме ставлення, пізнавальний інтерес, усвідомлена потреба, пізнавальна активність визначають готовність майбутніх вчителів іноземних мов до реалізації власних можливостей в різних видах професійної діяльності та є показниками активної мотиваційної діяльності особистості.

Стійкість мотиву як рушія до професійного розвитку, пізнавальний інтерес і пізнавальна активність майбутніх учителів іноземних мов проявляються не вибірково, а навпаки незалежно від конкретного виду професійної діяльності. Тому цю динамічну готовність майбутніх спеціалістів

до свідомого виконання завдань з різних видів професійної діяльності і ми визначаємо як мотиваційну діяльність.

Зазначимо, значна роль для мотивації студентів належить кураторам академічних груп. У новому тлумачному словнику української мови термін «куратор» визначається як «особа, якій доручено наглядати за якою-небудь роботою // заст. опікун». Куратор (лат. *curator* від *curare* – піклуватися) організовує систему відносин через різноманітні види виховної діяльності академічної групи, створює умови для індивідуального самовираження кожного студента і розвитку кожної особистості. Відповідно до розуміння науковця Бородіної, «куратор студентської групи – людина, що здійснює виховну діяльність, є духовним посередником між професією і студентом у своїй загальній і фаховій культурі, організовує систему ціннісних відносин через різноманітні види діяльності студентського колективу, створює умови для розвитку особистості» [170].

Робота кураторів спрямована на створення сприятливого клімату як для покращення освітнього процесу, так і для поліпшення процесу комунікації. Зазначимо, що стан соціально-психологічного клімату у студентському колективі відіграє не останню роль у формування професійної мобільності.

В. Шепель зазначає, що «психологічний клімат – це емоційне фарбування психологічних зв'язків членів колективу, що виникає на основі їхньої близькості, симпатії, збігу характерів, інтересів, схильностей» [190, С. 127]. Вчений вважає, що клімат відносин між людьми складається із трьох кліматичних зон – соціальний клімат, тобто клімат суспільних відносин, моральний клімат – клімат моральних цінностей даного колективу, психологічний клімат – неофіційні відносини, які складаються між учасниками групи, зона дії цього клімату значно локальніше, а отже важливіше соціального й морального клімату [190, С. 120].

Звернемо увагу на основу сприятливої соціально-психологічної природи в студентській групі, яка полягає в тому, що процес психолого-педагогічного

навчання, який відбувається у позитивній атмосфері створює сприятливі умови не тільки для подальшого розвитку і закріплення якостей, яких вони набули до вступу у вищий навчальний заклад, але й розвитку і формування нових, професійно важливих якостей, психолого-педагогічних знань, умінь і навичок [224].

Соціально-психологічний клімат колективу студентської групи – це узагальнююча характеристика всього внутрішнього оточення, яке проявляється в поведінці і міжособистісних стосунках між основними суб'єктами освітнього процесу процесу [4, С. 25]. Основним показником де є характер відносин між студентами, викладачами і студентами, студентами і керівництвом ЗВО. Соціально-психологічний клімат виражає загальний настрій та ступінь задоволеності студентами організацією навчального процесу, відносинами з іншими студентами та загальним рівнем організованості у закладі вищої освіти.

Для сприятливого соціально-психологічного клімату властиві переважання творчого, професійного настрою протягом дня навчання; почуття групової згуртованості та товариськості; високий рівень підготовки студентів; гарні взаємозв'язки між викладачами і студентами; рівномірність розподілу об'єму навчання та навантаження на кожного студента групи; своєчасність та об'єктивність вирішення конфліктних ситуацій; справедливості в оцінці діяльності студентів групи, а також розподіл винагороди; використання можливостей неформального лідерства для розв'язання навчальних та виховних задач; критика й самокритика; колективне обговорення варіантів важливих рішень, що приймаються; цілковита згода надати допомогу товаришам [93, С. 65].

Соціально-психологічний клімат студентської групи породжується міжособистісною взаємодією, яка опосередковує не тільки міжособистісні впливи, а й вплив навколишнього фізичного середовища: речей, предметів, явищ природи тощо. Саме цей вплив змушує майбутнього вчителя іноземної

мови розпочати формування професійної мобільності саме у освітньому середовищі університету.

Формування й удосконалювання соціально-психологічного клімату – це постійне практичне завдання викладача й куратора. Створення гарного соціально-психологічного клімату вимагає, особливо від викладача не тільки теоретичних знань із педагогіки й психології, але також окремих практичних досліджень, розуміння емоційного стану студентів, їхнього настрою, щиросердечних переживань, хвилювань, відносин один з одним [15, С. 37].

Проблема адаптації системи професійної освіти тісно переплітається з активністю особистості, яка, в свою чергу, розглядається як проблема біологічна і соціальна. Інтерес до людини, як активно діючого суб'єкта історичного процесу, зростає по мірі того, як під впливом суспільних відносин формується поняття особистість.

Відповідно до новоствореного пріоритету змінюються вимоги до якості освіти, середовища, в якому повинна відбуватися професійна адаптація і де в свою чергу, буде реалізовуватися творчий потенціал учителя іноземної мови.

Ми поділяємо думку О. Безпалько про те, що адаптація особистості – це атрибутивна властивість суб'єктів соціальної життєдіяльності, що реалізується шляхом інтерпретації внутрішніх та зовнішніх інформаційних моделей соціального буття з погляду їхньої відповідності адаптивним установкам, які не суперечать розумінню оточуючої дійсності та були: цілеспрямовано сформовані зовні; стихійно засвоєні в процесі соціалізації; відкриті самостійно. Будь-яка адаптація особистості – це складова соціалізуючого процесу (в нашому випадку соціально-контрольованої, оскільки мова йде про опанування професією у процесі навчання в університеті), яку необхідно розглядати в діалектичній єдності двох діяльностей: зовнішньої (матеріально-духовної), яка спрямована переважно на зміну умов зовнішнього середовища, та внутрішньої (суб'єктивно-психічної), спрямованої перш за все, на перетворення внутрішнього світу суб'єкта. Тому важливим компонентом адаптації як базису

професійної мобільності є узгодженість оцінок, особистих можливостей і прагнень індивіда з цілями, цінностями традиціями, стратегіями у певній соціальній інституції, в якій працюватиме майбутній учитель іноземних мов [7]. Важливу роль у адаптації особистості відіграє система її потреб.

Не варто залишати без уваги думку П. Кузнєцова про те, що соціальна адаптація – це цілісний, неперервний, динамічний, відносно стійкий соціальний процес встановлення відповідності між сукупним рівнем актуальних на даний момент потреб особистості і наявним (перспективним) рівнем задоволення цих потреб. Тобто, адаптацію визначають активні на певний момент часу потреби, в той же час задоволення потреб особистості має означати «відповідність соціуму» як результат адаптованості. Процес відповідності забезпечується такими способами як засвоєння, включення, пристосування, взаємодія тощо. Тому адаптацію в контексті професійної мобільності учителя іноземної мови можна визначати і як процес та результат встановлення взаємної відповідності між мотивами та потребами особистості й вимогами певної соціальної інституції до фахівця, що насамперед визначені у його посадовій інструкції. Адаптація – це ще й вдале використання наявних умов для здійснення певних професійних цілей та прагнень особистості [8].

Важливою для нашого дослідження є думка С. Амеліної, що комунікативна методика акумулює дві основні цілі: розвиток умінь і навичок іншомовної комунікації у практиці спілкування та подолання психологічних бар'єрів перед спілкуванням. Наскрізним вважаємо результат досліджень науковця стосовно виокремлення характерних ознак комунікативної методики навчання студентів іноземній мові: обмежене використання рідної мови у навчальному процесі; контекстне оволодіння лексикою, необхідної для конкретної ситуації спілкування; відсутність системності у вивченні граматики [170].

Отже, мотивацію до професійного саморозвитку майбутнього вчителя іноземної мови ми можемо розрізняти зовнішню та внутрішню. В свою чергу,

внутрішню мотивацію розділимо на перспективну та процесуальну. Зовнішня мотивація не сприяє досягненню високих результатів навчання. Тим більше не варто на неї розраховувати у навчанні вже фактично дорослих людей. У цьому випадку доцільно спиратися виключно на внутрішню мотивацію, тобто таку, де стимули до навчання породжуються саме тим, хто навчається, і діяльність починає виконуватися заради її власного змісту.

Така висока позитивна внутрішня мотивація, наприклад, до вивчення іноземних мов, виникає в тому випадку, коли процес оволодіння мовою має для тих, хто навчається, особисте значення, яке є результатом початку процесу формування професійної мобільності у вчителів іноземних мов в освітньому середовищі університету.

Незаперечним є факт про те, що, майбутній вчитель іноземної мови, який вмотивований на досягнення успіху, буде виявляти більшу відповідальність за свій вибір, що виявлятиметься у поєднанні балансу між професійним саморозвитком та трудовою діяльністю.

Обґрунтування другої педагогічної умови формування професійної мобільності не може бути повним без розкриття важливості процесу комунікації для майбутніх учителів іноземних мов.

Комунікація розглядається як невід'ємний складник загальної професійної освіти майбутніх учителів іноземних мов, що ґрунтується на глибоких знаннях фахових та психолого-педагогічних дисциплін.

Вагомий внесок у розвиток дослідження стосовно «комунікації» був зроблений дослідниками експериментально-психологічних теорій інтелекту (Н. Волкова). Вони виокремили комунікацію як особливе інтелектуальне обдарування, емоційний інтелект – як здатність розуміти, регулювати емоції, забезпечуючи у такий спосіб успіх будь-якої діяльності людини, зокрема комунікації у сфері освітнього простору [21].

Варто зазначити, що успішність процесу формування професійної мобільності майбутнього вчителя іноземної мови буде залежати від організації його комунікаційної взаємодії як професійної, так і особистісної.

Етимологічно термін «комунікація» (від латин. «communicatio» – повідомлення) перекладається як «зв'язок, повідомлення»; це спілкування, передавання інформації від людини до людини – специфічна форма взаємодії людей у процесі пізнавально-трудової діяльності за допомогою мови чи інших знакових систем [149].

Зважаючи на вищезазначене, розглянемо важливість комунікації у контексті педагогічної діяльності:

1) оволодіння студентами комунікативних умінь, їх постійне оновлення та організацію через діалог та співпрацю з носіями мови, розмова та комунікація в іншомовному просторі за рахунок текстів, віршів, листів іноземною мовою;

2) формування у студентів комунікативно-моральних якостей, які забезпечують нормативну поведінку особистості вчителя іноземної мови, для успішної адаптації до соціокультурного та іншомовного середовища;

3) оволодіння етичними нормами і правилами поведінки, розкриття морального змісту вчиненого тощо;

4) створення реальних умов для особистісного саморозвитку, задоволення інформативних та комунікативних потреб учнів через збагачення інформації іноземною мовою;

5) надання вчителю іноземної мови необмеженого доступу до будь-якої інформації (іншомовні словники, розмовники, газети мовою оригіналів, карти, аудіозаписи тощо);

6) встановлення стосунків із суб'єктами комунікації, колективом, реальним іншомовним середовищем через оволодіння правилами вербальної та невербальної комунікації.

Варто зазначити, що у процесі формуванні професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов, окрім ґрунтовних знань іноземної мови

професійного спрямування, важливість зазначеної педагогічної умови розглядається нами також у процесі формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови з метою формування міжкультурної особистості. Поняття даного виду культури включає в себе кваліфікацію спеціаліста, його вміння і бажання самоосвіти, рівень світогляду особи [162].

Слід доповнити, що оволодіння міжкультурною комунікацією допомагає у формуванні професійно важливих якостей особистості: професійної майстерності, відповідальності перед суспільством за свою професійну діяльність, уміння спілкуватися на професійному рівні, підприємницької ініціативи, упевненості у прийнятті рішень, вмінню працювати в команді, організаторського таланту та інші [170].

Отже, виокремлена нами педагогічна умоварозрахована на системупрофесійної підготовки вчителя, яка повинна бути професійно спрямованою на саморозвиток особистості. Майбутні вчителі іноземних мов мають навчитись визначати перспективно-прогностичні напрямки у своїй майбутній педагогічній діяльності шляхом комунікаційної взаємодії, вміти організовувати процес професійної комунікації, регулювати його перебіг, усвідомлювати необхідність підтримання цих зв'язків у стані спокою та їх мобілізування у моменти професійної необхідності.

Дана педагогічна умова повинна розвивати комунікаційний потенціал вчителя іноземної мови та бути спрямованою на підготовку вчителя-дослідника, для якого комунікація – не лише професійне вміння, а і провідна його пристрасть. Результатом даної педагогічної умови стане сформована система комунікації, яка буде здатна реалізовуватися за допомогою вербальних і невербальних засобів, а також засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємообміну інформацією, моделювання та управління процесом комунікації, регуляції професійно-педагогічних відносин, що позитивно вплине на формування професійної мобільності майбутнього вчителя іноземної мови.

Комунікація для майбутнього вчителя іноземної мови посідає особливе місце в системі професійного спілкування, оскільки. По-перше, комунікація є невід'ємною складовою якісної професійної підготовки вчителя іноземної мови, по-друге, комунікація покликана гуманізувати процес навчання в освітньому середовищі університету для саморозвитку особистості.

На наше переконання комунікація є однією з базових характеристик формування професійної мобільності у вчителів іноземних мов. Відповідно до вищезазначеного нами, комунікація, як педагогічна умова, створює безліч шляхів для досягнення високого рівня професійної мобільності, який позитивно впливає не тільки на досягнення поставленого професійного завдання, а й сприяє ефективній координації спільної діяльності, побудови взаєморозуміння, міжособистісної комунікації та взаємодії.

Стрижнем професійної підготовки вчителя є його методичне майстерність, заснована на педагогічних та психологічних знаннях і вміннях, які підкріплені інтегрованим знанням з інших дисциплін, що мають обов'язково професійну спрямованість.

Належне формування когнітивно-комунікаційного компоненту формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов передбачає знання способів, засобів, програм виконання дій, розв'язання професійних завдань, дотримання правил і норм поведінки. В процесі підвищення рівня професійної мобільності ці знання є важливими для здійснення ефективної навчальної та професійної діяльності, поглиблення міжкультурної підготовки, вибудовування міжособистісних стосунків у новому колективі. Освітній процес дисциплін гуманітарного циклу у закладі вищої освіти має певні особливості, що знаходять своє відображення у системі підготовки майбутнього вчителя іноземної мови, основою якої є гуманізація та гуманітаризація професійної освіти.

Незаперечно важливим є актуалізація міждисциплінарних зв'язків (гуманітарних, технічних і спеціальних циклів дисциплін) у формуванні

професійної мобільності майбутніх учителів, що і визначено третьою педагогічною умовою у нашому дослідженні.



Рис. 2.4. Педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету
Джерело: опрацьовано автором

Зазначимо, що процес формування професійної мобільності майбутніх фахівців тісно пов'язаний з розвитком у закладі вищої освіти інтегрованих знань, умінь та навичок майбутніх учителів іноземних мов на міждисциплінарній основі.

Підсилення міждисциплінарних зв'язків серед навчальних дисциплін в освітньому середовищі університету як педагогічна умова формування професійної мобільності постає як органічне поєднання процесів взаємодоповнення, взаємопроникнення та взаємокорекції різнопредметних знань, умінь і навичок у процесі здобуття професійної освіти.

Дана педагогічна умова надає значний розвиток особистісному та діяльнісному компонентам професійної мобільності та розкриває сформованість певних характеристик особистості, необхідних для успішної педагогічної діяльності та взаємодії майбутнього вчителя іноземної мови у процесі формування професійної мобільності: активність, відкритість до змін, соціальна відповідальність, динамічність адаптації, сформованість рефлексивних умінь.

В аспекті нашого дослідження варто зазначити про важливість міждисциплінарності для формування професійної мобільності. Дана педагогічна умова покликана реалізуватися під час формування професійної підготовки та здатність поєднувати в собі навчання та працю, реалізовуватися у професійних проектах, пов'язаних із профілем підготовки.

У процесі реалізації зазначеної педагогічної умови ми спостерігали набуття майбутніми вчителями іноземних мов нових стратегічних, професійних, креативних та методологічних вмінь. Особливий прояв міждисциплінарності спостерігався при інтеграції знань з різноманітних навчальних дисциплін, результатом якої – сформовані професійні вміння, що передбачали виявлення проблеми професійного характеру, вилучення необхідної фахової інформації та її інтерпретація згідно із зазначеною проблемою. Методологічною особливістю міждисциплінарності виокремилося

бажання самостійності у студентів, що стало початком ефективного використання навчальних ресурсів освітнього середовища.

Реалізація третьої, виокремленої нами, педагогічної умови не можлива без освітнього середовища університету, так як саме освітнє середовище сучасного університету надає можливість не лише формувати фахівця відповідно до навчальних планів та навчальних програм з філології, а й підвищує якість підготовки і рівень сформованості професійної мобільності, який визначається в результаті спеціально проведених перевірок за допомогою тестових завдань та тестових опитувальників.

Освітнє середовище університету дає змогу оволодіти професійною компетентністю, яка включає знання і володіння іншомовною, соціокультурною та професійно спрямованою термінологією. Освітнє середовище університету надає можливість оволодіти процесом адаптації ефективно працювати у різних сферах діяльності, приймати виважені рішення, нести за них відповідальність.

Формування професійної мобільності, це своєрідна готовність до продовження професійної освіти і самовдосконалення, розвиток професійних інтересів та професійно важливих якостей; уточнення подальшої професійної перспективи. Як результат даного процесу – це формування конкурентоспроможного на ринку праці кваліфікованого робітника, фахівця, готового до активної професійної діяльності і переорієнтації з однієї професії на іншу.

Вважаємо за необхідне підкреслити, що формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету відбувається через реалізацію визначених педагогічних умов, сприяє їхньому професійному саморозвитку та самореалізації, що в майбутньому актуалізується в їхній професійній діяльності (*див. рис. 2.4*).

Процес формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов передбачає удосконалення освітнього процесу у закладах вищої

освіти шляхом підсилення міждисциплінарних зв'язків серед навчальних дисциплін в освітньому середовищі університету.

Аналізуючи позитивні зрушення, що виникли у свідомості вчителів іноземних мов у процесі підсилення міждисциплінарних зв'язків серед навчальних дисциплін, ще раз переконуємося у важливості використання даної умови у процесі формування професійної мобільності. Враховуючи вищесказане, можемо стверджувати, що за умови підсилення міждисциплінарних зв'язків серед навчальних дисциплін відбудеться інтеграція загальної і професійної підготовки.

Таким чином, визначені нами педагогічні умови є сегментами освітнього середовища університету, який виступає базисом для формування професійної мобільності майбутнього вчителя іноземних мов, а одже досліджуване нами явище є рушійною силою актуалізації у майбутніх учителів іноземних мов вибору траєкторії професійної реалізації, так і активності у набутті професійного досвіду (саморозвиток). Варто наголосити, що досвід, набутий у процесах професійного спілкування, не завжди може мати фахове спрямування, а й особистісне, оскільки усвідомлення себе майбутнім вчителем іноземної мови прирівнюється до усвідомлення себе як частини суспільства та залежить від здобутого рівня її комунікативної компетентності.

Висновок до другого розділу.

У другому розділі – «Педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету» – розглянуто особливості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов; охарактеризовано структуру формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов; виокремлено критерії, показники та рівні сформованої професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов; обґрунтовано педагогічні умови формування професійної

мобільності майбутніх вчителів іноземних мов в освітньому середовищі університету.

Розглянуто особливість професійної мобільності майбутнього вчителя іноземної мови, яка реалізується через сформовану комунікативну компетенцію. Комунікативна компетенція розглядається як певна стратегія, що моделює спілкування, спрямована на створення психологічної і мовної готовності до спілкування, на свідоме осмислення матеріалу і способів дій з ним. Предметом зазначеної компетенції, для вчителя іноземної мови, є процес комунікації, який стає не лише професійною діяльністю, а й способом спілкування, вмінням вести діалог у міжнародному середовищі тощо. Особливість професійної мобільності вчителя іноземної мови має на меті не лише навички вільного іншомовного спілкування у різних ситуаціях, а й демонструє сформований комунікативний метод на основі атмосфери співпраці і постійного саморозвитку. Належний рівень сформованої професійної мобільності дозволяє майбутнім учителям іноземних мов в освітньому середовищі університету швидко та якісно оволодіти мовою, тобто застосовувати набуті знання і досвід в конкретній мовленнєвій ситуації.

Уточнено поняття «професійна мобільність майбутнього вчителя іноземної мови» – це особистісно-професійна якість, що формується у студентів у процесі занурення в освітнє середовище університету та виявляється у здатності ефективно застосовувати отримані знання для сталого особистісного і професійного саморозвитку; у спроможності здійснювати трансформаційні впливи на різних суб'єктів комунікаційної діяльності, готовності майбутнього вчителя іноземної мови адаптуватися і швидко реагувати на зміни в соціумі шляхом прийняття комплексних інноваційних рішень.

Охарактеризовано структуру професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету, яка складається з таких компонентів: особистісного (мотивація на досягнення успіху, готовність до

саморозвитку і самореалізації), когнітивно-комунікативного (система знань і методики викладання іноземної мови, усвідомлення необхідності діяльності у кроскультурному суспільстві), діяльнісного (вміння бути мобільним на уроках іноземної мови відповідно до дидактичних задач) зазначені компоненти взаємопов'язані між собою і доповнюють один одного створюючи цілісну систему формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов.

Для діагностики сформованості професійної мобільності майбутнього вчителя іноземної мови обґрунтовано критерії (спонукальний, когнітивно-комунікативний, процесуальний) та відповідні показники. Спонукальний критерій охарактеризовано такими показниками: вмотивованість на досягнення успіху; активність майбутнього вчителя іноземної мови; належний рівень самооцінки; готовність до саморозвитку і самореалізації. Когнітивно-комунікативний критерій має такі показники: комунікабельність майбутнього вчителя іноземної мови; вміння налагоджувати партнерські зв'язки і взаємопорозуміння з колегами та керівництвом; наявність у майбутніх учителів іноземних мов міжкультурної толерантності; наявність сформованих фахових компетенцій і теоретичних знань у студентів з методики викладання іноземної мови; інформативність у діяльності. Процесуальний критерій відображає здібність до аналізу професійної діяльності наявність організаторських здібностей; виявлення прагнення змінити власну позицію або діяльність.

На базі визначених критеріїв і відповідних їм показників охарактеризовано три рівні сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в умовах освітнього середовища університету: репродуктивний (студент не готовий до професійної мобільності; не зацікавлений у педагогічній діяльності; не прагне до змін; не має системи знань про сутність і специфіку навчання іноземної мови; має низькі теоретичні знання з методики навчання іноземної мови; не має професійної відповідальності; спілкується з колективом за потреби); базовий (студент

володіє фаховими знаннями, практичними вміннями і навичками; усвідомлює суспільну важливість професії вчителя іноземної мови; виявляє здатність до рефлексії; прагне використовувати та адаптовувати нові професійні методики і технології у власній педагогічній діяльності; активно спілкується з колективом); продуктивний (студент вільно виконує фахові завдання завдяки наявним практичним вмінням і досвіду; має високу сформованість спеціальних умінь, які дозволяють вільно працювати з фаховою документацією; повністю усвідомлює важливість професії вчителя іноземної мови у суспільстві; виявляє здатність до рефлексії; розуміє важливість своїх обов'язків; може вільно вирішувати проблемні ситуації, використовуючи науково-творчий підхід, а також передбачати та змінювати їх; спілкується з колективом в особистісній і професійній сфері; організований).

Теоретично обґрунтовано педагогічні умови щодо забезпечення успішного формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету: актуалізація і розвиток у студентів мотивації до саморозвитку; врахування особливостей практичної діяльності вчителя іноземної мови та їх трансформаційних впливів на різних суб'єктів комунікаційної діяльності; підсилення міждисциплінарних зв'язків навчальних дисциплін в освітньому середовищі університету. Визначені педагогічні умови мають системний характер, взаємодоповнюють одна одну. Обґрунтовані педагогічні умови скорельовані з виділеними структурними компонентами і відповідними показниками професійної мобільності та спрямовані на кінцевий результат – формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету.

Основний зміст розділу висвітлені у наукових працях автора:

1. Дячок Н. В. Формування професійної мобільності як спосіб забезпечення якісної освіти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2016. № 3(300). С. 177–187.
2. Дячок Н. В. Формування професійно мобільного фахівця як базис модернізації вищої освіти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2016. № 6 (303). С.154 – 162.
3. Дячок Н. В. Мобільність педагога як шлях реалізації нової концепції педагогічної освіти [Електронний ресурс].*Освітологічний дискурс*. 2019. №1 (24-25). URL:<http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/issue/view/24> ((дата звернення: 15.03.2019).
4. Diachok N. V., Chernukha. N. A Foreign Language Specialist: vectors to professional mobility. *Current scientific research: Collection of scientific articles*. Montreal, Canada : Publishing house «BREEZE», 2017. P. 208–212.
5. Дячок Н. В. Формування професійної мобільності фахівців як шлях реформування професійної освіти. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Концептуальні шляхи реформування та розвитку педагогічних наук»*. 2019.
6. Дячок Н. В. Професійна мобільність як поняття сучасної науки. *Матеріали IV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції: теорія і практика сучасної науки*. 2019. С. 10 - 12.

РОЗДІЛ 3.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

У розділі обґрунтовано мету і завдання педагогічного експерименту. Визначено етапи дослідницько-експериментальної роботи. Описано впровадження обґрунтованих у дисертації педагогічних умов та доведено ефективність педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх учителів в освітньому середовищі університету. Узагальнено та представлено статистичні дані по ходу проведення педагогічного експерименту.

3.1.Констатувальний етап педагогічного експерименту.

Наше дослідження вимагає визначення реального стану сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університеті.

Констатувальний етап педагогічного експерименту передбачав вирішення наступних завдань:

- 1) виявити ставлення студентів закладів вищої освіти до необхідності формування професійної мобільності;
- 2) з'ясувати їхню обізнаність щодо сутнісної характеристики досліджуваного феномена;
- 3) наявність мотивації стосовно його реалізації;
- 4) реальний стан сформованості фахових знань і умінь, способів застосування і розвитку міжкультурної комунікації майбутніх учителів іноземних мов;

5) визначити вихідний рівень професійної мобільності у майбутніх учителів іноземних мов.

Для досягнення означених завдань було проведено анкетування студентів I- IV курсів Київський університет імені Бориса Грінченка (184 особи), Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (150 осіб), Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (200 осіб), Тернопільський національний економічний університет (188).

На першому етапі педагогічного експерименту студентам, майбутнім учителям іноземної мови, було запропоновано ознайомитися з комплектом тестових методик і відповісти на усі запитання тестів. Наголошувалося на тому, що наявність мотиваційної цілеспрямованості – мотивація досягнення, прагнення до успіху та уникнення невдач – уможливорює стійку мотивацію до формування бажаного рівня професійної мобільності, а сформованість змістових компонентів міжкультурної компетентності, контактність, комунікабельність організаторські здібності, самостійність, сформованість рефлексивних умінь, активність, відкритість до змін, соціальна відповідальність, динамічність адаптації є свідченням інформативності щодо специфіки фахової діяльності й професійної мобільності, особистісно-діяльнісних характеристик професійно мобільного майбутнього вчителя іноземної мови. Саме тому запропоновані тести допомогли студентам краще пізнати себе, зрозуміти, наскільки вони мотивовані, обізнані, грамотно й успішно спроможні взаємодіяти з іншими, досягати взаєморозуміння та цілей у руслі формування професійної мобільності. Окрім цього, студентам було запропоновано зіставити результати оцінювання своєї готовності до професійної мобільності до знайомства зі змістом розроблених педагогічних технологій, засобів, методів, прийомів (дані констатувального зрізу) та після виконання завдань у друге (дані контрольного зрізу). При цьому гарантувалася повна конфіденційність, що дало змогу студента, біль менш, чесно відповісти на запитання.

Діагностику рівнів професійної мобільності серед студентів було здійснено на основі виокремлених нами критеріїв: спонукального, процесуального та когнітивно-комунікаційного. Перший зріз на констатувальному етапі експерименту було проведено за допомогою методу анкетування та вирішення практичних завдань. Для визначення рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету відповідно до критеріїв і показників, компонентів утворення задіяно такі діагностувальні методики: особистісний (методика виміру мотивації А. Меграбяна, «Мотивація навчання у вищому навчальному закладі» методика Т. Ільїна, «Діагностика рівня саморозвитку і професійно-педагогічної діяльності» методика Л. Бережнкової); когнітивно-комунікативний (тест «Чи вмієте Ви слухатин?» Н. Панкратнова, «Тест на виявлення загального рівня комунікабельності» методика В. Ряховського, тест «оцінювання агресивності у стосунках» А. Ассінгенра); діяльнісний («Тест структури інтелекту» методика Р. Амтхауер, «Тест на виявлення загального рівня комунікабельності» методика В. Ряховського, дослідження комунікативних та організаторських схильностей (КОЗ)).

Результати дозволили визначити учасників експериментальної та контрольної груп та проаналізувати індивідуальну динаміку змін рівня сформованості особистісного, когнітивного, діяльнісного та комунікаційного компонентів формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету.

Перейдемо до більш детального опису нашого дослідження відповідно до діагностики рівня професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету за виділеними та обґрунтованими нами критеріями.

Загальна кількість студентів, які брали участь в констатувальному етапі педагогічного експерименту, склала 642 студенти. Отримані результати дали змогу сформулювати попередні узагальнення. На початку констатувального

етапу педагогічного експерименту нами було з'ясовано, що студенти позитивно ставляться до процесу формування професійної мобільності, але розуміють його по-різному (переміщення, подорожування тощо): 58 % опитаних отримали очікуваний результат від поїздки, 32 % хотіли б продовжити навчання за кордоном; у 10 % триває спілкування з іноземними друзями та вдосконалюються знання іноземних мов.

Під час діагностики рівнів сформованості особистісного компонента професійної мобільності за спонукальним критерієм(*дивись таблицю 3.4*) нами було враховано наступні показники:

- вмотивованість на досягнення успіху (інтерес і орієнтація як на педагогічну діяльність, так і на процес її зміни);
- активність (бажання обирати оптимальні шляхи, методи та форми що сприятимуть ефективному саморозвитку та самореалізації);
- самооцінка (усвідомлення своєї важливості та значущості своїх умінь та знань)

Таблиця 3.4

Діагностування особистісного компоненту професійної мобільності

Особистісний компонент	Показники	Діагн. методики	КГ			ЕГ		
			Рівні у відсотковому співвідношенні					
			П	Б	Р	П	Б	Р
	Вмотивованість на досягнення успіху	Методика виміру мотивації А. Меграбяна	21,59	19,5	58,91	19,73	17,89	62,38
Активність особистості	Рефлексія на саморозвиток;	21,79	27,12	51,09	27,89	17, 86	54,25	
Самооцінка особистості	тест Л. Бережної частина І;	15,65	34,16	50,19	16,63	35,95	47,42	
ЗАГАЛЬНИЙ РІВЕНЬ			19,71	26,93	53,36	22,26	26,92	54,7

Джерело: опрацьовано автором

Для визначення основної мотивації у студентів під час навчання, нами було використано методику А. Меграбяна. Вона базується на принципі оцінки

кожним студентом деяких особливостей своєї поведінки у різних ситуаціях (на основі особистого досвіду). Дана методика призначена для діагностики двох узагальнених стійких мотивів особистості: мотиву прагнення до успіху і мотиву уникнення невдачі. Причому оцінюють, який із цих двох мотивів у випробуваного домінує (*дивись Додаток Ж*).

Бали усієї вибірки випробуваних, що брали участь в експерименті, ранжирують і виділяють дві контрастні групи. По закінченню тестування було отримано наступні дані: мотивація необхідності навчання склала 19,5 % у КГ та 17,89 % в ЕГ %; 21,59 % у КГ та 19,73 в ЕГ всієї вибірки характеризувалися мотивом прагнення до успіху; 58,91 % у КГ та 62,38 % в ЕГ – усіх опитаних керувалися мотивом уникнення невдачі.

Для виявлення рівня самооцінки майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету нами бо використано діагностику рівня саморозвитку та професійно-педагогічної діяльності (Л. Бережної) (*дивись Додаток Н*).

Тестування «Рефлексія на саморозвиток» складається з 18 запитань і по три передбачуваних відповіді на кожне. Студентам пропонується обрати тільки один із запропонованих варіантів відповіді.

Однозначно вибрані студентами відповіді дозволяють визначити рівень прагнення до саморозвитку, самооцінку власних якостей, що сприяють саморозвитку, оцінку можливостей реалізації себе в професійній діяльності (в даному випадку оцінка проекту педагогічної підтримки як можливості професійної самореалізації).

Під час процесу діагностування особистісного компоненту професійної мобільності ми отримали наступні дані: *базовий рівень* професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов склав ЕГ 26,92 %, а у КГ 26,93 %; *репродуктивний рівень* сформованої професійної мобільності у ЕГ склав 54,7 %, а у КГ 53,36 %; *продуктивний рівень* було продіагностовано у ЕГ 22,269 %, а у КГ – 19,71%.

Під час аналізу рівня сформованості діяльнісного компонента професійної мобільності за спонукальним критерієм нами було враховано наступні показники: бажання до саморозвитку, прагнення змінити власну позицію або діяльність, наявність організаторських здібностей, наявність здібності до аналізу професійної діяльності.

Отримані нами дані у ході аналізу рівня сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов представлені у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Діагностування діяльнісного компоненту професійної мобільності

Діяльнісний компонент	Показники	Діагн. методики	КГ			ЕГ		
			Рівні у відсотковому співвідношенні					
	П	Б	Р	П	Б	Р		
	Саморозвиток	Готовність до саморозвитку	3,65	27,16	69,19	4,63	28,92	66,45
	Здібність до аналізу професійної діяльності	Методика Р. Амтхауера	4,68	37,53	57,79	5,3	34,8	59,9
Організаторські здібності	Дослідження комунікативнихі організаторських схильностей (КОЗ)	5,58	35,19	59,23	4,73	29,87	65,4	
Прагнення змінити власну позицію або діяльність	Шкала професійної мобільності (В. Теппер) в українській адаптації	5,1	36,8	58,1	3,89	28,52	67,59	
ЗАГАЛЬНИЙ РІВЕНЬ			4,7	34,2	61,1	4,6	30,5	64,8

Джерело: опрацьовано автором

Для діагностування показника професійної мобільності як бажання до саморозвитку у майбутніх учителів іноземних мов нами було використано тестування «Готовність до саморозвитку». Дане тестування базується на методиці самопізнання. Самопізнання для вчителя іноземної мови – невід'ємний компонент його життя як особистого, так і професійного, що сприяє її повноцінному становленню як сформованої особистості. Процес самопізнання потребує від суб'єкта значних зусиль, невпинної праці над собою, оскільки самопізнання взаємодіє з психічними утвореннями, якостями,

властивостями, які або сприяють його розгортанню, або гальмують. Необхідною умовою розвитку особистості виявляється її постійне перебування в «стані самопізнання», розвиток рефлексивних здібностей. Саморозвиток є одним з проявів професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету (*дивись Додаток Л*).

Бажаючих більше знати про себе та тих студентів, які не володіють навичками самовдосконалення та мають багато труднощів, які заважають їм у процесі саморозвитку – 69,19 % у КГ і 66,45 % в ЕГ; кількість студентів, які мають більше можливостей для саморозвитку, самопізнання склала – 27,16 % у КГ та 28,92 % в ЕГ; кількість студентів, які готові до саморозвитку, що сприяє професійному зростанню й оволодінню професійно-педагогічною майстерністю становила лише 3,65 % у КГ й 4,63 % у ЕГ.

Показник «Здібність до аналізу професійної діяльності» нами було діагностовано за допомогою методики Р. Амтхауера. При обранні даної методики ми керувалися на різних функціях інтелекту. Для даного дослідження став цікавим наступний момент, які функції інтелекту використовуються під час формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету.

Інтерпретація результатів даного тестування із чотирьох груп можливих результатів показала наступне, перша група (невизначеність інтелекту до практичної або теоретичної підготовки), також група, що передбачає здатність в області практичної математики та програмування – 57,79 % у КГ і 59,9 % в ЕГ; наступна група передбачає загальну здатність діяти словами як сигналами та символами, то характеристикою високих результатів даної групи є переважання вербального інтелекту, якому належить спрямованість на суспільні науки і вивчення іноземних мов, у відсотковому співвідношенні склала у КГ – 37,53 %, в ЕГ – 34,8 %. Остання група передбачає розвинені конструктивні можливості теоретичного та практичного плану, тоді характеристика високих результатів

даного типу інтелекту є хорошим підставою не тільки для природно-технічної, але й загальнонаукової націленості у КГ – 4,68 %, в ЕГ – 5,3 %.

Діагностувальна методика дослідження комунікативних та організаторських схильностей (КОЗ) нами була застосована для виявлення рівня організаторських здібностей у майбутніх учителів іноземних мов. Комунікативні та організаторські схильності є важливим компонентом формування професійної мобільності у діяльності вчителя іноземної мови, які пов'язані зі спілкуванням з людьми, з організацією колективної роботи. Прояв професійної мобільності у організаційній діяльності та спілкуванні є однією з особливостей формування досліджуваного явища у майбутніх учителів іноземних мов. Дана особливість визначається суб'єктивною цінністю та значущістю, для майбутніх фахівців, результатами її активності та ставлення і відношення до осіб, з якими вона взаємодіє (*дивись Додаток 3*).

Трактування даних результатів є наступним: 59,23 % у КГ та 65,4 % в ЕГ – майбутні вчителі іноземних мов з низьким рівнем прояву комунікативних та організаторських схильностей (з цієї більшості 42,6 % студентів – мають комунікативні та організаційні схильності нижче середнього рівня, це означає, що даний відсоток студентів не прагне до спілкування, відчуває себе самотньо у колективі, надає перевагу проводити час наодинці, обмежує свої знайомства, відчуває труднощі у встановленні контактів з людьми і у виступах перед аудиторією, погано орієнтуються у незнайомій ситуації, не відстоює свою думку, наслідком даного рівня формування комунікативно-організаторських умінь є прагнення уникати прояву самостійних рішень та ініціативи); 35,19 % у КГ, 29,87 % в ЕГ – середній рівень прояву комунікативних та організаторських схильностей. Студенти даного рівня прагнуть до контактів з людьми, не обмежують коло своїх знайомств, відстоюють свою думку, планують свою роботу, однак потенціал їх схильностей не відрізняється високою стійкістю. Лише 5,58 % у КГ та 4,73 % в ЕГ складає відсоткова частка майбутніх учителів іноземних мов з високим рівнем прояву комунікативних та організаторських

схильностей. Характеристикою даної групи студентів є те, що вони швидко адаптуються до нових умов, легко знаходять друзів, постійно прагнуть розширити коло знайомих, займаються громадською діяльністю, проявляють ініціативу у спілкуванні, самостійно приймають рішення у важких ситуаціях; лише 1,6 % склав відсотковий дуже високого рівня прояву комунікативних та організаторських схильностей. Даний контингент студентів відчуває потребу у комунікативній та організаторській діяльності і активно прагнуть до неї, швидко орієнтуються у складних ситуаціях, невимушено поводять себе у новому колективі, це ініціативні люди, які віддають перевагу у важливих справах або у складній ситуації приймати самостійні рішення, відстоюють свою думку та досягають, щоб її сприймали інші.

Визначення професійної мобільності відповідно до шкали В. Теппер дало змогу діагностувати те, що майбутні учителі іноземної мови, відзначаються тим, що у більшості з них не виявлено високого рівня сформованої професійної мобільності, що дозволяє нам зробити припущення про те, що з проявом професійної мобільності вчителів іноземної мови в освітньому середовищі університету (вияв активності індивіда, яка проявляється в готовності ініціювати зміни в професійному житті) можуть виникати труднощі, відповідно до цього, із професійною самореалізацією.

У результаті констатувального зрізу констатовано, що діяльнісний компонент професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов сформований на таких рівнях: на продуктивному рівні виявлено 4,7 % студентів з ЕГ та 4,7 % студентів з КГ, на базовому – 30,5 % студентів з ЕГ та 34,2 % студентів з КГ, на репродуктивному – 64,8 % студентів з ЕГ та 61,1 % студентів з КГ.

Результати констатувального експерименту, у ході аналізу когнітивно-комунікативного компоненту професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов, при врахуванні показників (комунікабельність, налагодження партнерських зв'язків і взаєморозумінь із колегами та керівництвом,

інформативність як у фаховій діяльності, так і в житті, фахові та міжкультурні компетенцій, наявність міжкультурної толерантності) дозволили виявити репродуктивний рівень у більшості респондентів (дивись таблицю 3.6).

Таблиця 3.6

Діагностування когнітивно-комунікаційного
компоненту професійної мобільності

Когнітивно-комунікативний компонент	Показники	Діагн. методики	КГ			ЕГ		
			Рівні у відсотковому співвідношенні					
			П	Б	Р	П	Б	Р
	Комунікабельність	Тест «Чи вмієте Ви слухати?» (Н. Панкратова)	4,85	43,89	51,26	6,62	46,28	47,1
	Налагодження партнерських зв'язків і взаєморозумінь із колегами та керівництвом	Тест на виявлення загального рівня комунікабельност і (Методика В. Ряховського)	4,52	37,38	58,1	7,28	42,97	49,75
	Наявність міжкультурної толерантності	Тест А. Ассінгера (оцінювання агресивності у стосунках)	5,54	43,82	50,64	4,11	38,37	57,52
	Фахові та міжкультурні компетенцій	Завдання до контрольних робіт (розроблені автором)	5,67	38,28	56,05	6,20	40,2	53,60
	Інформативність як у фаховій діяльності, так і в житті	Анкетування № 1 і № 2 (розроблено автором)	3,92	54,98	41,1	5,8	45,20	49
	СЕРЕДНЄ АРИФМЕТИЧНЕ		4,9	43,7	51,4	4,90	42,6	51,4

Джерело: опрацьовано автором

Когнітивно-комунікаційний компонент професійної мобільності репрезентував себе на таких рівнях як: продуктивний рівень виявлено у 6,0 % студентів з ЕГ та 4,9 % студентів з КГ, базовий – 42,6 % студентів з ЕГ та 43,7 % студентів з КГ, репродуктивний – 51,4 % студентів з ЕГ та 51,4 % студентів з КГ.

Для діагностування показника професійної мобільності як комунікабельність нами було запропоновано пройти тестування

Н. Панкратова для того, щоб з'ясувати чи вміють слухати та спілкуватися наші майбутні вчителі іноземної мови (*дивись Додаток Л*).

Отримане нами відсоткове співвідношення даного тестування з наступним: 4,85 % у КГ та 6,62 в ЕГ – чудові співрозмовники, хорошими співбесідниками виявилось 43,89 % у КГ, 46,28 % у ЕГ. На жаль, низький рівень комунікабельності у більшості респондентів – 51,26 % у КГ та 47,1 % в ЕГ.

За результатами методики В. Ряховського нами було встановлено, що значна частина майбутніх учителів іноземних мов володіє середнім рівнем налагодження партнерських зв'язків і взаєморозуміння із колегами та керівництвом, а саме: 37,38 у КГ та 42,97 % в ЕГ, у значної частини студентів низький рівень – 58,1 % у КГ та 49,75 % в ЕГ. Вже здобули високий рівень, який необхідний для успішного формування професійної мобільності у майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету лише 4,52 % у КГ і 7,28 в ЕГ (*дивись Додаток М*).

Тестування А. Ассінгера було використано для вияву рівня міжкультурної толерантності. Дане тестування складається з двадцяти запитань з трьома варіантами відповідей до кожного з них. Результати даної діагностики показали, що на високому рівні знаходиться 5,54 % у КГ та 4,11 % у ЕГ – склала група миролюбних студентів, що зумовлено недостатньою впевненістю у власній силі і можливостях; на середньому рівні виявилось 43,82 % у КГ та 38,37 в ЕГ (студентам цієї групи не притаманні спалахи агресивності тому, що вони пригнічують їх занадто ретельно). Низький рівень склав відсоток у КГ – 50,64 %, в ЕГ – 57,52 %, з них 18,6 % студентів – занадто агресивні, до того ж вони нерідко бувають неврівноваженим та жорстоким до інших (до даної кількості студентів відносимо 38,92% майбутніх учителів іноземних мов, яким наявна агресивність, яка несе руйнівний, аніж конструктивний характер (студенти даної групи схильні до непродуманих вчинків і запеклих дискусій; вони ставляться до людей зневажливо і своєю поведінкою провокують конфліктні ситуації, яких цілком могли б уникнути)).

Відмітимо, що під час діагностування показника професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов як «інформативність» було отримано досить цікаві факти. Визначення студентів: «переміщення студентів, викладачів на певний академічний період для освоєння освітньої програми», «здатність вступати в комунікативні відносини», «знання іноземних мов», «відсутність психологічного та мовного бар'єру», «компетентність, комунікабельність», становить лише 39,7 %, що в свою чергу показує нам певну обізнаність студентів із окремими ознаками професійної мобільності, але й підтверджує відсутність у вчителів іноземних мов системного уявлення про необхідність професійної мобільності для майбутньої діяльності.

Під час визначення значення професійної мобільності вчителів іноземних мов серед запропонованих варіантів відповідей (для підвищення заробітної плати, для покращення умов життя, для професійного розвитку, для особистісного розвитку, всі вище зазначені варіанти, ваш варіант відповіді) респонденти обирали, на їхню думку, найважливіші (див. Додатки Д, Е).

За результатами вибору рангові позиції були розподілені наступним чином: для підвищення заробітної плати – 48,9%, для покращення умов життя – 8,7 %, для професійного розвитку – 12 %, для особистісного розвитку – 4,2 %, всі вище зазначені варіанти – 20 %, ваш варіант відповіді – 6,2 %. Результати опитування представлені на рис. 3.5.

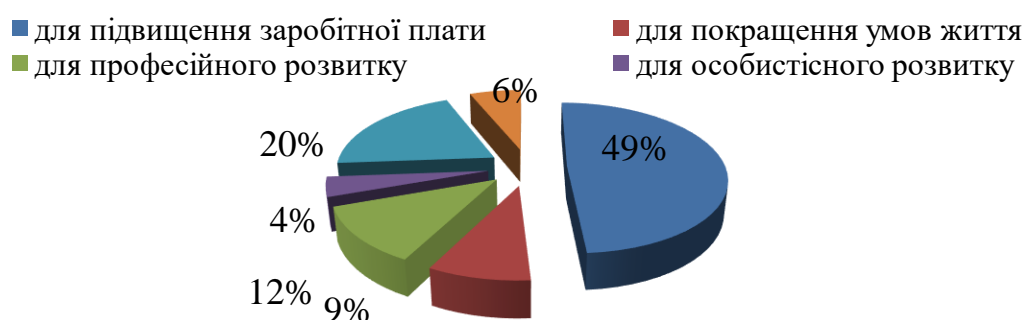


Рис. 3.5. Значення професійної мобільності для вчителя іноземної мови.

Джерело: опрацьовано автором

Щодо виявлення значення професійної мобільності у діяльності вчителя іноземної мови, запропоновані варіанти були ранжовані так: погодилися з

думкою – 32,8 %, заперечили цю думку – 67,2 %. Результати опитування представлені на *рис. 3.6*.

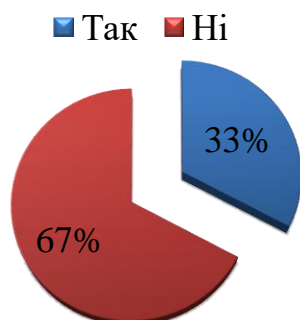


Рис. 3.6. Значення професійної мобільності для діяльності вчителя іноземної мови
Джерело: опрацьовано автором

Завершальною стадією констатувального етапу експерименту було визначення вихідних рівнів сформованості професійної мобільності (констатувальний зріз). Результат констатувального зрізу показав, що у контрольній групі лише 9,77 % студентів досягли продуктивного рівня професійної мобільності (за спонукальним критерієм 19,71%, за процесуальним критерієм 4,7 %, за когнітивно-комунікаційним критерієм 4,9 %), 34,94 % студентів було виявлено базовий рівень професійної мобільності (за спонукальним критерієм 26,93 %, за процесуальним критерієм 34,2 %, за когнітивно-комунікаційним критерієм 43,7 %). Репродуктивний рівень професійної мобільності виявлено у 55,29 % , що становить більше за половину студентів у контрольній групі [214].

Вважаємо за необхідне розрахувати коефіцієнт якості знань $K(\%)$ перед початком формувального експерименту як у експериментальній, так і у контрольній групах: у КГ – $((19,71 + 4,7 + 4,9 + 26,93 + 34,2 + 43,7) * 100 / 642 = 20,89 \%$; у ЕГ – $(22,26 + 4,7 + 6 + 26,92 + 30,5 + 42,6) * 100 / 642 = 20,7 \%$.

Порівняємо отримане значення t-критерію Стюдента 0,198 з табличним значенням (див. Додаток Б), яке при числі ступенів свободи f дорівнює $9 - 1 = 8$ і рівні значущості $p = 0.05$ становить 2.262. Так як отримане значення менше критичного, робимо висновок про наявність статистично не значущих

результатів впровадження педагогічних умов формування професійної мобільності у майбутніх учителів іноземних мов КГ і ЕГ на констатувальному етапі експерименту (див. Додаток В).

Отже, аналіз результатів анкетування дає можливість здійснити деякі попередні узагальнення:

1. природний дослідницький інтерес становили судження респондентів щодо сутнісної характеристики понять «професійна мобільність» та «готовність до педагогічної діяльності»;

2. зміст досліджуваного феномену не надто зрозумілий студентам, тому у них виникали сумніви щодо доцільності і бажання оволодіти професійною мобільністю, використовуючи ресурси освітнього середовища університету;

3. серед чинників, на думку респондентів, найбільше покращують процес професійної мобільності адекватний рівень володіння мовою, високий рівень комунікативної культури, мотивація досягнення, спілкування, компетентність, психологічна готовність до спілкування з представниками іншої культури;

4. цілком очевидною видається тенденція активізації пошуку студентами шляхів удосконалення освітнього середовища ЗВО задля більш результативного формування професійної мобільності у майбутніх учителів іноземних мов.

Констатувальний експеримент, який був спрямований на виявлення рівня професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету, показав їх позитивне ставлення до цього питання. З-поміж причин сформованого репродуктивного рівня професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов виявлено: наявність мотивації уникнення невдачі; низька самооцінка; відсутність бажання або можливостей до постійного саморозвитку, організаторських умінь; невдоволення обраною професією, низький рівень фахових знань, неактивне спілкування. Виокремлено, надмірне перевантаження студентів

інформацією, яка має репродуктивний характер засвоєння та несприяє активній пізнавальній діяльності, самомотивації, самореалізації в освітній діяльності. Зазначено, що бракує міждисциплінарних зв'язків між дисциплінами, які вивчають майбутні вчителі іноземних мов [241].

Таким чином, у результаті констатувального етапу експерименту узагальнюємо такі висновки: розроблені на основі теоретичного аналізу критерії та показники, використані методи дослідження є адекватними, адитивними, інформативними щодо вивчення готовності студентів вищих технічних навчальних закладів до академічної мобільності; отримані дані у ході діагностування віддзеркалюють реальний стан досліджуваної проблеми у практиці сучасного закладу вищої освіти, що засвідчує необхідність і доцільність розроблення і реалізації педагогічних умов ефективних для формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов.

3.2.Формувальний етап педагогічного експерименту та узагальнення результатів дослідження.

Формувальний етап експерименту здійснювався упродовж 2016–2019 н. р. згідно з виокремленими етапами дисертаційної роботи. Його завдання ґрунтувались на вдосконаленні мети дослідження через перевірку ефективності впровадження педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету через упровадження розробленого теоретико-методичного супроводу процесу викладання фахових дисциплін у ЗВО, зокрема оптимізації форм і методів викладання педагогічних дисциплін, залучення студентів до науково-дослідної роботи з відповідної тематики, вирішення соціально-педагогічних завдань у процесі практичних занять тощо. Було передбачено послідовне впровадження трьох педагогічних умов, які були виокремлені та обґрунтовані у дисертаційній

роботі. Етап реалізації педагогічних умов був присвячений формуванню професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов шляхом впровадження інтерактивних методів навчання та ІКТ в аудиторній та позааудиторній роботі зі студентами.

Отже, метою формувального етапу педагогічного експерименту стало виявлення аргументованості визначених педагогічних умов формування професійної мобільності у майбутніх учителів іноземних мов та їх ефективності в організації цього процесу.

У формувальному етапі брали участь 722 студенти першого освітнього рівня «бакалавр» (відповідно, по 437 студентів – в експериментальній і 285 – у контрольній вибірці). У контрольній групі навчання велося за традиційною методикою. В експериментальній – цілеспрямовано реалізовувалися визначені педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов.

Результати констатувального експерименту підтвердили правомірність нашого припущення щодо необхідності впровадження в освітній університету педагогічних умов формування професійної мобільності у майбутніх учителів іноземних мов, таких як: актуалізація і розвиток у студентів мотивації до саморозвитку завдяки врахуванню індивідуально-психологічних особливостей студентів; наближення процесу комунікації студентів до практичної діяльності вчителя іноземної мови, спрямованого на формування професійної мобільності; підсилення міждисциплінарних зв'язків серед навчальних дисциплін в освітньому середовищі університету.

Через використання нами діагностичного інструментарію на констатувальному етапі експерименту контексті виокремлених нами критеріїв та показників їхнього вияву було визначено стан підготовки студентів експериментальної і контрольної груп.

Зазначимо, що у ході організації і проведення «зрізів» (перший зріз – констатувальний, який був проведений під час констатувального експерименту

та спрямовувався на визначення вихідного стану готовності студентів експериментальних та контрольних груп до професійної мобільності, нами були враховані такі положення:

- підготовка студентів університету містить у собі комплекс взаємозалежних та взаємозумовлених компонентів, які сприяють вивченню динаміки критеріїв професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов з урахуванням специфіки їхніх показників;

- потреба у перевірці доцільності та ефективності комплексної реалізації поставлених завдань дослідно-експериментальної роботи надала змогу до порівняння результатів експерименту;

- достовірні результати забезпечуються проведенням математичних обчислень отриманих даних через використання комплексу взаємодоповнювальних методів.

Одним із головних документів, який регламентує роботу ЗВО, є стандарт професійної підготовки вчителя. На превеликий жаль, це безпосередньо стосується підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей. У 2017 році нами проаналізовані освітньо-професійні програми підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» за напрямом 035 Філологія (мова і література іноземна), було з'ясовано, що навчальний процес майбутніх учителів іноземних мов зорієнтований на підготовку вчителя-предметника, що не відповідає завданням, які висуває суспільство, таких як: бути готовим до професійної діяльності в інноваційному освітньому середовищі.

Це вимагає ґрунтовної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови, зокрема глибоких знань із різних курсів, які мають бути спрямовані на роботу в сучасних умовах. Методичні аспекти викладання, теоретичних та філологічних курсів і спецкурсів, вимоги до цих курсів, їхня структура, методологічні принципи побудови, навчальне, розвивальне і виховне значення, відбір навчального матеріалу філологічних курсів, критерії відбору: фундаментальність, актуальність, доступність матеріалу тощо, мають бути

узгоджені та зорієнтовані на успішну підготовку майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету (див. рис. 3.7).

Процес формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету як складова педагогічного експерименту передбачав два послідовні етапи (мотиваційно-організаційний та діяльнісний) протягом вивчення дисципліни «Мобільність як шлях до успіху» (див. Додаток Г). На мотиваційно-організаційному етапі ми визначили мотиви, умови і чинники, які впливають формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов. На цьому етапі ми інформували студентів про сутність професійної мобільності, її компоненти, особливості інших видів мобільності; також ми зробили акцент на розвитку стратегічної компетентності у навчанні іноземної мови. Діяльнісний етап був присвячений власне розвитку інтелектуальних здібностей, формуванню компетентностей і особистісних якостей під час виконання проектів, вирішення проблем-кейсів тощо.

Впровадження педагогічних умов в освітнє середовище університету відбувалося через зміну традиційного процесу викладання, поєднання знань з кількох споріднених галузей об'єднавши їх як методично, так й інструментально.

Для реалізації обґрунтованих педагогічних умов було розроблено та впроваджено авторський курс «Мобільність як шлях до успіху». Зміст і структура навчального спецкурсу «Мобільність як шлях до успіху» підпорядковані меті навчання, освітнім цілям, принципам побудови системи підготовки, загальним вимогам до випускника філологічного факультету як майбутнього вчителя іноземної мови та спеціальні вимоги до випускника як до працівника освіти. Даний курс розроблений таким чином, що може бути використаний не лише для підготовки студентів філологічного факультету, а й легко інтегруватися в систему підвищення кваліфікації учителів.

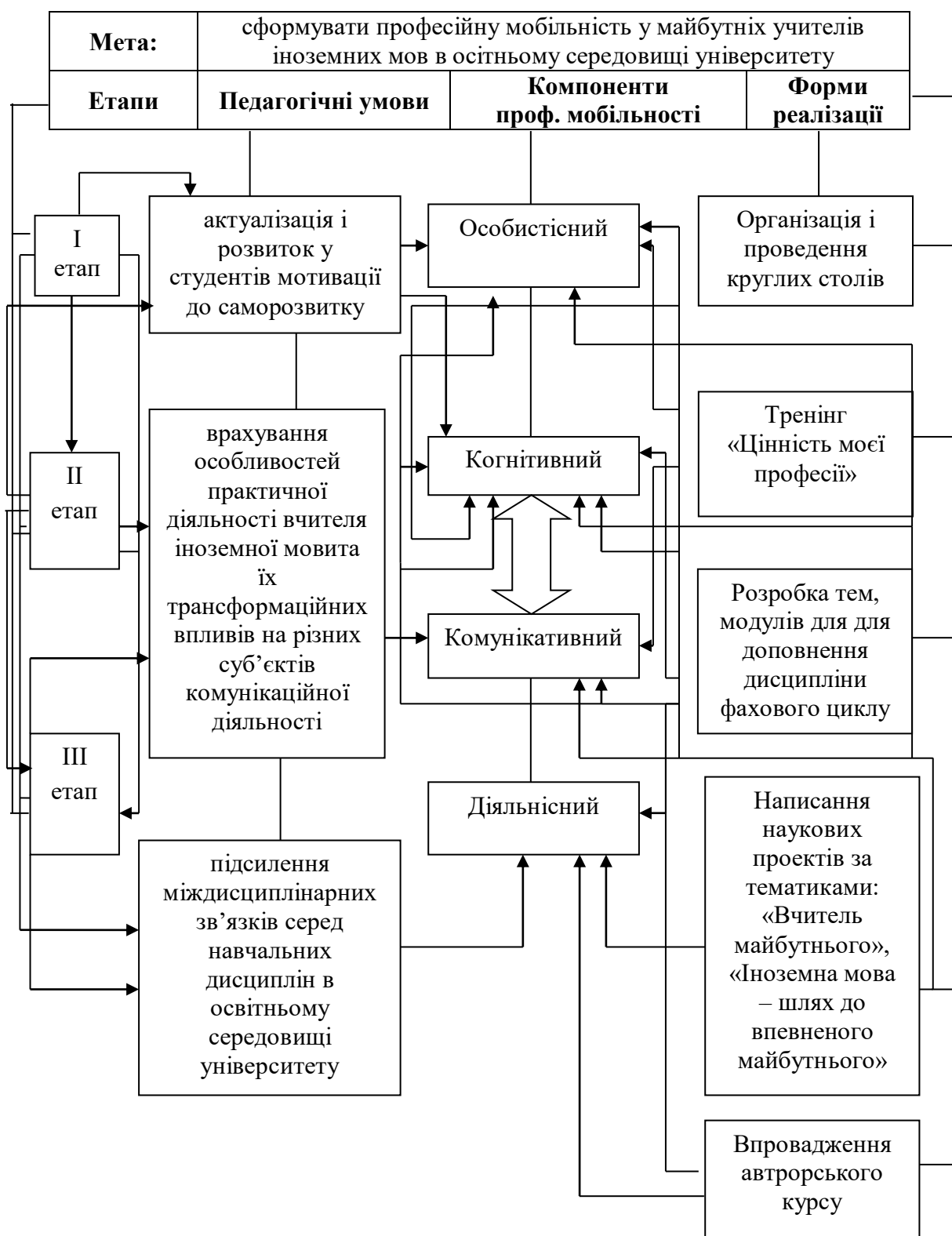


Рис. 3.7. Методика формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету
Джерело: опрацьовано автором

Даний курс містить теоретичні відомості та практичні завдання. Зміст даного курсу передбачає формування практичних умінь та навичок організації

освітнього процесу у студентів I курсу із застосуванням інноваційних технологій навчання. Загальна кількість годин відведена на вивчення спецкурсу становила 30 год. і передбачала 2 модулі: модуль I – «Професіна мобільність в історичному розрізі»; модуль II – «Професіна мобільність – сучасна світова тенденція вищої школи». У процесі реалізації нашого курсу поряд із традиційно прийнятими було застосовано проблемно-пошукові, інформаційні, проектні методи, технології ситуативного моделювання, перевернутого, змішаного та мобільного навчання.

У процесі вивчення студентами авторського курсу нами було зосереджено увагу на засвоєнні знань питань, таких як: предмет і завдання професійної мобільності; основні етапи розвитку професійної мобільності як міждисциплінарного поняття; внесок видатних педагогів (як вітчизняних, так і світових науковців); основні тенденції сучасної професійної мобільності у вищій школі.

Важливість актуалізації і розвитку у студентів мотивації до саморозвитку є фундаментальними психолого-педагогічними теоріями та концепціями про те, що будь-який вплив на особистість має узгоджуватися з її потребами, інтересами, переконаннями. Свідома мотивація сприяє інтенсифікації пізнавальної активності майбутнього фахівця, досягненню певного рівня професійної підготовки, мобілізації його потенційних можливостей. Мотивація до саморозвитку є невід'ємною складовою професійної підготовки і є результатом свідомої взаємодії студента з освітнім середовищем університету, у процесі якої майбутній вчитель іноземної мови реалізує власні потреби розвивати у себе такі особистісні якості, які забезпечують успішність його професійної діяльності та життєдіяльності загалом.

Потреба у професійному саморозвитку є первинною у процесі формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету. Дана потреба бере свій початок від

загальної мотивації педагогічної діяльності фахівця, від ставлення особистості до професійних вимог, що є передумовою професійного саморозвитку.

Для реалізації першої педагогічної умови (актуалізація і розвиток у студентів мотивації до саморозвитку завдяки врахуванню індивідуально-психологічних особливостей студентів) під час викладання курсу «Мобільність як шлях до успіху» нами було застосовано міні-лекції. Застосування даного виду діяльності, при підготовці майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету, сприяло формуванню в них позитивної мотивації до саморозвитку.

Актуалізація і розвиток у студентів мотивації до саморозвитку, позитивного емоційного ставлення до освітньої і професійної діяльності був спрямований на формування показників особистісного компоненту професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету, а саме: мотивації, спрямованої на досягнення успіху під час здобуття професійної освіти; прагнення до саморозвитку і самоосвіти; ознайомлення з різноманітними можливостями професійної мобільності.

Викладання даної дисципліни у вищезазначеній лекційній формі надала можливість майбутнім учителям іноземних мов ще до педагогічної практики в школі спробувати себе в ролі вчителя. Даний вид заняття вимагав самостійної підготовки студентів та складався з етапів, таких як:

- 1) перший етап – студенти познайомилися з темою лекції, її планом, змістом, переліком основної та додаткової літератури;
- 2) другий етап – об'єднання студентів у тематичні групи, які відповідали за певний пункт плану лекції та обговорення незрозумілих питань, або питань, які найбільше зацікавили, складання опорних схем виступів студентів;
- 3) третій етап – власне проведення лекційного заняття.

Зміст виступів кожної групи був узгоджений за допомогою їхньої комунікативної взаємодії, що дала нам змогу спостерігати за наявними у студентів комунікативними вміннями під час вибору теми, яка цікавила

студентів. Під час самої лекції відбулось активне обговорення питань, які найбільше зацікавили майбутніх учителів іноземних мов під час їхньої підготовки. Така форма лекції, на відміну від традиційної, сприяла підвищенню рівня мотивації студентів до самостійної роботи в освітньому середовищі університету за рахунок її наближення до реальних умов майбутньої професійної діяльності вчителя іноземної мови.

Застосований нами підхід забезпечив засвоєння майбутніми вчителями іноземних мов двох головних цілей: розвитку педагогічного мислення та формування пізнавального інтересу до проявів професійної мобільності.

Слід наголосити, що саме свідоме входження майбутнього вчителя іноземних мов у процес навчання саме в освітньому середовищі університету здатне забезпечити йому професійний саморозвиток. Крім того, при виокремленні нами зазначеної педагогічної умови ми врахували, що мотивація саморозвитку складається із системи мотивів, особистісних смислів та цілей, що будуть визначати в майбутньому сутність професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови. Структуру мотивації до педагогічної діяльності, на нашу думку, становлять мотиви досягнення успіху або мотив досягнення невдачі; мотиви зацікавленості фаховим предметом, що викладається, пізнавальні мотиви та мотиви творчої діяльності; мотиви зацікавленості певною наукою або проблемою; соціальні мотиви досягнення соціального статусу педагога та престижності професії; мотиви самореалізації, самовдосконалення.

При впровадженні даної педагогічної умови (актуалізація і розвиток у студентів мотивації до саморозвитку завдяки врахуванню індивідуально-психологічних особливостей студентів) ми звернули увагу на те, що саме особиста активність студентів, яка підтримує пізнавальний інтерес і спонукає їх до виникнення важливих потреб. Власне особистісна активність майбутнього вчителя іноземної мови є методологічною основою зміни навколишньої дійсності. Саме тому актуалізація і розвиток у студентів мотивації до

саморозвитку є необхідною умовою формування його професійної мобільності, а сама позитивна мотивація професійного саморозвитку є системоутворювальною складовою його готовності до педагогічної діяльності.

Незаперечним є те, що підвищення у студентів рівня мотивації до самонавчання та саморозвитку є одним з головних чинників впливу навчання на особистість студента, майбутнього вчителя іноземної мови. Враховуючи це, у процесі викладання нашого курсу відбулося залучення студентів до науково-творчої роботи, виконання якої відбувалося через написання тез, статей; розробки і впровадження наукових проектів за тематиками: «Вчитель майбутнього», «Іноземна мова – шлях до впевненого майбутнього» відіграло величезну роль для мотиваційної складової формування професійної мобільності.

Науково-творча діяльність розглядається нами як проектна діяльність, яка несе в собі проблемний характер, та спрямована на виявлення можливостей студентів практично спробувати свої сили в колективній діяльності, взявши на себе відповідальність за певний вид роботи та її виконання від задуму до кінцевого результату, а також змодельовати ситуацію проведення сучасного уроку іноземної мови. Робота над студентським проектом була поділена на етапи, такі як:

- 1) підготовчий етап;
- 2) реалізація проекту;
- 3) індивідуальна робота з завданням;
- 4) робота в групах (інтерв'ю);
- 5) репрезентація опрацьованої теми проекту;
- 6) презентація проекту.

На кожному етапі роботи над проектом застосовувались інноваційні методи навчання. Під час застосованих нами проективної форм роботи ми віддали перевагу реалізації другої педагогічної умови формуванню професійної мобільності: побудова освітнього середовища на основі комунікації. Для її

реалізації нами було використано групову форму роботи, яка надала можливість для співпраці, налагодження міжособистісних стосунків.

Кожна з груп працювала над одним проектним завданням, обговорювала можливі методи дослідження, розподіляли функції між своїми колегами по проекті. Кожен з проектів розпочинався з індивідуальної роботи над завданням. Така діяльність спонукає до пошуку цікавої інформації, стимулює прагнення до самоосвіти, самовдосконалення, сприяє розширенню світогляду, спонукає до творчості, формує професійну компетентність майбутніх учителів іноземних мов, що є важливою умовою формування професійної мобільності в освітньому середовищі університету.

Реалізації педагогічної умови (врахування особливостей практичної діяльності вчителя іноземної мови та їх трансформаційних впливів на різних суб'єктів комунікаційної діяльності, спрямованого на формування професійної мобільності) сприяла застосуванню студентами теоретичних і практичних знань, навичок професійного спілкування, які є необхідними в майбутній професійній діяльності. Найефективніше формування професійно-мобільних вмінь і навичок відбулося на практичних заняттях. Вони дозволили майбутнім учителям іноземних мов узагальнити та систематизувати знання, отримані ними на лекціях.

Метою практичних занять стало поєднання теорії і практики. Студенти обговорювали проблемні питання, знаходили рішення практичних завдань. У ході організованих нами практикумів були використані словесні, наочні й інтерактивні методи навчання.

Слід наголосити, що групова форма роботи на практичних заняттях дозволила студентам індивідуально встановлювати межі у обсязі отримання матеріалу, режимі роботи, що спровокувало розвиток інтересу до курсу, а використання таблиць, ментальних карт, малюнків, колажів полегшує запам'ятовування досліджуваного матеріалу, відбувається навчання рефлексії.

Так, у процесі підготовки до практичного заняття було визначено окремі аспекти даного виду заняття, завдання дослідження, основні напрямки роботи в рамках визначеної тематики, при цьому використовувався метод «мозкового штурму». Головна функція даного методу – забезпечення генерації ідей. Правила проведення «мозкового штурму», а саме: відсутність будь-якої критики; заохочення ідей; рівноправність учасників; свобода асоціацій; запис усіх ідей; час для інкубації, при колективному пошуку рішень спонукали учасників проявляти свою уяву та творчість, який досягається шляхом вільного вираження думок.

Для ефективної реалізації педагогічної умови як наближення процесу комунікації студентів до практичної діяльності вчителя іноземної мови, спрямованого на формування професійної мобільності, важливими напрямками нами було виокремлено пізнання, усвідомлення загальнолюдських та міжкультурних цінностей як складової культури та засобів їх привласнення, освоювання дійових засобів реалізації толерантної позиції, відпрацювання прийомів трансформації, втілення гуманістичних установок у конкретні практичні дії міжкультурного спілкування.

Впровадження даної педагогічної умови відбувалась через формування у студентів знань, практичних умінь успішної комунікації саме в освітньому середовищі університету. Для студентів експериментальної групи було проведено серію майстер-класів та тренінгів, окремих секцій у межах конференцій різних рівнів.

Для реалізації даної педагогічної умови нами було виокремлено дидактичні засоби, такі як: постійне залучення студентів до самостійної пошукової, індивідуальної, групової і колективної пізнавальної діяльності, включення до навчального процесу проблемних ситуацій, використання самостійних робіт творчого характеру, інтерактивні та кооперативні форми роботи. На практичних заняттях використовувалися: рольові і ділові ігри,

розв'язання педагогічних завдань, психолого-педагогічні тренінги, відеоспостереження.

Серед активних та інтерактивних форм навчання і виховання важлива роль ми надали груповим тренінгам, котрі ми використовували у процесі дослідження. Слід сказати, що термін «тренінг» (від англ.train, training – навчання, виховання, тренування) має багато визначень. Тренінг розглядається нами як засіб впливу, спрямований на розвиток професійних знань, соціальних настанов, умінь і досвіду в галузі міжособистісного спілкування.

Тренінг «Цінність моєї професії», який був розроблений нами під час проведення педагогічного експерименту, спрямований на усвідомлення студентами необхідності розвитку професійної мобільності.

Метою даного тренінгу –мотивування майбутніх учителів іноземних мов до самовдосконалення, рефлексії, оволодіння механізмами комунікативної компетенції.

Відповідно до мети тренінгу, нами було виокремлено завдання, такі як:

1. Формування сприятливого психологічного клімату;
2. Знаходження подібностей у учасників групи для поліпшення взаємодії між ними;
3. Розвиток вміння працювати в команді;
4. Підвищення комунікативнихвміньстудентів;
5. Підвищення настрою на вдачу, щастя, добро і успіх.

Вважаємо за необхідневиокремити вправи, які були застосовані нами під час даного виду діяльності: вправа «Кишені»передбачаєвисловлювання про власні почуття, мотивацію, очікування від тренінгу; груповаробота передбачала повторення правил ефективної взаємодії в групі;вправа «Знайомство. Я вчитель іноземної мови».

Дещо детально хочеться зупинитися на вправі «Знайомство. Я вчитель іноземної мови».Всім учасникам групи потрібно назвати своє ім'я, а на спеціальному аркуші паперу намалювати асоціативний малюнок, в якому буде

розкрита саме їхня особистість як вчителя іноземної мови. Після завершення завдання кожен учасник по черзі розповідає про свій малюнок і пояснює чому намалював його саме таким.

Не залишимо без уваги всесвітньо знайомі вправи «мозковий штурм» за темою «Мобільність педагога або чому треба вчитися і змінюватися все життя?» та вправа «Молекули» (для того, щоб зняти напругу, задля створення дружньої обстановки).

Вправа «Молекули», у даному тренінгу, передбачала створення груп, які вільно рухаються по кімнаті під музику. За сигналом тренера студенти об'єднувалися в пари. Мета даної вправи – виокремити професійні якості сучасного, мобільного вчителя іноземної мови.

Під час даної вправи створені пари студентів повинні дати визначення, які влаштовували б обох, на наступні поняття: мобільність, культурна мобільність вчителя іноземної мови, педагогічна мобільність, професійна мобільність тощо.

Як розслаблюючий елемент тренінгу «Цінність моєї професії» нами було використано тренінгову вправу «Комплімент», метою якої є створення позитивного емоційного настрою, оволодіння технікою компліменту. Завдання даної вправи було придумати комплімент, що відповідає особистісним якостям співрозмовника.

Завершальною вправою нашого тренінгу було проведено вправу релаксацію «Професійна мрія». Результатом даної вправи є збереження в пам'яті почуттів самовідвертості, коли учасники визначилися чого саме не вистачає їм у професійній діяльності вчителя іноземної мови.

Результатом тренінгу є освоєння студентами соціальної важливості професії вчителя іноземної мови. На тренінгу були використані вправи, які у логічній послідовності дали студентам розуміння феномену «професійна мобільність». З особистісної сторони, даний тренінг підвищив рівень комунікативних вмінь студентів та покращив їхнє вміння працювати у команді.

Даний вид діяльності, порівняно з традиційними формами проведення занять, має певні переваги, такі як: покращений рівень спілкування; різноманітні завдання тренінгу передбачали вирішення конкретних завдань; активна участь кожного члена; виконання завдань тренінгу мали конкретні результати, це викликало відчуття задоволення від виконання спільних дій для його отриманого результату, бажання розв'язувати нові завдання.

Окрім завдань, які були розроблені нами в авторському курсі для реалізації педагогічної умови як врахування особливостей практичної діяльності вчителя іноземної мови та їх трансформаційних впливів на різних суб'єктів комунікаційної діяльності було організовано та проведено круглі столи. Особливостями даного виду діяльності були такі, як: повна організація та реалізація даного заходу відбувалася студентами, допомога викладачів була лише в домовленостях з керівництвом закладу вищої освіти; тематику круглих столів студенти обирали особисто з тих питань, які їх цікавили, головною умовою було те, що тематика даного заходу повинна стосуватися їхньої фахової підготовки та вирішення якої, повинно бути пов'язано з можливостями мобільності.

Організація та проведення круглих столів стала найуспішнішою у формуванні професійної мобільності через комунікаційну взаємодію між майбутніми вчителями іноземних мов. Зазначений вид діяльності активізував показник професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов як партнерська робота. Ефективність даного процесу залежала від сформованості показника професійної мобільності як організаторські здібності (визначити мету та завдання, спланувати можливості всіх учасників заходу, зокрема, надавання допомоги за необхідності. Такий вид діяльності був використаний нами для реалізації другої педагогічної умови врахування особливостей практичної діяльності вчителя іноземної мови та їх трансформаційних впливів на різних суб'єктів комунікаційної діяльності. Результатом нашого вибору стало те, що майбутні учителі іноземних мов розпочали більш вільно

висловлювати свою думку, деяким студентам даний захід допоміг повірити у власну здібності та вміння.

Ще однією, але не менш важливою формою реалізації даної педагогічної умови, є консультаційні зустрічі, які здійснювалися на трьох рівнях: індивідуальному, груповому і міжгруповому. Дані зустрічі відбувалися разом з представниками профільних кафедр. Передусім, здійснювати активне залучення студентів – майбутніх учителів іноземних мов до позанавчальної діяльності.

Перший рівень передбачав комунікативну взаємодію викладача зі студентом, що ніс в собі консультаційно-освітній характер; на груповому – передбачалося планування щотижневих зустрічей із групою студентів та групою викладачів щодо вирішення зацікавлених питань. Останній рівень даного виду діяльності (міжгруповий рівень) – реалізовувався зустрічами різних груп для вирішення різних питань.

Всі три рівні даного виду діяльності формували професійну мобільність майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі та були спрямовані на покращення професійної освіти, формування переконаності, що найголовніше для майбутніх учителів іноземних мов це оволодіти своїм фахом та прагненням до саморозвитку і самоосвіти.

Професійна мобільність майбутніх учителів іноземних мов у сучасних умовах вимагає наявності сформованої професійної компетентності, важливою складовою якої є педагогічна компетентність. Вкрай важливим є не лише рівень теоретичних знань і практичних навичок з усіх лінгвістичних та літературознавчих дисциплін, що вивчалися впродовж усіх років навчання в університеті, але й уміння працювати в інноваційному освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Доцільно зауважити, що навчання в освітньому середовищі університету передбачає міждисциплінарний синтез соціологічних, дидактичних, психологічних, акмеологічних, економічних та інших завдань.

Для реалізації третьої педагогічної умови (підсилення міждисциплінарних зв'язків серед навчальних дисциплін в освітньому середовищі університету) студентам було запропоновано організувати практикум «Іноземна мова – шлях до впевненого майбутнього», який передбачав опанування студентами умінням ставити та досягати мету. Організований ними проект виявив їхні можливості планувати, передбачати, розробляти, проектувати майбутню діяльність, відпрацьовувати тактику постановки мети, формувати активну професійну позицію, що є необхідним для формування професійної мобільності майбутніх вчителів іноземних мов в освітньому середовищі університету. Вдало організований студентами практикум зміг забезпечити майбутнім учителям іноземних мов розвиток творчого професійного мислення, пізнавальної мотивації і професійного використання знань у навчальних умовах. Результатом впровадження зазначеної педагогічної умови формування професійної мобільності став показник якісного інтегрування фахових знань з щойно отриманими.

Підсилення міждисциплінарних зв'язків серед навчальних дисциплін в освітньому середовищі університету реалізуються за допомогою доповнення фахових дисциплін певними темами. Даний крок був розрахований керуючись принципами навчання, такими як: неперервність та наступність. Дана педагогічна умова мобілізує знання, удосконалює професійну спрямованість, посилює практичну підготовку, сприяє уникненню повторення матеріалу, передбачає активізацію самостійної роботи студентів у процесі отримання багатопредметних знань, умінь та навичок, розвиває креативність та творчість тощо.

Особливістю даної педагогічної умови є сприйняття майбутніми вчителями іноземних мов фахових знань та знань з різних напрямів та галузей і їх систематизації. Важливим елементом у формуванні професійної мобільності є оволодіння системним та інтегрованим знанням. Тому ми можемо стверджувати дана педагогічна умова формування професійної мобільності є

також однією із дидактичних умов забезпечення системності змісту освіти, якщо розглядати її через призму компетентнісного підходу. Реалізація зазначеної педагогічної умови буде втілена лише за через співпрацю різних кафедр та лабораторії освітнього середовища університету. Наприклад, кафедри іноземних мов, кафедри педагогіки, кафедри психології та філософії, кафедри політології, кафедри міжнародних відносин тощо.

Ще одним не менш яскравим показником інтеграції фахових знань з щойно отриманими стала науково-дослідна робота, яка поглибила та узагальнила набуті студентами теоретичні та практичні знання та поєднала в собі знання з різноманітних навчальних дисциплін. Даний вид роботи виконувався студентами самостійно під керівництвом викладача. У випадку, коли завдання несли комплексний характер, до їх виконання залучалися кілька студентів. Мета науково-дослідної роботи – опанування частини програмного матеріалу, систематизація, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань студента зі спецкурсу й розвиток навичок самостійної роботи [52].

Науково-дослідна робота була заснована на організації проблемних ситуацій, представлених студентам у вигляді пізнавальних задач, питань, завдань і їх вирішенню, потребував від студентів підвищеної розумової активності й творчої діяльності на кожному етапі вирішення проблеми. Даний вид студентської діяльності реалізовувався через певний алгоритм:

- 1) постановка проблеми;
- 2) аналіз проблеми, визначення кола відсутніх знань і шляхів їхнього пошуку;
- 3) доказ чи спростування цих існуючих теорій на основі знову добутої інформації, фактів (дослідження); вибір і формулювання остаточного рішення, його всебічної оцінки.

Так, науково-дослідна робота, представлена в авторському курсі дозволила сформувати в майбутніх учителів іноземних мов дослідницькі

навички для професійної діяльності в інноваційному освітньому середовищі університету. Наголосимо, що підготовка та проведення публічного захисту власних ідей щодо розв'язання актуальних проблем у діяльності вчителя іноземної мови позитивно вплинула на розвиток наступних якостей: ініціативність, гнучкість і відповідальність, аналітичність тощо.

Незаперечно важливим для повноцінного впровадження обґрунтованих в дисертації педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету (актуалізація і розвиток у студентів мотивації до саморозвитку завдяки врахуванню індивідуально-психологічних особливостей студентів; наближення процесу комунікації студентів до практичної діяльності вчителя іноземної мови, спрямованого на формування професійної мобільності; підсилення міждисциплінарних зв'язків серед навчальних дисциплін в освітньому середовищі університету) стала самостійна робота студентів.

Зазначений вид діяльності став важливою формою організації навчального процесу в освітньому середовищі університету, так як вплинув на формування у майбутніх учителів іноземних мов якостей, необхідних для того, щоб діяти самостійно, творчо, приймати нестандартні рішення. Самостійна робота студентів була тісно пов'язана з аудиторними практичними заняттями, так як аудиторна робота стимулювала самостійну роботу, а самостійна – підвищувала ефективність і якість аудиторної організації діяльності студентів.

Зазначимо, що під час впровадження розробленого нами авторського курсу «Мобільність як шлях до успіху», студентами було виконано самостійну роботу протягом курсу, де основним завданням було розкрити тематику самостійної роботи з двох сторін: перша – наукова, наступна – очима студентів.

Тематика самостійних робіт відповідно до розробленого авторського курсу «Мобільність як шлях до успіху»:

- 1) предмет та завдання професійної мобільності;
- 2) види мобільності;

- 3) структура професійної мобільності вчителя іноземної мови;
- 4) проблеми професійної мобільності сьогодні;
- 5) професійна мобільність – сучасна світова тенденція вищої школи;
- 6) сучасні грантові можливості.

Таким чином, по закінченню авторського курсу «Мобільність як шлях до успіху», студенти виявилися більш підготовленими до виконання широкого спектру фундаментальних професійних завдань в педагогічній галузі, здатні інтегрувати нові знання з уже отриманими раніше, завдяки освітньому середовищу університету, яке відіграло роль базису формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов, забезпечивши умови ефективної реалізації кожного з складової професійної мобільності: особистісної, діяльнісної, когнітивної, комунікаційної.

Результатом впровадження авторського курсу вважаємо наявність ґрунтовних теоретичних і практичних знань студентів та спеціальних знань із проблеми професійної мобільності майбутніх вчителів іноземних мов в освітньому середовищі університету.

Основні принципи даної дисципліни полягають у наступному:

- а) формування теоретичних знань з навчальної дисципліни «Мобільність як шлях до успіху»;
- б) майже весь теоретичний матеріал курсу вивчається шляхом його практичного застосування;
- в) завдання розробленого нами курсу виступають як засіб постановки експериментальних задач і як засіб їх матеріалізації у професійній діяльності.

Ефективним результатом впровадження вищезазначених педагогічних умов є отримання студентами з вивчення даної навчальної дисципліни:

- 1) історичні періоди розвитку наукової думки про професійну мобільність;
- 2) типові підходи основоположників до вивчення професійної мобільності;
- 3) причини та умови розвитку професійної мобільності;

- 4) основні цілі, ідеї та види професійної мобільності;
- 5) структуру професійної мобільності;
- 6) сучасні ідеї розвитку професійної мобільності в суспільстві;
- 7) сучасні ідеї розвитку професійної мобільності у галузі вищої освіти;
- 8) працювати з першоджерелами, конспектувати педагогічні, соціологічні праці, вести тезові записи;
- 9) складати структурно-логічні схеми з окремих змістових питань;
- 10) систематизувати і класифікувати знання, давати об'єктивну оцінку соціологічним та педагогічним поглядам і явищам, аналізувати, співставляти теоретичні погляди та оцінювати тенденції їх розвитку;
- 11) оволодівати навичками ефективної культури усних виступів тощо;
- 12) самостійно вирішувати практичні питання інформаційно-пошукового характеру у науковій діяльності;
- 13) організовувати процес самоосвіти.

Застосовані нами методи і засоби під час впровадження педагогічних умов формування професійної мобільності забезпечили у майбутніх учителів іноземних мов позитивну мотивацію до саморозвитку, оволодіння міждисциплінарними знаннями й вміннями, відсутність яких є актуальною педагогічною проблемою сьогодні. Вирішення її залежить й від сформованої системи означених знань та вмінь, тобто від оволодіння майбутніми вчителями іноземних мов понятійним апаратом, що дає їм можливість свідомо здійснювати професійно-педагогічну діяльність міжкультурного спілкування, тобто тісно пов'язана з реалізацією другої педагогічної умови – побудова освітнього середовища на основі комунікації.

Удосконалення форм, методів і засобів навчання майбутніх учителів іноземних мов сприяло формуванню в них професійної мобільності на основі впроваджених в освітній процес ЗВО педагогічних умов обґрунтованих у роботі. Позитивним результатом, вважаємо, наявність позитивної мотивації до професійної діяльності; наявність інтегрованих умінь та навичок спілкування в

ситуаціях, наближених до професійних; розвитку критичного мислення; систематизації, узагальненню і використанню нової інформації про інноваційні технології в професійній діяльності; творчому підходу до оброблення інформації; формуванню в майбутніх учителів іноземних мов потреби систематично поповнювати свої знання й творчо застосовувати їх у своїй професійній діяльності в інноваційному освітньому середовищі університету.

Опанування майбутніми вчителями системою знань про сутність і значущість професійної мобільності створює методологічний фундамент, що сприяє розвитку особистості, засвоєнню та усвідомленню студентами поняттєво-категоріального апарату, проекція якого на майбутню професійно-педагогічну діяльність сприятиме адекватній оцінці професійних ситуацій, що виникнуть у процесі їхньої майбутньої діяльності та перетворенню філософських, психолого-педагогічних, культурологічних знань у практично дійові особистісні рішення. Все висловлене розширює межі професійно-мобільного вчителя іноземної мови як особистості та відповідної рефлексивної позиції стосовно її удосконалення, формуючи креативність та стимулюючи її саморозвиток та самовдосконалення.

У процесі впровадження теоретично обґрунтованих педагогічних умов було зроблено висновок про те, що дані умови є взаємодоповнюючою частиною системи формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету разом із розробленими компонентами досліджуваного явища. Результатом комплексного застосування розробленої методики забезпечить ефективність формування досліджуваного нами явища.

Отже, після впровадження педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету (актуалізація і розвиток у студентів мотивації до педагогічної діяльності; підсилення міждисциплінарних зв'язків серед фахових дисциплін в освітньому середовищі університету; побудова освітнього середовища на основі

комунікації) було проведено другий зріз за методиками, що вже використовувалися на констатувальному етапі експерименту та було розпочато третій етап педагогічного експерименту – узагальнення результатів дослідження.

3.3.Узагальнення результатів дослідження.

На контрольному етапі експерименту нами було здійснено перевірку ефективності педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету, проведено з використанням діагностичних процедур. Даний етап дослідження передбачав зіставлення результатів, отриманих в експериментальних (ЕРГ) і контрольних групах (КГ), а також поточний моніторинг якісних змін сформованості досліджуваного феномену та його складників. Для експериментальних і контрольних груп було розроблено єдині вимоги та критерії оцінювання на кожному етапі дослідної роботи, що підлягали порівнянню в ході експерименту. Для діагностування студентів на контрольному етапі експерименту нами було застосовано діагностичний інструментарій такий самий як при констатувальному етапі експерименту: для виявлення рівня самооцінки майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету нами бо використано діагностику рівня саморозвитку та професійно-педагогічної діяльності (Л. Бережної); тестування «Готовність до саморозвитку»; тест інтелекту Р. Амтхауера; діагностувальна методика дослідження комунікативних та організаторських схильностей тощо.

Результати першого зрізу (див.табл. 3.7) до формувального експерименту демонструють майже однакові показники в експериментальній та контрольній групах. З цього слідує, що підготовка студентів до формування професійної

мобільності за особистісним компонентом переважна репродуктивному рівні (ЕГ – 54,7%, КГ – 53,36%).

Таблиця 3.7

Рівні сформованості професійної мобільності на констатувальному зрізі
(кількість студентів у %)

КОМПОНЕНТИ	КГ			ЕГ		
	РР	БР	ПР	РР	БР	ПР
Особистісний	53,36	26,93	19,71	54,7	26,92	22,26
Діяльнісний	61,10	34,20	4,70	64,80	30,50	4,7
Когнітивно-комунікативний	51,40	43,70	4,90	51,40	42,60	6,0
Загальний рівень	55,3	34,9	9,77	57	33,3	11

Джерело: розроблено автором

Продуктивний рівень сформованої професійної мобільності за особистісним компонентом, низький як у експериментальній, так і в контрольній групах: ЕГ – 22,26 %, КГ – 19,71 %. Базового рівня сформованості досягло 26,92 % студентів у експериментальній та 26,93 % у контрольній групі. У таблиці 3.7 подано середньоарифметичні дані.

Не суттєвою є різниця у формуванні професійної мобільності за діяльнісний компонентом. Переважна більшість залишається на репродуктивному рівні (ЕГ – 66,80 %, КГ – 61,1 %). Продуктивний рівень сформованої професійної мобільності за діяльнісний компонентом, низький як у експериментальній, так і в контрольній групах: ЕГ – 4,7 %, КГ – 4,7 %. Базового рівня сформованості досягло 30,5 % студентів у експериментальній та 34,20 % у контрольній групі.

Зберігається дана тенденція у формуванні професійної мобільності за когнітивно-комунікативним компонентом. Репродуктивний рівень в ЕГ – 51,4 %, КГ – 51,4 %. Продуктивний рівень сформованої професійної

мобільності за когнітивно-комунікативним компонентом в ЕГ – 6 %, КГ – 4,9 %. Базового рівня сформованості досягло 42,6 % студентів у експериментальній та 43,7 % у контрольній групі.

Так як статистичні дані в двох групах однакові, результатом констатувального зрізу будемо вважати дані, такі як: продуктивний рівень – 9,77 % (особистісний компонент – 19,71%, когнітивно-комунікативний компонент – 4,9 %, діяльнісний – 4,7 %); базовий рівень – 39,94 % (особистісний компонент – 26,93 %, когнітивно-комунікативний компонент – 43,7 %, діяльнісний – 34,2 %); репродуктивний рівень – 55,29 (особистісний компонент – 53,36 %, когнітивно-комунікативний компонент – 51,4 %, діяльнісний – 61,1 %).

Оскільки основним показником, за яким суттєво відрізнявся процес навчання в експериментальній та контрольній групах було впровадження обґрунтованих у дисертації педагогічних умов, можемо зробити висновок, що під впливом експериментального навчання в освітньому середовищі університету змінюється професійна мотивація майбутніх учителів іноземних мов.

У експериментальних групах збільшилося число студентів, які вбачають значення та сенс майбутньої професійної мобільності та знають важливість саморозвитку та самореалізації для успішної педагогічної діяльності 48,8% студентів ЕГ на противагу 15,6 % КГ.

Числові дані таблиці підтверджують зростання рівня професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов у випадку впровадження педагогічних умов. У контрольній групі кількісне зростання показників менше виражено. Порівняльні дані, що віддзеркалюють зміни у показниках критеріїв формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов до і після проведення формувального експерименту, подано у таблиці 3.8.

Наведені в *таблиці 3.8* статистичні дані сформованості кожного з рівнів професійної мобільності, дозволяють зробити висновок про те,

щопродуктивного рівня сформованості професійної мобільності досягли майже 39 % майбутніх учителів іноземних мов в ЕГ, 42,23 % студентів демонструють базовий рівень сформованої професійної мобільності, лише 18,67 %, по закінченню експерименту, показали репродуктивний рівень.

Таблиця 3.8

Рівні сформованості професійної мобільності до і після формувального експерименту в контрольній та експериментальній групах

Рівні професійної мобільності	КГ			ЕГ		
	1-й зріз у %	2-й зріз у %	Приріст	1-й зріз у %	2-й зріз у %	Приріст
Репродуктивний	55,3	28,6	-26,7	57	18,6	-38,4
Базовий	34,9	41,06	+ 6,16	33,3	43,23	+9,93
Продуктивний	9,77	30,3	+21,3	11	38,7	+ 27,7

Джерело: розроблено автором

Порівняльний аналіз результатів сформованої професійної мобільності у майбутніх учителів іноземних мов в експериментальній та контрольній групі за кожним з виділених нами критеріїв після проведення формувального етапу експерименту дає підстави стверджувати, що важливим фактором у формуванні професійної мобільності є впровадження виокремлених у дисертації педагогічних умов.

Дослідження ефективності впровадження обґрунтованих нами педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету, що здійснювалося на основі порівняння показників експериментальної і контрольної групи на різних етапах підготовки, зафіксувало суттєве зростання рівнів професійної мобільності у студентів експериментальної порівняно з контрольною групою.

Отже, експериментальна апробація розробленого авторського курсу «Мобільність як шлях до успіху» при підготовці студентів I та II курсів першого освітнього рівня «бакалавр» підтверджує її ефективність.

З рисунків 3.8, 3.9 і 3.10 можна побачити, що після впровадження педагогічних умов формування професійної мобільності в експериментальній

групі спостерігалися досить відчутні зміни у рівнях, тоді як у контрольних групах вони були незначними.

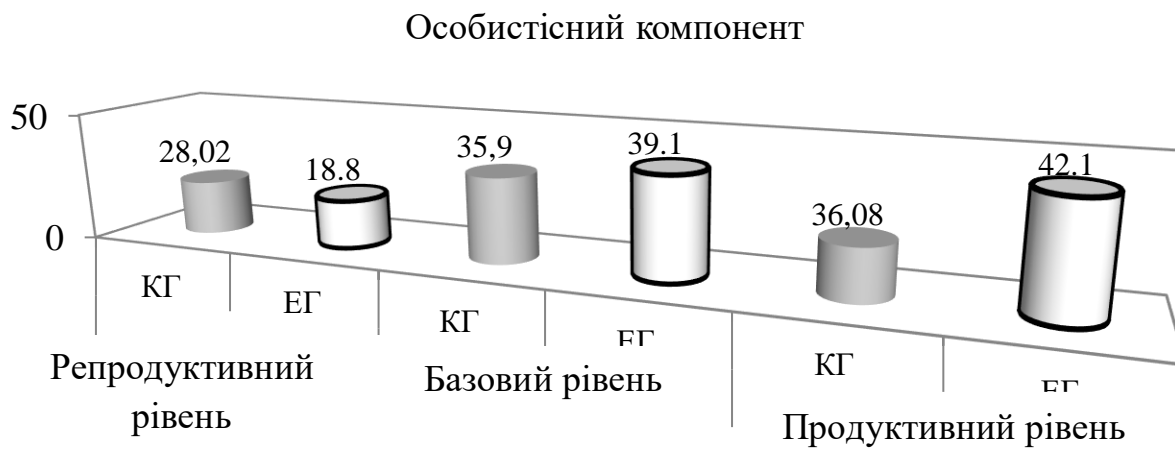


Рис. 3.8. Рівні сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов після формульального етапу експерименту в контрольній та експериментальній групах за особистісним компонентом
Джерело: розроблено автором

За результатами повторної діагностики виявлено наступні рівневі прояви сформованості професійної мобільності у майбутніх учителів іноземних мов: за спонукальним критерієм на продуктивному рівні було виявлено у ЕГ – 42,1 %, а у КГ – 36,08 %; за базовим рівнем у ЕГ – 39,1%, а у КГ – 35,9 %, за репродуктивним рівнем у ЕГ – 18,8 %, а у КГ – 28,02 % .

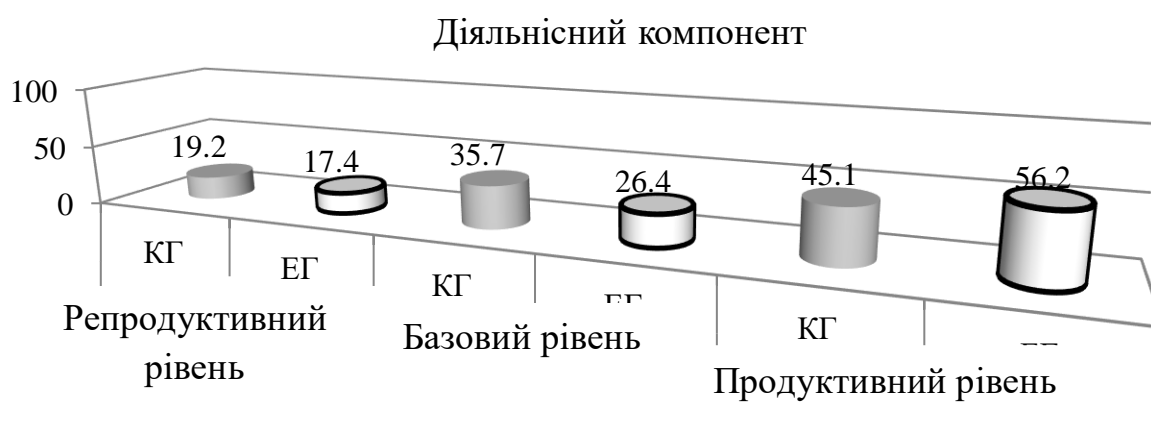


Рис. 3.9. Рівні сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов після формульального етапу експерименту в контрольній та експериментальній групах за діяльнісним компонентом
Джерело: розроблено автором

За процесуальним критерієм на продуктивному рівні було виявлено у ЕГ – 56,2 %, а у КГ – 45,1 %; на базовому рівні у ЕГ – 26,4%, а у КГ – 35,7 %, на репродуктивному рівні у ЕГ – 17,4 %, а у КГ – 19,2 % (див. рис. 3.9).

За когнітивно-комунікативним критерієм на продуктивному рівні було виявлено 17,8 % студентів в ЕГ і 9,6 % у КГ; базовий рівень було констатовано у ЕГ – 62,4%, а у КГ – 51,6 %, репродуктивний рівень у ЕГ – 19,8 %, а у КГ – 38,8 % (див. рис. 3.10).

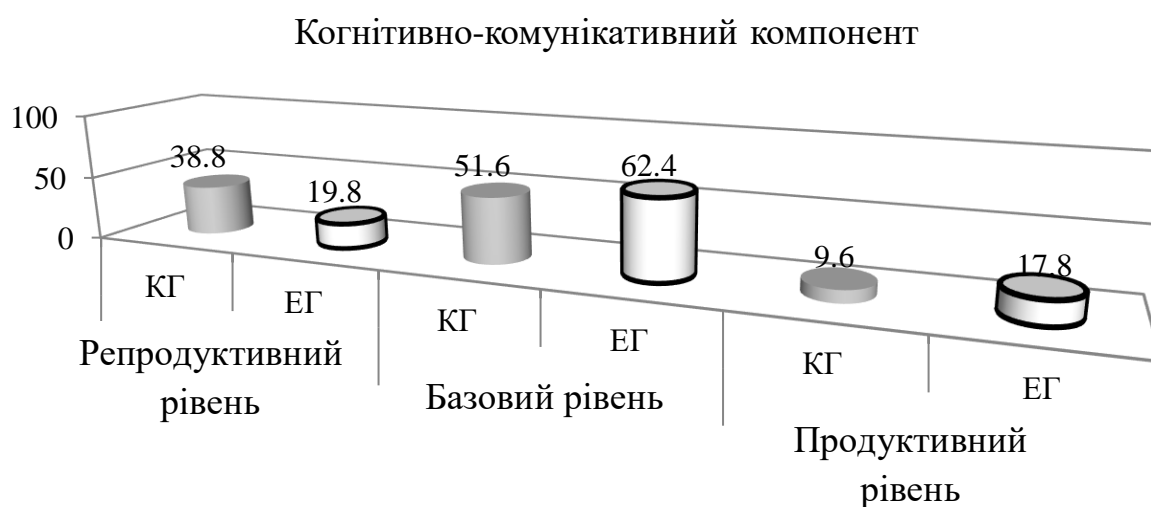


Рис. 3.10. Рівні сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов після формувального етапу експерименту в контрольній та експериментальній групах за когнітивно-комунікативним критерієм
Джерело: розроблено автором

Статистична обробка результатів після формувального етапу експерименту, констатувала, що позитивна динаміка змін намітилася за всіма компонентами професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов експериментальної групи порівняно зі студентами, що увійшли до контрольної групи, де процес професійної підготовки відбувався без впровадження експериментальних педагогічних умов. Значно зросла кількість студентів експериментальної групи, які мають продуктивний рівень (особистісний компонент (+6,02); когнітивно-комунікативний компонент (+3,6 %); діяльнісний компонент (+51,5 %); і базовий рівень (особистісний (+12,18 %); когнітивно-комунікативний (+21,6 %); діяльнісний (-9,3%)) сформованості

кожного з компонентів професійної мобільності. Знизилась кількість тих студентів, що мають репродуктивний рівень сформованості професійної мобільності (особистісний компонент (-35,9 %); когнітивно-комунікативний компонент (-31,6 %); діяльнісний компонент (-47,4 %). Динаміку рівнів сформованості компонентів професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов подано у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Динаміка рівнів сформованості компонентів професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов (кількість студентів у %)

КОМПОНЕНТИ	РР			БР			ПР		
	КГ	ЕГ	Різн.	КГ	ЕГ	Різн.	КГ	ЕГ	Різн.
Особистісний	28,02	18,8	-9,22	35,9	39,1	3,2	36,08	42,1	6,02
Когнітивно-комунікативний	38,8	19,8	-19	51,6	64,2	12,6	9,6	17,8	8,2
Діяльнісний	19,2	17,4	-1,8	35,7	26,4	-9,3	45,1	56,2	11,1

Джерело: розроблено автором

Так, продуктивного рівня професійної мобільності майбутні вчителі іноземних мов досягли 39% студентів експериментальної та лише 25,6 % – контрольної групи. Підсумковий показник професійної мобільності майбутніх вчителів іноземних мов базового рівня мали відповідно 43,23 % (КГ) і 41 % (ЕГ), репродуктивного – 28,67 % (КГ) і 18,6 % (ЕГ). Готовність студентів ЕГ характеризується високим рівнем самостійності, об'єктивності, можливістю перенесення сформованого вміння в нові змінювані ситуації процесу навчання. Майбутні вчителі іноземної мови усвідомлюють значущість професійної мобільності, її вплив на становлення й розвиток особистості.

Таким чином, динаміка росту формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов у експериментальній групі, порівняно зі студентами контрольної групи, підтверджує дієвість та результативність

впроваджених педагогічних умов. Динаміку сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету подано графічно на *рис. 3.11*.

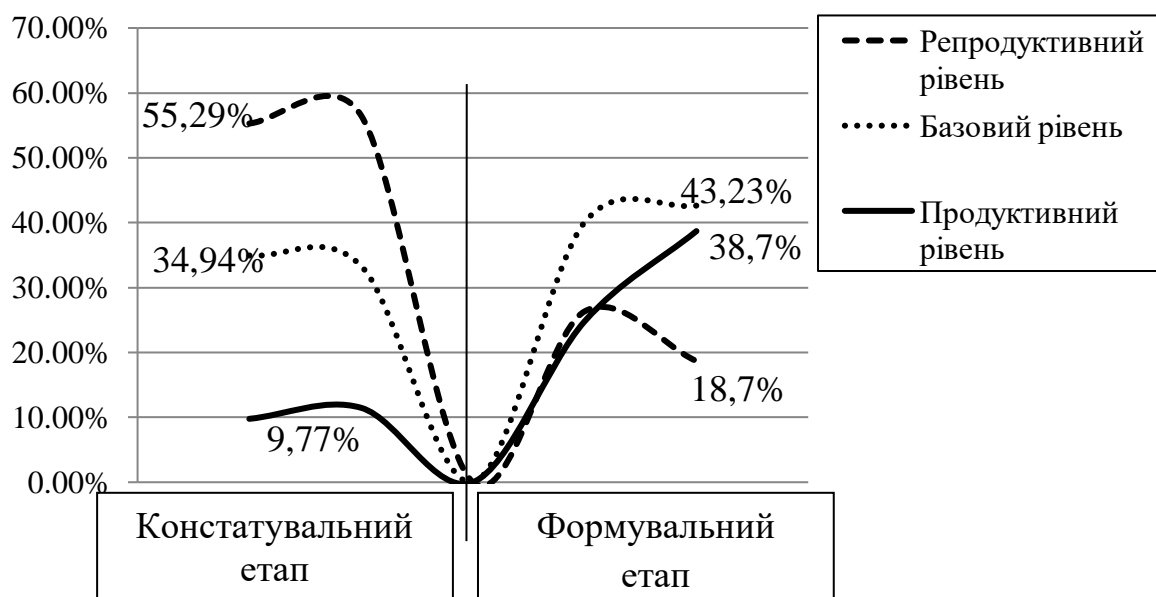


Рис.3.11. Динаміка сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету
Джерело: розроблено автором

Зауважимо, що за час експериментальної роботи неможливо було досягти Фдосить високих результатів, так, як існували часові обмеження, тому на підготовку майбутніх учителів іноземних мов до формування професійної мобільності, повинно приділятися більше уваги.

Розрахунок коефіцієнту якості знань $K(\%)$ на формальному етапі у КГ – $((35,9 + 36,08 + 51,06 + 9,6 + 35,7 + 45,1) * 100 / 642 = 33,35 \%$; у ЕГ – $((39,1 + 42,1 + 62,4 + 17,8 + 26,4 + 56,2) * 100 / 642 = 38 \%$. Зауважимо, що коефіцієнту якості знань $K(\%)$ у студентів контрольної групи зріс на 12,46 % (з 20,89 до 33,35); у студентів експериментальної групи – зріс на 16,9 % (з 21,1 до 38).

Для оцінювання статистичної достовірності виявлених відмінностей рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету у КГ та ЕГ нами було застосовано парний t-критерій Стюдента, який використовує для визначення статистичних значень відмінних парних (повторних) змін (дивись таб. 3.10, 3.10).

Таблиця № 3.10

Розрахунок t-критерію Стюдента

КОМПОНЕНТИ	РІВНІ	ЕГ до Експерименту	ЕГ після експерименту
<i>Особистісний</i>	ПР	19,71	42,1
	БР	26,93	39,1
	РР	53,36	18,8
<i>Діяльнісний</i>	ПР	4,7	52,6
	БР	34,2	45,1
	РР	61,1	17,4
<i>Когнітивно-комунікативний</i>	ПР	4,9	17,8
	БР	43,7	62,4
	РР	51,4	19,8

Джерело: розроблено автором

Розрахуємо різницю кожної пари значень (d):

Таблиця № 3.11

Розрахунок різниці пар значень

КОМПОНЕНТИ	РІВНІ	ЕГ 1	ЕГ 2	d
<i>Особистісний</i>	ПР	19,71	42,1	22,39
	БР	26,93	39,1	12,17
	РР	18,8	53,36	34,56
<i>Діяльнісний</i>	ПР	4,7	52,6	47,9
	БР	34,2	45,1	10,9
	РР	61,1	17,4	-43,7
<i>Когнітивно-комунікативний</i>	ПР	4,9	17,8	12,9
	БР	43,7	62,4	18,7
	РР	51,4	19,8	-31,6

Джерело: розроблено автором

Головними умовами застосування даного методу статистичної перевірки є залежність вибору, які мають бути використані при повторних виміру одного параметра.

Парний t-критерій Стюдентарозраховується за наступною формулою:

$$t = \frac{Md}{\sigma d / \sqrt{n}}$$

Формула 3.1.

де Md - середнє арифметичне розрізнення показників, змінених до і після, σd - середня квадратична відмінність показників, n - число досліджених.

Інтерпретація отриманого значення парного t-критерій Стюдента не відрізняється від оцінки t-критерію для незв'язаних сукупностей. Перш за все, необхідно знайти число ступенів свободи f за формулою:

$$f = n - 1 = 9 - 1 = 8$$

Формула 3.2.

Наступним нашим кроком буде знаходження середньо арифметичного значення за формолою:

$$Md = \sum d / n = 22,39 + 34,56 + 12,17 + 47,9 + 10,9 - 43,7 + 12,9 + 18,7 - 31,6 / 9 = 9,358$$

Формула 3.3.

Знайдемо середньоквадратичне відхилення різниць від середньої за формулою:

$$\sigma d = \sqrt{\frac{\sum (d - Md)^2}{n - 1}} = \sqrt{\frac{220,284964}{8}} = 5,25$$

Формула 3.4.

Тепер спробуємо розрахувати парний t-критерій Стюдента за наступною формолою: 1,856

$$t = \frac{Md}{\sigma / \sqrt{n}} = \frac{9,358}{5,25 / \sqrt{8}} = 5,04$$

Формула 3.5.

На останньому кроці даної статистиичної обробки порівнюємо критичне і розраховане значення отриманого критерію:

1) якщо розраховане значення парного t-критерій Стюдента дорівнює або більше критичного, знайденого по таблиці, то робимо висновок про статистичну значущість відмінностей між порівнюваними величинами;

2) якщо значення розрахованого парного t-критерій Стюдента менше табличного, отже відмінності порівнюваних величин статистично незначущі.

Порівняємо отримане значення t-критерію Стюдента 5,04 з табличним значенням (див. *Додаток Б*), яке при числі ступенів свободи f дорівнює $9 - 1 = 8$ і рівні значущості $p = 0.05$ становить 2.262. Так як отримане значення більше критичного, робимо висновок про наявність статистично значущих результатів впровадження педагогічних умов формування професійної мобільності у майбутніх учителів іноземних мов КГ і ЕГ, а одже статистичні результати проведеного нами педагогічного експерименту є достовірними.

За результатами нашого дослідження визначено, що професійна мобільність майбутніх учителів іноземних мов визначається такими компонентами: особистісним, діяльнісним, когнітивним та комунікаційним. Відповідно до них було розроблено методику діагностування сформованості професійної мобільності студентів I та II курсів першого освітнього рівня «бакалавр» спеціальності «Філологія (іноземна мова і література)», яка базувалася на дослідженні компонентів досліджуваного нами явища через виокремлені критерії, такі як: спонукальний, процесуальний та когнітивно-комунікативний.

Розроблена нами методика визначення рівня професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов передбачала три рівні сформованості досліджуваного явища: продуктивний, базовий, репродуктивний.

Результати моніторингу рівнів сформованості професійної мобільності засвідчили, що значна кількість майбутніх учителів іноземних мов не готова до

професійної мобільності, оскільки їм не вистачає теоретичних знань та практичної підготовки.

З урахуванням отриманих результатів на констатувальному етапі експерименту було розроблено шлях впровадження педагогічних умов формування професійної мобільності для студентів I та II курсів першого освітнього рівня «бакалавр» спеціальності «Філологія» (іноземна мова і література), яка передбачає дворівневу систему підготовки. Перший рівень підготовки майбутніх учителів іноземних мов – теоретичний. Теоретична підготовка передбачає отримання певних знань про загальнонавчальні уміння на основі вивчення дисципліни фахового спрямування. Відповідно до цього ми пропонуємо майбутнім вчителям прослухати лекційні заняття. Такий підхід сприятиме отриманню теоретичних знань про фахові вміння, їх особливості формування. Другим рівнем підготовки вчителів до формування професійної мобільності є практичний. Головне завдання даного рівня надати майбутнім вчителям практичні знання, виробити в них практичні навички формування професійної мобільності; навчити обирати систему відповідних методів, прийомів та форм роботи, що сприятимуть ефективному формуванню даних умінь. Враховуючи всі завдання практичної підготовки, нами було розроблено різні види навчально-дослідної роботи, які передбачали виконання майбутніми вчителями різних за складністю та видами діяльності завдань: характеристика переваг системи роботи щодо формування професійної мобільності; розроблення системи вправ і завдань багатофункціонального характеру при впровадженні педагогічних умов, що сприятимуть формуванню професійної мобільності та сприятимуть формуванню у студентів уміння саморозвиватися.

Впровадження визначених педагогічних умов позитивно вплинуло на загальний стан підготовленості студентів закладів вищої освіти до професійної мобільності. Так, у Київському університеті імені Бориса Грінченка, де у формуальному етапі експерименту взяли участь 184 студенти другого четвертого курсів філологічного інституту (із них експериментальна група – 92

студенти, кількість контрольної вибірки становила 92 студенти), початковий та прикінцевий діагностувальні «зрізи» засвідчили суттєві зміни у рівневому вияві сформованості критеріїв професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов, зокрема: до початку експерименту було виявлено наступні середньоарифметичні дані: продуктивний рівень – 4,6% студентів експериментальної, а студентів контрольної групи цей відсоток склав – 4,8 %; базовий відповідно у ЕГ – 41,6 % і в КГ 38,2 %; репродуктивний у ЕГ 53,8 % і в КГ 57,0 %. Після закінчення експерименту, порівняно з констатувальним зрізом, встановлено відсоткове збільшення кількості студентів в експериментальній групі із базовим рівнем сформованості професійної мобільності, зокрема, зростання на 19,8 %, у студентів на продуктивному рівні відбулося збільшення на 8,9 %. У контрольній групі відбулися незначні зміни. На 1,8 % збільшилась кількість студентів на продуктивному рівні, на 2,8% – на базовому та зменшилась кількість людей на репродуктивному рівні на 3,8%.

У результаті використання авторського курсу «Мобільність як шлях до успіху» відбулася позитивна динаміка рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету. Після впровадження нами педагогічних умов в освітній процес закладів вищої освіти, у ході контрольного зрізу спостерігається підвищення рівня професійної мобільності у студентів I та II курсів першого освітнього рівня «бакалавр», що свідчить: дані педагогічні умови є ефективними та можуть бути впроваджені у освітній процес процес закладів вищої освіти.

Висновок до третього розділу.

У третьому розділі – «Організація та проведення педагогічного експерименту» – проведено констатувальний і формувальний етапи педагогічного експерименту; узагальнено результати дослідження.

Для діагностики сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов відібрано експериментальні та контрольні групи; визначено тривалість його проведення (2016–2019 рр.); визначено комплекс діагностичних методик (тестові завдання, есе, контрольні роботи); послідовність їхнього застосування.

Для визначення рівнів сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету відповідно до критеріїв і показників, компонентів утворення задіяло такі діагностувальні методики: особистісний (методика виміру мотивації А. Меграбяна, «Мотивація навчання у вищому навчальному закладі» методика Т. Ільїна, «Діагностика рівня саморозвитку і професійно-педагогічної діяльності» методика Л. Бережної); когнітивно-комунікативний (тест «Чи вмієте Ви слухати?» Н. Панкратова, «Тест на виявлення загального рівня комунікабельності» методика В. Ряховського, тест «оцінювання агресивності у стосунках» А. Ассінгера); діяльнісний («Тест структури інтелекту» методика Р. Амтхауер, «Тест на виявлення загального рівня комунікабельності» методика В. Ряховського, дослідження комунікативних та організаторських схильностей (КОЗ)).

Аналіз результатів констатувального експерименту дозволив діагностувати сучасний стан сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету. Статистична обробка даних репрезентувала такий розподіл: лише 9,77 % студентів досягли продуктивного рівня сформованості професійної мобільності (за особистісним компонентом 19,71%, за когнітивно-комунікативним компонентом 4,9 %; за діяльнісним компонентом 4,7 %). Базовий рівень виявлено у 34,94 % студентів

(особистісний – 26,93 %, когнітивно-комунікативний – 43,7 %, діяльнісний – 34,2 %). Констатовано репродуктивний рівень сформованості професійної мобільності у 55,29 % (особистісний – 53,36%, когнітивно-комунікативний – 51,4 %, діяльнісний – 61,1 %). З-поміж причин сформованого репродуктивного рівня професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов виявлено: наявність мотивації уникнення невдачі; низька самооцінка; відсутність бажання або можливостей до постійного саморозвитку, організаторських умінь; невдоволення обраною професією, низький рівень фахових знань, неактивне спілкування. Виокремлено, надмірне перевантаження студентів інформацією, яка має репродуктивний характер засвоєння та не сприяє активній пізнавальній діяльності, самомотивації, самореалізації в освітній діяльності. Зазначено, що бракує міждисциплінарних зв'язків між дисциплінами, які вивчають майбутні вчителі іноземних мов.

Такі результати засвідчили реальний стан досліджуваної проблеми у практиці сучасного університету та зумовлюють необхідність підвищення рівня професійної мобільності у закладах вищої освіти, що можливе завдяки впровадженню у навчальний процес виокремлених у дисертації педагогічних умов.

На формуальному етапі експерименту відбулося впровадження обґрунтованих педагогічних умов в освітню практику закладів вищої освіти. Для успішної реалізації педагогічних умов розроблено та впроваджено авторський курс «Мобільність як шлях до успіху», тематичні модулі для доповнення дисципліни фахового циклу підготовки майбутніх учителів іноземних мов, тренінг «Цінність моєї професії», наукові проекти, круглі столи.

Процес актуалізації і розвитку у студентів мотивації до саморозвитку відбувався через організацію і проведення тренінгу «Цінність моєї професії». Зазначену педагогічну умову, в межах авторського курсу, реалізовано через використання міні-лекцій. Упровадження цієї педагогічної умови сприяло формуванню у майбутніх учителів іноземних мов позитивної мотивації до

саморозвитку і самоосвіти, ознайомленню з різноманітними можливостями професійної мобільності, формуванню позитивного емоційного ставлення до освітньої і професійної діяльності. Констатовано зміну у проявів мотивації студентів – спрямованість на досягнення успіху.

Врахування особливостей практичної діяльності вчителя іноземної мови та їх трансформаційних впливів на різних суб'єктів комунікаційної діяльності відбувалося через організацію і проведення круглих столів, консультаційних зустрічей. Результатом стало те, що майбутні учителі іноземних мов розпочали вільно висловлювати свою думку, деяким студентам зазначені заходи допомогли підвищити рівень власної самооцінки. Констатовано, що формування професійної мобільності через консультаційні зустрічі покращує рівень знань, формує впевненість і задоволеність вибором власного фаху та прагнення до постійного саморозвитку й самоосвіти.

Упровадження педагогічної умови, як підсилення міждисциплінарних зв'язків навчальних дисциплін в освітньому середовищі університету, реалізовано через написання студентами наукових проектів за такою тематикою: «Вчитель майбутнього», «Іноземна мова – шлях до впевненого майбутнього». З'ясовано, що такий вид діяльності допоміг майбутнім учителям іноземних мов розширити вміння ставити і досягати мету. Проектна діяльність виявила можливості студентів планувати, передбачати, розробляти, проектувати майбутню діяльність, відпрацьовувати тактику постановки мети, формувати активну професійну позицію. Виокремлено, що підготовка та проведення публічного захисту власних ідей щодо розв'язання актуальних проблем у діяльності вчителя іноземної мови позитивно вплинула на розвиток якостей, таких як: ініціативність, гнучкість і відповідальність, аналітичність тощо. Розроблення та доповнення фахових дисциплін певними тематичними модулями мобілізувала знання, удосконалила професійну спрямованість, посилила практичну підготовку, сприяла уникненню повторення матеріалу, активізувала самостійну роботу студентів.

Під час проведення констатувального і формувального етапів педагогічного експерименту ми спостерігали перенесення акцентів щодо сутності професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов: від розуміння її як складової професійної діяльності вчителя та ідеями до трактування як особистісної характеристики, певної якості фахівця, високий рівень сформованості якої слугував би основою формування особистісної мобільності. Хоча, індивідуальна мобільність виявляється в інших видах мобільності – професійній, соціокультурній, академічній тощо, що за сутністю своєю є відображеннями різних сфер діяльності вчителя іноземної мови.

Статистична обробка даних, на етапі узагальнення результатів дослідження, показала, що продуктивного рівня професійної мобільності майбутні вчителі іноземних мов досягли 39% студентів експериментальної та лише 25,6 % – контрольної групи. Підсумковий показник професійної мобільності майбутні вчителі іноземних мов базового рівня мали відповідно 41,0 % (КГ) і 43,23 % (ЕГ), репродуктивного – 28,67% (КГ) і 18,67 % (ЕГ). Готовність студентів ЕГ характеризується високим рівнем самостійності, об'єктивності, можливістю перенесення сформованого вміння в нові змінюванні ситуації процесу навчання. Майбутні вчителі іноземної мови усвідомлюють значущість професійної мобільності, її вплив на становлення й розвиток особистості.

Статистично перевірено значення t-критерію Стьюдента 5,04 з табличним значенням, яке при числі ступенів свободи f дорівнює $9-1=8$ і рівні значущості $p = 0.05$ становить 2.262. Отримане значення виявилось більшим за критичне. Зроблено висновок про наявність статистично значущих результатів упровадження педагогічних умов формування професійної мобільності у майбутніх учителів іноземних мов у контрольних та експериментальних групах, а отже статистичні результати проведеного педагогічного експерименту є достовірними.

Основні ідеї розділу висвітлені у наукових працях автора:

1. Дячок Н. В. Мобільність вчителя іноземної мови як необхідність в професійній освіті. *Virtus: Scientific Journal*. 2019. № 33.
2. Дячок Н. В. Формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Донбасу*. 2019. № 1–2 (39–40). URL: [http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2019/N1–2\(39–40\)/dnvynp.PDF](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2019/N1–2(39–40)/dnvynp.PDF) (дата звернення: 20.05.2019 р.).
3. Дячок Н. В. Професійна мобільність як відкриття нового часу. *матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Полтава: ГО «Європейська наукова платформа». 2019. Т.4. С. 68–70.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дослідженні розглянуто теоретичні та практичні аспекти формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету. Проведена робота уможливила зробити узагальнення та висновки.

1. Теоретичний аналіз основних понять дослідження дозволив класифікувати їх у дві групи, що уможливило уявити масштабність та багатоаспектність наукової проблеми. До першої групи зараховано поняття, які пов'язані безпосередньо з професійною підготовкою майбутніх учителів іноземних мов (учитель, учитель іноземної мови, професійна підготовка майбутніх учителів іноземної мови, технології навчання, інтерактивні технології навчання, професійні компетенції: лінгвістична, філологічна, комунікативна); до другої групи понять належать дефініції, які відображають процес формування професійної мобільності в освітньому середовищі університету (мобільність, професійна мобільність, освітнє середовище, вплив освітнього середовища). Аналіз цих дефініцій уможливив створити теоретичне підґрунтя дослідження формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов. З'ясовано, що вивчення сутності та особливостей професійної мобільності наразі перебуває в центрі уваги дослідників із різних галузей знань, таких як: філософія, соціологія, економіка, психологія і педагогіка. Розглянуто різні трактування та класифікації видів мобільності, що віддзеркалено у працях українських та зарубіжних науковців. Констатовано, що досліджуване явище є міждисциплінарним, формується у студентів у процесі здобуття вищої освіти. Узагальнення різних підходів учених уможливило уточнити та розширити розуміння поняття «професійна мобільність», а саме: це системна якість фахівця і певна послідовність знань, умінь, здібностей, особистих якостей і ціннісних орієнтацій, які впливають на майбутню професійну діяльність шляхом активізації бажання до саморозвитку і самореалізації.

2. Розкрито специфіку освітнього середовища університету та охарактеризовано його вплив на формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов. Виокремлено структурні компоненти освітнього середовища університету: особистісний, інформаційно-змістовний, діяльнісний, просторово-предметний. Констатовано вплив кожного з них на формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов, які здійснюються за певними напрямками: аксіологічно-смысловий, який надає студентам свободу вибору світоглядних поглядів, ідеалів; комунікативний – сприяє активній взаємодії в діалозі вчителя іноземної мови з іншими культурами; професійний – впливає на розвиток та становлення майбутнього вчителя іноземної мови та його професійної мобільності; особистісно-зорієнтований – уможливорює активну адаптацію фахівця до швидкозмінних умов.

3. Метою оцінювання ступеня підготовленості майбутніх учителів іноземних мов до формування професійної мобільності уточнено поняття «професійна мобільність майбутнього вчителя іноземної мови» – це особистісно-професійна якість, що формується у студентів в процесі занурення в освітнє середовище університету та виявляється у здатності ефективно застосовувати отримані знання для сталого особистісного і професійного саморозвитку; у спроможності здійснювати трансформаційні впливи на різних суб'єктів комунікаційної діяльності, готовності майбутнього вчителя іноземної мови адаптуватися і швидко реагувати на зміни в соціумі шляхом прийняття комплексних інноваційних рішень.

3. Визначено структуру професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету, яка складається з таких компонентів: особистісного, когнітивно-комунікативного, діяльнісного. Враховуючи структуру – виокремлено критерії для діагностування сформованості професійної мобільності (спонукальний, когнітивно-комунікативний, процесуальний). Відповідно до виокремлених критеріїв

розроблено показники професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету. На основі комплексного врахування виділених критеріїв та відповідних показників встановлено три рівні сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в умовах освітнього середовища університету: репродуктивний, базовий, продуктивний. Подана відповідна характеристика цих рівнів.

4. Визначено та обґрунтовано педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету, а саме: актуалізація і розвиток у студентів мотивації до саморозвитку; врахування особливостей практичної діяльності вчителя іноземної мови та їх трансформаційних впливів на різних суб'єктів комунікаційної діяльності; підсилення міждисциплінарних зв'язків навчальних дисциплін в освітньому середовищі університету. Кожну з визначених педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету розкрито через комплекс заходів, скерованих на посилення змісту досліджуваного явища і розвиток його компонентів та перевірено експериментально.

Експериментальна перевірка, аналіз й узагальнення результатів формувального експерименту дослідження дозволили виявити динаміку кількісно-якісних змін на усіх рівнях формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету. На базовому та продуктивному рівнях у межах розвитку всіх компонентів цілісного утворення в експериментальній групі, порівняно з контрольною, зросла кількість студентів з вищими показниками сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету, а відповідно зменшилась їхня кількість на репродуктивному рівні.

Якісний аналіз кількісних даних засвідчив, що студенти, які оволоділи базовим і продуктивним рівнями сформованості професійної мобільності, чітко

усвідомлюють важливість формування професійної мобільності, мають високий рівень комунікативних умінь, володіють традиційними та інноваційними технологіями вивчення іноземної мови, у них яскраво виражена мотивація до саморозвитку і самореалізації, демонструють високі волеві якості, швидко адаптацію до вимог майбутньої професійної діяльності (вчителя іноземної мови). Позитивна динаміка переходу від одного рівня до іншого з певними якісними змінами в особистісному, діяльнісному, когнітивно-комунікативному компонентах сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов засвідчує дієвість і можливість подальшого застосування експериментальних педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету.

Перевірка статистичної значущості одержаних результатів за допомогою t-критерію Стюдента підтвердила, що відмінності у рівнях сформованості професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету не випадкові, а є наслідком упровадження обґрунтованих у дисертації педагогічних умов.

Однак проведене дослідження не вичерпує всієї повноти вивчення обраної проблеми. Подальшого пошуку потребують положення щодо оптимізації процесу формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов за допомогою інформаційних ресурсів, які можуть бути використані в системі електронного навчання, відповідно до основних професійних завдань майбутніх учителів іноземних мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В., Молодиченко В. Академічна мобільність: проблема реалізації в Україні і в світі. *Вища освіта України* : теорет. та наук-метод. часопис. 2010. № 1. С. 34–42.
2. Абульханова-Славская К. А., Березина Т. Н. Время личности и время жизни. СПб.: Алтейя, 2001. 304 с.
3. Амірова Л. Развитие профессиональной мобильности педагога в системе дополнительного образования: дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория та методика професійного образования». Уфа, 2009. 470 с.
4. Амирова Л. А. Профессионально-педагогическая мобильность учителя как целевая установка высшего педагогического образования. *Alma Mater* : Вестник высшей школы. 2004. № 1. С. 55–60.
5. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. СПб. : Питер, 2001. 288 с.
6. Байденко В. И. Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования нового поколения : метод. пособие. М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. 72 с.
7. Безпалько О. В. Компоненти професійної мобільності майбутніх соціальних педагогів. *Науковий часопис НПУ імені М. П Драгоманова*. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2012. Вип. 14, ч. 2. С. 73–80.
8. Бідюк Н. М. Развитие змісту та форм організації підготовки бакалаврів інженерів в університетах Великої Британії: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2001. 179 с.
9. Божок О.С., Сурмач О. Я. Педагогічні умови формування конкурентоспроможної особистості майбутнього вчителя іноземної мови на основі компетентнісного підходу. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи* : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2017. Випуск 57. С. 148.

10. Бондар В.І., Божок О.С. Modern discourse of the components of the methodological research in pedagogical system. *Педагогічний процес : теорія і практика*. 2018. Вип. 1-2 (60-61). С. 7
11. Бондарчук О. І. Енциклопедія освіти / за ред. В.Г. Кременя. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
12. Братко М. В. Освітнє середовище вищого навчального закладу: пошук стратегій управління. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2014. № 22. С. 15–21.
13. Братко М. В. Управління професійною підготовкою фахівців в освітньому середовищі університетського коледжу: теорія і практика: монографія / за ред. Л. Л. Хоружої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. 424 с.
14. Буйницька О. П. Інформаційні технології та технічні засоби навчання: навчально-метод. посіб. для самостійного вивчення курсу. Кам'янець-Подільський: Буйницький, 2009. 100 с.
15. Василенко И. Социокультурная мобильность как философская проблема: дис. ...канд. филос. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия». Волгоград, 1996. 174 с.
16. Василенко Н. В. Роль институтов повышения квалификации в повышении профессиональной мобильности населения. *Взаимодействие личности, образования и общества в изменяющихся социокультурных условиях*: межвузов. сб. науч. статей по материалам VI ежегодной Междунар. науч.-практ. конф. «Личность. Образование. Общество», 14 мая 2003 г. СПб.: Лоиро, 2003. С. 25–29.
17. Ващенко А. М. Формирование профессиональной мобильности будущих офицеров в процессе обучения в высших военных учебных заведениях: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теория и методика профессионального образования. Одесса, 2006. 183 с.

18. Вениге Ю., Йожа Е., Дьетвай Л. Структура и мобильность рабочей силы : пер. с венг. М.: Экономика, 1978. 197 с.
19. Винеvская А. В. Профессиональная мобильность учителя. Формы и технологии взаимодействий субъектов образования в условиях современной образовательной ситуации : монография / под ред. Л. В. Чернега. Таганрог: Изд-во ФГБОУ ВПО «Таганрогского гос. пед. ин-та им. А. П. Чехова», 2012. 220 с.
20. Воланен М. В. Профессиональная адаптация молодежи. *Психология личности и образ жизни*. М. : Наука, 1987. С. 117–120.
21. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика : монографія. Донецьк: Вид-во ДНЦ, 2005. 304с.
22. Вороновська Л. П. Формування професійної мобільності майбутніх фахівців комунального господарства : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Харків, 2016. 267 с.
23. Гераськова А. А., Романова И. В., Лоншакова Н. А. Социальная адаптация различных социальных групп. Чита: ЧитГТУ, 1998. 235с.
24. Герасимчук А. А., Тимошенко З. І. Курс лекцій з філософії : навч. посіб. 3-тє вид. Київ : Вид-во Європейського університету, 2005. 422 с.
25. Голубенко Т. Професійна мобільність майбутніх фахівців соціальної сфери як соціально-педагогічна проблема. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*: зб. наук. пр. 2012. С. 28–38.
26. Горанская Е. И. Профессиональная мобильность педагогов: личностно-компетентностный аспект : сб. науч. труд. 2011. С. 178–179.
27. Гордєєва Т. Є. Модель формування професійної мобільності соціальних працівників. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2014. Вип. 122. С. 59–62.
28. Горюнова Л. В. Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования в России: дис. ... д-ра. пед. наук : спец.

13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» Ростов-н/Д., 2006. 337 с.

29. Гринько В. Аналіз теоретичних підходів до вивчення феномену «професійна мобільність». *Молодь і ринок*. Київ, 2011. № 5. С. 127–131.

30. Грицькова Н. В. Формування професійної мобільності майбутніх учителів у системі студентського самоврядування. *Витоки педагогічної майстерності*: зб. наук. пр. Полтава, 2011. С. 102–105.

31. Гуров Ю. С., Сильвестрова Т. Я. Образовательные потребности студенческой молодёжи. *Технологии качества жизни*. 2001. № 2. С.4–44.

32. Грішнова О., Смолвик П. Освіта й професійна мобільність як чинники конкурентоздатності робочої сили. *Україна: аспекти праці*. 1998. № 3. С. 3–8.

33. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. Київ : Знання; КОО, 2001. 254 с.

34. Дворецкая Ю. Ю. Личностные особенности специалистов с разным уровнем профессиональной мобильности. *Человек. Сообщество. Управление : взгляд молодого исследователя*. 2007. С. 31–37.

35. Дворецкая Ю. Ю. Психология профессиональной мобильности личности: дис....канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии». Краснодар, 2007. 143 с.

36. Дворецкая Ю. Ю. Система ценностных ориентаций личности, сменившей профессию. *Человек. Сообщество. Управление*. 2006. № 2, спецвып. С. 84–89.

37. Дворецкая Ю. Ю. Личностные особенности специалистов с разным уровнем профессиональной мобильности. *Человек. Сообщество. Управление: взгляд молодого исследователя*. 2007. С. 31–37.

38. Дудина О., Ратникова М. Профессиональная мобильность: кто и как принимает решение сменить профессию. *Социс*. 1997. № 11. С. 48–54.

39. Дьоміна Г. А. Вікова і педагогічна психологія. *Методичні рекомендації для практичних занять, індивідуально-самостійної роботи, модульного контролю знань студентів*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 52 с.
40. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологический словарь-справочник. М. : Харвест, 2004. 576 с.
41. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / пер. с фр., составление, послесловие и примечания А. Б. Гофмана. М.: Канон, 1995. 352 с.
42. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. *Западно-европейская социология XIX–начала XX веков*. М., 1996. С. 256–309.
43. Дячок Н. В. Формування професійної мобільності як спосіб забезпечення якісної освіти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2016. № 3(300). С. 177–187.
44. Дячок Н. В. Формування професійно мобільного фахівця як базис модернізації вищої освіти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2016. № 6 (303). С. 154–162.
45. Дячок Н. В. Професійна мобільність як індикатор якості освіти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2017. № 8 (313). С. 157–164.
46. Дячок Н. В. Міждисциплінарність як пріоритетний вектор професійної педагогіки. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія*. 2017. №27. С. 91–94.
47. Дячок Н. В. Проблеми та перспективи розвитку педагогіки як сучасної науки. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку* : матеріали XXXVIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Переяслав-Хмельницький. 2017. Вип. 538. С. 261–263.
48. Дячок Н. В. Проблеми та перспективи розвитку педагогіки як сучасної науки. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-*

конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»: Зб. Наук. праць. Переяслав-Хмельницький. 2019. Вип. 49. С.83–85.

49. Дячок Н. В. Формування професійної мобільності фахівців як шлях реформування професійної освіти. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Концептуальні шляхи реформування та розвитку педагогічних наук»*. 2019.

50. Дячок Н. В. Професійна мобільність як поняття сучасної науки. *Матеріали IV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції: теорія і практика сучасної науки*. 2019. С. 10 - 12.

51. Дячок Н. В. Професійна мобільність як відкриття нового часу. *матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Полтава: ГО «Європейська наукова платформа». 2019. Т.4. С.68-70.

52. Дячок Н. В. Мобільність вчителя іноземної мови як необхідність в професійній освіті. *Virtus: Scientific Journal*. 2019. № 33.

53. Дячок Н. В. Вертори впливу освітнього середовища університету на формування професійної мобільності майбутніх фахівців. *Studia Zarządzania i Finansów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznani*. 2018. № 15. С. 109-116

54. Эренберг Рональд Дж., Смит Р. С. Современная экономика труда. Теория и государственная политика / под. ред. Р. П. Колосовой, Т. О. Разумовой, С. Ю. Рощина. М.: МГУ, 1996. 800 с.

55. Заславская Т. И. Трудовая мобильность как предмет экономико-социологического исследования. *Методологические проблемы социологического исследования мобильности трудовых ресурсов*. Новосибирск: Наука, 1974. 318 с.

56. Заславская Т. И., Рывкина Р. В. Социология экономической жизни: Очерки теории. Новосибирск: Изд-во Новосибирского гос.ун-та, 1991. 442 с.

57. Зеер Э. Ф. Ключевые квалификации и компетенции в личностно ориентированном профессиональном образовании. *Образование и наука*. 2000. № 3(5). С. 90–102.

58. Зеер Э. Ф., Павлова А. М., Сыманюк Э. Э. Модернизация профессионального образования: компетентный подход: учеб. пособие для студ. М.: Московский психол.-соц. ин-т, 2005. 216 с.
59. Зеер Э. Ф. Психология профессий: учеб. пособие для студ. вузов. М. : Академический проект; Фонд Мир, 2008. 336 с.
60. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Высшее образование сегодня*. 2003. № 5. С. 34–42.
61. Злобіна О., Тихонович В. Особистість сьогодні: адаптація до суспільної нестабільності. Київ : ІС НАНУ, 1996. 98 с.
62. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія. Черкаси: Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. 608 с.
63. Жернов В. И. Теоретико-методологические основы формирования профессионально-педагогической направленности личности студента педагогического вуза : монография. Магнитогорск: Магнитогорский гос. пед. ин-тут, 1999. 116 с.
64. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти».Одеса, 2005. 181 с.
65. Іванченко Є. А. Професійна мобільність майбутніх фахівців : навч. посіб. Одеса : Смил, 2004. 120 с.
66. Игошев Б. М. Дополнительное профессиональное образование: новые ориентиры развития. *Педагогика*. 2008. № 2. С. 44–49.
67. Игошев Б. М. Организационно-педагогическая система подготовки профессионально мобильных специалистов в педагогическом университете : монография. М. : Владос, 2008. 201 с.
68. Калиновский Ю. И. Развитие социально-профессиональной мобильности андрогога в контексте социокультурной образовательной политики региона : дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». 2001. 470 с.

69. Кансузян Л. В. Социальные и психологические аспекты профессионального выбора студенческой молодежи гуманитарных и технических специализаций. *Интеллигенция и идеалы российского общества*. М.: РГГУ, 2010. С. 549–564.

70. Кансузян Л. В. Проблемы гуманизации технического образования. *Интеллект. Культура. Образование*. Новосибирск: НГПУ, 2009. С. 76–82.

71. Кансузян Л. В. Мировоззренческое конструирование культурно-исторического контекста студентами гуманитарных специальностей. *Интеллигенция в мире современных коммуникаций*. Серия «Интеллигенция и современность». М.: РГГУ, 2009. Харків. С. 285–297.

72. Кансузян Л. В. К проблеме оценки учебной деятельности. *Объединенный научный журнал*. 2006. № 26. С. 10–15.

73. Кансузян Л. В. Социопедагогический мониторинг ценностных ориентаций студенческой молодежи. *Ценности общества и ценности интеллигенции*. М.: РГГУ, 2006. С. 90–93.

74. Кансузян Л. В. Мотивация получения высшего образования в учебной деятельности современных студентов. *Культурно-исторический подход и проблемы творчества*. М.: РГГУ, 2003. С. 272–281.

75. Каплина С. Е. Концептуальные и технологические основы формирования профессиональной мобильности будущих инженеров в процессе изучения гуманитарных дисциплин: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Чебоксары, 2008. 46 с.

76. Карамушка Л. М., Толков О. С. Формування психологічної готовності персоналу вищої школи до діяльності в умовах соціально-економічних змін : монографія. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2013. 260 с.

77. Клименко Ю. А. Проблема розвитку мобільності учителів у європейському просторі вищої освіти. *Освіта Донбасу*. 2011. № 4. С. 46–51.

78. Клименко Ю. А. Педагогічні умови формування професійно мобільного педагога у європейських вищих навчальних закладах. *Педагогічні науки*. Херсон: Видавництво ХДУ, 2011. Вип. 58. С. 74–79.
79. Клищевская М. В. Смена профессии как феномен профессионального развития: дис....канд. психол. наук: спец. 19.00.03 «Психология труда, инженерная психология, эргономика». М., 2001. 148 с.
80. Коваліско Н. В. Трудова мобільність в умовах регіонального ринку праці : дис. ... канд. соціол. наук: спец. 22.00.07 «Соціологія управління» Львів, 1999. 184с.
81. Коваліско Н. В., Хоронжий А. Г. Регіональна трудова мобільність. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2002. 165 с.
82. Кожемякіна Н. І. Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Одеса, 2006. 329 с.
83. Козак Л. В. Дослідження інноваційних моделей навчання у вищій школі. *Освітологічний дискур*. 2014. Вип. 1 (5). С. 95-107.
84. Козак Л. В. Застосування педагогічних інновацій в технологізації навчального процесу у вищій школі. *Вища освіта України*. Том IV (29). С. 148-155.
85. Козак Л. В. Принципи інноваційної професійної діяльності викладача вищої школи. *Педагогічний процес: теорія та практика*. 2011. С. 88-97.
86. Козак Л. В. Особистісно орієнтоване навчання: ретроспективний аналіз. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика* (2). 2003. С. 113-117.
87. Кондаков И. М., Нилопец М. Н. Экспериментальное исследование структуры и личностного контекста локуса контроля. *Психологический журнал*. 1995. Т. 16, № 1. С. 43–51.

88. Коньков А. Т. Профессиональная мобильность как фактор социальной дифференциации молодежи: дис. ... канд. социол. наук: спец. 22.00.03 «Экономическая социология и демография». Москва, 1995. 136 с.
89. Костюк Г. Избранные психологические труды. Москва : Педагогика, 1988. 304 с.
90. Кочеткова А. Формирование человеческого капитала (системно–концептуальный подход). *Alma mater*: Вестник высшей школы. 2004. №11. С.17–21.
91. Кугель С. А. Профессиональная мобильность в науке .М.: Наука, 1983. – 372 с.
92. Лапина О. А., Никитина Е. А. Профессиональная мобильность как интегративное качество педагога: монография. Иркутск : ИГЛУ, 2012. 324 с.
93. Ломов Б. Ф. Методические и теоретические проблемы психологии. М.: Наука, 1984. 348 с.
94. Лузик Е. В. Теорія і методика загальнонаукової підготовки в інженерній вищій школі : дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04; 13.00.02.Київ, 1996.487с.
95. Лукашевич М. П., Туленков М. В. Соціологія: загальний курс.Київ : Каравела, 2004. 454с.
96. Максименко С. Д., Кокун О. М., Тополов Є. В. Адаптація психодіагностичних методик: шкала досвіду агресивних впливів, шкала професійної автономності та шкала професійної мобільності. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. № 3. С. 25–31.
97. Малигіна О. А. Формирование профессиональной мобильности бакалавров в техническом. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2011. № 129. С. 127–134.
98. Мальцева И. О. Гендерные различия профессиональной мобильности и сегрегация на рынке труда. М.: EERC, 2005. 55 с.

99. Матвієнко О. В. Професійне педагогічне спілкування як особлива форма взаємодії викладача і студента у навчально-виховному процесі. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. 2006. С. 95 - 101.
100. Матвієнко О. В. Педагогічне управління процесом підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова*. 2008. С. 153 - 163.
101. Маркова А. Психология. М.: Междунар. гуманитарный фонд «Знание», 1996. 308с.
102. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник. Вид.2-ге, випр. і перероб./Кол. авторів під керівництвом С. Ю. Ніколаєвой. Київ : Ленвіт, 2002. 328 с.
103. Меркулова Л. П. Формирование профессиональной мобильности специалистов технического профиля средствами иностранного языка: дис.... д-ра пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Самара, 2008. 455 с.
104. Митина Л. М. Психология развития конкурентоспособной личности. М.: МПСИ; Воронеж: Модэк, 2002. 400 с.
105. Мищенко В. А. Факторы формирования профессиональной мобильности в системе высшего профессионального образования / В. А. Мищенко. *Вестник Югорского государственного университета*. 2008. Вып. 4(11). С. 59–63.
106. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч.посіб. Київ : Білоцерківська книжкова фабрика, 2007. 656 с.
107. Морылева Э. А. Взаимосвязь социально-профессиональной мобильности с категориями, значимыми для становления профессионализма будущего специалиста. *Профессиональное образование на старте XXI века*. СПб. : УМЦ, 2001. С. 12– 13.
108. Мясникова Т. И. Развитие профессиональной мобильности в процессе профилизации подготовки будущих специалистов в вузе: автореф.

дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Екатеринбург, 2010. 23 с.

109. Маркова А. К. Психологические критерии и ступени профессионализма учителя. *Педагогика*. 1995. № 6. С. 55–63.

110. Нагорняк А. А. Развитие профессиональной мобильности: *Социально-профессиональная мобильность в XXI веке* : сб. материалов и докладов Междунар. конф., 29-30 мая 2014 г. С. 291–295.

111. Національна доктрина розвитку освіти. Київ, 2001. 54 с.

112. Неделько Е. Г. Формирование мотивационной готовности к профессиональной мобильности у студентов ВУЗ: дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» Магнитогорск, 2007. 156 с.

113. Никитина Е. А. Педагогические условия формирования профессиональной мобильности будущего педагога: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» Иркутск, 2007. 199 с.

114. Никитина Н. Н., Кислинская Н. В. Введение в педагогическую деятельность: теория и практика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Академия, 2007. 224 с.

115. Ничкало Н., Зязюн І., Пуховська Л. Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи : монографія. Київ : Глухів, 2005. 233 с.

116. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України : монографія. Київ : Пед. думка, 2008. 200 с.

117. Новиков А. М. Методология учебной деятельности. М. : Эгвес, 2005. 176 с.

118. Новиков С. Н. Социальная мобильность выпускников вузов в условиях модернизации российского общества : дис. ... канд. социол. наук: спец. 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы». Ставрополь, 2005. 157 с.

119. Олейникова О. Н. Европейское сотрудничество в области профессионального образования и обучения. Копенгагенский процесс. М.: Центр изучения проблем профессионального образования, 2004. 70 с.
120. Осовський В. Соціальна організація та соціальна інституція. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 1998. №3.
121. Педагогика: большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. Мн. : Современное слово, 2005. 720 с.
122. Півень Н. В. Міждисциплінарні зв'язки ділової української мови з фундаментальними дисциплінами у підготовці бакалаврів технічного профілю. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2002. № 4. С. 122–127.
123. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посіб. Київ : А.С.К., 2003. 240 с.
124. Пілецька Л. С. Мобільність як необхідна умова професійного становлення особистості. *Психологія і особистість*. 2015. № 2 (8), ч. 1. С. 243–257.
125. Пилецкая Л. С. Профессиональная мобильность личности: новый взгляд на проблему. *Молодой ученый*. 2014. № 2. С. 693–697.
126. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике. М.: Высш. шк., 2004. 512 с.
127. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18–20.
128. Пономарева Л. Н. Технология модульного обучения как средство гуманизации профессиональной подготовки специалиста: дис....канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Ставрополь, 2000. 204 с.
129. Попков В. А., Коржуев А. В. Теория и практика высшего профессионального образования. М.: Акад. проект, 2004. 432с.

130. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільність і розбіжності: монографія. Київ : Вища школа, 1997. 180 с.
131. Пріма Р. М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: монографія / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Д.: ІМА-прес, 2009. 368 с.
132. Пріма Р.М. Професійна мобільність учителя –цілевизначальний орієнтир якісного оновлення змісту вищої професійної освіти. *Проблеми освіти:збірник наукових праць*. 2016.Вип. 86. С.448 – 454.
133. Пріма Р.М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя: вектори наукових досліджень. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2016. С.41 – 47.
134. Пріма Р.М. Формування професійної мобільності вчителя – стратегічний напрям у сучасній освіті. *Педагогічний пошук. Науково-методичний вісник Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти*. 2017. № 3. С.18-20.
135. Професійна освіта: словник : навч. посіб. / За ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища школа, 2000.380 с.
136. Профессиональная педагогика: учеб. для студ. вузов / под ред. С. Я. Батышева. М. : ВЛАДОС, 1997. 526 с.
137. Прошкін В. В. Інтеграція науково-дослідної та навчальної роботи в університетській підготовці майбутніх учителів: теорія та практика: монографія/ Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, м. Луганськ, 2013. 456 с.
138. Прошкін В. В. Основні підходи до визначення поняття „науково-дослідна робота студентів”.*Наукова скарбниця освіти Донеччини*.2009. № 2. С. 33 – 38.
139. Прошкін В. В. Підвищення мотивації майбутніх учителів до наукової роботи через моніторинг якості студентських досліджень.*Наукові записки кафедри педагогіки*. 2011. Вип. № 25. С. 128 – 137.

140. Прошкін В. В. Дослідження особливостей інтеграції науки й освіти в університеті. *Вісник післядипломної освіти*. 2014. Випуск 11 (24). С.135 – 143.
141. Почебут Л. Г., Чикер В. А. Организационная социальная психология. СПб. : Речь, 2000. 298 с.
142. Радаев В. Основные направления стратификационной теории. *РЭЖ*. 1995. № 1. С. 92–100.
143. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. Изд. 5-е перераб. и доп. М.: ИНФРА, 2006. 495 с.
144. Рывкина Р. В. К изучению социолого-психологических аспектов трудовой мобильности. *Методологические проблемы социологического исследования мобильности трудовых ресурсов*. Новосибирск: Наука, 1974. С. 79–107.
145. Романова С. М. Гуманітаризація професійної освіти у вищих навчальних закладах технічного профілю США : автореф дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 1996. 24 с.
146. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. 2002. 720 с.
147. Савицкий С. К. Формирование профессиональной мобильности в процессе подготовки специалиста машиностроительного профиля: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». Казань, 2006. 121 с.
148. Сайко Э. В. Событийная жизнь человека в его событиях. *Мир психологии*. 2000. № 4(24). С. 3–6.
149. Сайфутдинова Е. В. К вопросу о профессиональной мобильности молодежи в условиях становления рыночных отношений. *Современное состояние и перспективы развития гуманитарных наук*: сб. статей. Одесса, 1997. Ч. 2. С. 38–42.
150. Седова И. В. Формирование основ информационно-аналитической культуры бакалавров экономики в вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. М., 2012. 195 с.

151. Семенова А. В. Парадигмальне моделювання у професійній підготовці майбутніх вчителів : монографія. Одеса: Юридична література, 2009. 504 с.

152. Сидорова Н. В. Роль инновационного развития высшей школы в профессиональной мобильности молодежи: автореф. дис. ... канд. соц. наук : спец. 22.00.04 «Социальная структура, социальные институты и процессы» Иркутск, 2006. 25 с.

153. Симончук Е. В. Механизм межпрофессиональной мобильности специалистов с высшим образованием. *Подвижность структуры: Современные процессы социальной мобильности*. К.: Институт социологии НАН Украины, 1999. С. 135–149.

154. Симончук Е. В. Вынужденная профессиональная мобильность. *Подвижность структуры: Современные процессы социальной мобильности*. К.: Институт социологии НАН Украины, 1999. С. 174–191.

155. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. В. Семенової. Одеса: Пальміра. 2006. 364 с.

156. Словник іншомовних слів / уклад.: Л. О. Пустовіт. Київ : Довіра, 2000. 136с.

157. Словарь по профориентации и психологической поддержке [Электронная ресурс]. URL: <http://www.i-u.ru/biblio/dict.aspx#find> (дата обращения: 30.03.2016).

158. Смирных Л. И. Мобильность работников: теория, методология, измерение: дис. ... д-ра эконом. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством». М., 2004. 390 с.

159. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / под общ. ред. А. Ю. Согомонова. М.: Политиздат, 1992. 543с.

160. Сорокин П. А. Социальная мобильность, ее формы и флуктуации / П. Сорокин. *Социология : хрестоматия для вузов*. М.: Академ. проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2002. С. 449–479.

161. Стасюк В. Д. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі «школа – вищий заклад освіти»: дис....канд.пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Одеса, 2003.
162. Сушенцева Л. Л. Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: теорія і практика : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. 439 с.
163. Сушенцева Л. Л. Формування професійної мобільності інженера-педагога: методологічний аспект. *Обрії*. 2016. Вип. 2 (43). С. 17–21.
164. Стрельников В. Підготовка викладачів до проектування дидактичних систем. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2006. № 2. С. 9–23
165. Титаренко Т. М. Потенціал подолання складних життєвих обставин. *Наукові студії із соціальної і політичної психології*: зб. ст. / АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології. Київ, 2006. Вип. 13 (16). С. 3–13.
166. Тернопільська В. І. Структура професійної компетентності майбутнього фахівця. *Науковий вісник Мелітопольського державного Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*. 2012. С. 208-213.
167. Тернопільська В. І., Чіжова Н. В. Мобільність особистості як предмет наукового дослідження. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2016. Вип. 20 (2). С. 234-243
168. Толстая А. Н. Управление карьерой в организации / под. ред. Федотова. Л. : ЛГТУ, 1991. С. 49–62.
169. Трешина И. Социокультурный компонент профессионально-лингвистической компетенции учителя. *Россия и Запад: диалог культур*. М.: МГУ, 2004. Вып. 12. С. 296–304.

170. Триндюк В. А. Формування готовності до академічної мобільності у студентів вищого технічного навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Л., 2017. 273 с.
171. Университет как центр культуропорождающего образования. Изменение форм коммуникации в учебном процессе / под ред. М. А. Гусаковского. Минск: БГУ, 2004. 279 с.
172. Філософія : навч. посіб. / За ред. І. Ф. Надольного. 6-те вид., випр. і доп. Київ : Вікар, 2006. 624с.
173. Философская энциклопедия : в 5 т. / науч. ред. Ф. В. Константинов. М.: Советская энциклопедия, 1964. Т. 5. 1964. 740 с.
174. Фролов С. С. Социологии: учеб. для студ. вузов. М. : Гардарики, 1999. 344 с.
175. Хакимова Н. Р. Профессиональное самоопределение личности и психологические условия его реализации в ситуации смены профессиональной деятельности: дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01. Кемерово, 2005. 179 с.
176. Хом'юк І. В. Теоретико-методичні засади формування базового рівня професійної мобільності майбутніх інженерів : монографія. Вінниця: ВНТУ, 2012. 380 с.
177. Хоружа Л. Л. Педагогіка вищої школи: сучасні дидактичні стратегії. *Continuing professional education : theory and practice (series: pedagogical sciences)*. 2017. Issue №1-2 (50-51). С. 7 - 13.
178. Хоружа Л. Л. Етичні основи реалізації завдань неперервної освіти людини. *Сучасна початкова освіта: вектори розвитку/Збірник наукових праць за заг. редакцією Коваль ЛВ–Бердянськ: БДПУ*. 2012. С. 288 - 294.
179. Хоружая Л. Л. Особенности реализации этико-педагогического подхода в профессиональном образовании. *Pedagogika*. 2013. С. 16 - 23.
180. Хоршева О. В. Педагогические условия формирования мобильности младших школьников в процессе обучения : дис. ... канд. пед. наук : спец

13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Рязань, 2003. 192 с.

181. Цільова комплексна програма «Вчитель». *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1997, №24. Київ :Педагогічна преса.С.11–25 (Закон України «Про вищу освіту»(2002р.)).

182. Чернуха Н. М. Формування соціальної мобільності студентів в сучасному інтеграційному освітньому просторі. *Інноваційні процеси в освітньому просторі: доступність, ефективність, якість* : зб. матер. конф., 13–15 листоп. 2012 р. С. 91–101.

183. Шабанова М. А. Социология свободы: трансформирующееся общество. М.: МОНФ, 2000.315с.

184. Шабанова М. А. Социологическая концепция трансформации свободы.*Социальная траектория реформируемой России: Исследования Новосибирской экономико-социологической школы* / отв. ред.: Т. И.Заславская, З. И.Калугина. Новосибирск: Наука, 1999, С. 168–204.

185. Шабанова М. А.Социальная стратификация и свобода *Социологический журнал*. 1997. №4. С. 48–63.

186. Шабанова М. А. Динамика социальной стратификации в контексте свободы: новая перспектива анализа. *Социальная траектория реформируемой России: Исследования Новосибирской экономико–социологической школы* / отв. ред.: Т. И. Заславская, З. И. Калугина. Новосибирск: Наука, 1999. С. 365– 384.

187. Шелер М. Избранные произведения / науч. ред., предисл. А. В. Денежкина; послесл. Л. А. Чухиной.М.: Гнозис, 1994.490 с.

188. Шелер М. Университет и народный университет. *Логос*. 2005. № 6 (51). С. 60–97.

189. Шепель В. М. Управленческая психология. М.: Экономика, 1986.248 с.

190. Шепель В. М.Человековедческая компетентность менеджера. Управленческая антропология. М.: Дом педагогіки, 2000. 544 с.

191. Шпекторенко І. В. Поняття та структура феномену професійної мобільності державного службовця. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4 (24). С. 467–472.
192. Штейнмец А. Э. Психологическая подготовка к педагогической деятельности. Калуга: КГПУ, 1998. 308 с.
193. Шютц А. Смысловая структура повседневного мира: очерки по феноменологической социологии. М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2003. 336 с.
194. Юрченко В. В. Особливості регулювання трудової мобільності робітників різних вікових груп. *Економіка розвитку*. 2006. № 2 (38). С. 60–64.
195. Юрченко В. В. Соціально-психологічні аспекти формування трудової мобільності. *Економіка: проблеми теорії та практики*: зб. наук. пр. Вип. 218, т. 2. Дніпропетровськ : ДНУ, 2006. С. 515–522.
196. Ядов В. А. Социальная идентификация в кризисном обществе. *Социологический журнал*. 1994. № 1. С. 35–52.
197. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. М.: Сентябрь, 1996. 96 с.
198. Ясвин В. А. Психолого-педагогическое проектирование образовательной среды. *Дополнительное образование*. 2000. № 2. С. 16–22.
199. Blau P. Exchange and Power in Social Life. N.Y., New Brunswick, NJ: Transaction. 1986. 372 p.
200. Bozhok O. S. Didactical conditions of efficiency of the formation of linguistic competence of future foreign language teachers in primary school. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2017. V (61), Issue: 141. P. 19.
201. Diachok N. V., Chernukha N. N. A Foreign Language Specialist: vectors to professional mobility. *Current scientific research: Collection of scientific articles*. Montreal, Canada : Publishing house «BREEZE», 2017. P. 208–212.

202. Kaplina S. E. History of Formation and Development of Professional Mobility in the System Engineering Teaching. *Middle Technical education*. Chita, № 6, 2012. P. 54

203. Lipset S., Bendix R. Social mobility in industrial society. University of California Press, 1959. 309 p.

204. Maiatina N., Matviienko O. Self-realization as one of the factors of preparedness for professional activities. *Collection of scientific articles*. - Cartero Publishing House, Madrid, Spain. 2018. P. 216 - 221.

205. Matviienko O. Features of warrant pedagogical interaction with future teachers in the process of individual work organization. *Collection of scientific articles*. - Les Editions L'Originale, Paris, France. 2017. P. 312 - 316.

206. Voronovskaya L. P. Structure of professional mobility of a utility sector specialist. *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*. 2015. № 7–8. P. 36–38.

207. Research methods in psychology / J.J. Shaugnessy, E.B. Zechmeister, J.S. Zechmeister. 5th ed. Boston etc : McGraw–Hill Higher Education, 2000. 560 p.

208. Rotter J. Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychol. Monogr.* 1966. Vol. 80, № 1. P. 4.

209. Tertiary Education for the Knowledge Society: Social Features, Equity, Innovation, Labour Market, Internationalisation / P. Santiago, K. Tremblay, E. Basri, E. Arnal. Paris: OECD, 2008. Vol. 2. P. 243.

ІНТЕРНЕТ ДЖЕРЕЛА

210. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF> (дата звернення: 12.03.2019).

211. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти № 1392–2011–п від 21.08.2013. [Електронний ресурс]. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF> (дата звернення: 12.03.2019).

212. Дячок Н. В. Історія становлення професійної мобільності як наукового поняття [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Донбасу*. 2018. № 1–2. URL: [http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2018/N1-2\(37-38\)/dnvynp.PDF](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2018/N1-2(37-38)/dnvynp.PDF) (дата звернення: 12.03.2019).

213. Дячок Н. В. Мобільність педагога як шлях реалізації нової концепції педагогічної освіти [Електронний ресурс]. *Освітологічний дискурс*. 2019. №1 (24-25). URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/issue/view/24> (дата звернення: 15.03.2019).

214. Дячок Н. В. Формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Донбасу*. 2019. № 1–2 (39-40). URL: [http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2019/N1-2\(39-40\)/dnvynp.PDF](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2019/N1-2(39-40)/dnvynp.PDF) (дата звернення: 20.05.2019 р.).

215. Желтова С. Г. Развитие профессиональной мобильности педагога в условиях современной школы. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.rcde.ru/method/955.html> (дата обращения: 13.12.2015).

216. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України № 1556-VII від 01.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 12.03.2019).

217. Про освіту [Електронний ресурс] : Закон України 2145-VIII від 19.01.2019. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 12.03.2019).

218. Про позашкільну освіту [Електронний ресурс] : Закон України 1841-III від 04.11.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1841-14> (дата звернення: 12.03.2019).

219. Іщенко А. Ю. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України [Електронний ресурс]. URL:<http://www.niss.gov.ua/articles/1537/> (дата звернення: 09.03.2018).

220. Іщенко В. С. Педагогічні умови формування аналітичної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності [Електронний ресурс]. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5017 (дата звернення: 12.03.2019).

221. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді № 641 від 16 червня 2015 року [Електронний ресурс]. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/ (дата звернення: 12.03.2019).

222. Кансузян Л. В. Социально-психологические детерминанты профессиональных ожиданий студенческой молодежи [Электронный ресурс]. URL: <http://ecsosman.edu.ru> (дата обращения: 14.11.2015).

223. Київський університет імені Бориса Грінченка. Міжнародна активність. [Электронный ресурс]. URL:<http://id.kubg.edu.ua/diyalnist1/vizytivka.html> (дата заернення 14.11.2018)

224. Козак І. І. Створення сприятливого соціально–психологічного клімату в студентській академічній групі [Електронний ресурс]. URL: <http://www.psych.kiev.ua> (дата звернення: 12.03.2019).

225. Константинов С. А., Луговцева Б. Ч., Евдокимова Л. П. Социальная и профессиональная мобильность на рынке труда [Электронный ресурс] : методическое пособие. URL: <http://window.edu.ru/resource/282/50282/files/16.pdf> (дата обращения: 10.03.2016).

226. Конституція України [Електронний ресурс]. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 12.03.2019).

227. Леонтьев А. Деятельность. Сознание. Личность [Электронный ресурс]. URL:<https://www.marxists.org/russkij/leontiev/1975/dyeatyelnost/index.htm> (дата обращения: 12.03.2019).

228. Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у загальноосвітніх навчальних закладах [Електронний ресурс] : Лист МОН України №1/9–437 від 17.08.2016. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/52075(дата звернення: 12.03.2019).

229. Методичні рекомендації щодо викладання іноземних мов у 2016/2017 навчальному році № 1/9–437 від 17.08.2016р. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-inozemnyh-mov-u-2016-2017-navchalnomu-rotsi>(дата звернення: 12.03.2019).

230. Мерзлякова Н. С. Формирование профессиональной мобильности студента в контексте компетентностного подхода [Электронный ресурс]. URL : http://scjournal.ru/articles/issn_1993-5552_2014_1_20.pdf (дата обрaщення: 10.03.2016).

231. Мухров И. С. Условия формирования профессиональных компетентностей молодых квалифицированных рабочих в системе начального профессионального образования [Электронный ресурс]. *Современные проблемы науки и образования*. 2012. № 3. URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=6195>(дата обрaщення: 12.03.2019).

232. Навчайся в Європі [Електронний ресурс]. URL: http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/virtual_library/education-in-eu_uk.pdf(дата звернення: 12.03.2019).

233. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>(дата звернення: 12.03.2019).

234. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року[Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>(дата звернення: 12.03.2019).

235. Національний інститут стратегічних досліджень. Академічна мобільність як фактор інтеграції України у світовий науково-освітній простір

[Електронний ресурс].URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1421/>(дата звернення: 12.03.2019).

236. Носовець Н. М. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі. [Електронний ресурс. URL:http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1363(дата звернення: 12.03.2019).

237. Нужнова С. В. Сущность и структура понятия профессиональной мобильности в современном обществе [Электронный ресурс].URL: <http://www.rusnauka.com/ Pedagog/185.html> (дата звернення 10.03.2016) (дата обращения: 12.03.2019).

238. Посадова інструкція вчителя іноземної мови [Електронний ресурс]. URL: <https://docs.google.com/document/d/1SMYhoCxke7ktoVaniyERBjU90SNST7CLaL KQRGZXki0/pub>(дата звернення: 12.03.2019).

239. Проект концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років [Електронний ресурс].URL:

http://www.tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncepc.pdf (дата звернення 07.12.2015).

240. Сабирьянова К. З. Структурные изменения, адаптация работников и равновесие на локальных рынках труда [Электронный ресурс].URL: <http://www.case.usu.ru/news/ article1.php> (дата обращения: 15.10.2015).

241. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки № 580/2015 від 17.10.2015[Електронний ресурс]. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580/2015>(дата звернення: 12.03.2019).

242. Сушенцева Л. Л Професійна мобільність як сучасна педагогічна проблема [Електронний ресурс].URL: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/192-profesijna-mobilnist-jak-suchasna-pedagogichna-problema.htm> (дата звернення 18.02.2016)

243. Цимбалару А. Д. Компонентно-структурний аналіз поняття «освітній простір» [Електронний ресурс]. URL: www.rusnauka.com/.../23997.doc.htm (дата звернення 11.03.2018).

244. Освіта за кордоном. Вступ до університетів США [Електронний ресурс]. URL: <http://www.center-osvita.dp.ua/download/book.pdf> (дата звернення 11.03.2018).

245. Тернопільський національний економічний університет. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. URL: <http://www.tneu.edu.ua/> (дата звернення 14.03.2019).

246. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Міжнародне співробітництво США [Електронний ресурс]. URL: <https://udpu.edu.ua/mizhnarodne-spivrobitnytstvo/meta-ta-zavdannia-mizhnarodnoho-spivrobitnytstva> (дата звернення 20.03.2019).

247. Хмельницька гуманітано-педагогічна академія. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. URL: <http://kgpa.km.ua/> (дата звернення 14.03.2019).

248. Lifelong Learning [Electronic resource]. *World Education Forum*. URL: <https://en.unesco.org/world-education-forum-2015/5-key-themes/lifelong-learning> (application date: 11.03.2019).

249. Professional Mobility [Electronic resource]. URL: <http://prokhorovfund.com/projects/contest/155/> (application date: 11.03.2019).

Додаток А

Список публікацій здобувача

Публікації, що відображають основні наукові результати дисертації

Публікації у зарубіжних виданнях

1. Diachok N. V., Chernukha N. A Foreign Language Specialist: vectors to professional mobility. *Current scientific research: Collection of scientific articles*. Montreal, Canada : Publishing house «BREEZE», 2017. P. 208–212.

2. Дячок Н. В. Вектори впливу освітнього середовища університету на формування професійної мобільності майбутніх фахівців. *Studia Zarządzania i Finansów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznani*. 2018. № 15. С. 109-116

Публікації у наукових фахових виданнях України

3. Дячок Н. В. Формування професійної мобільності як спосіб забезпечення якісної освіти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2016. № 3(300). С. 177–187.

4. Дячок Н. В. Формування професійно мобільного фахівця як базис модернізації вищої освіти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2016. № 6 (303). С.154–162.

5. Дячок Н. В. Професійна мобільність як індикатор якості освіти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2017. № 8 (313). С. 157–164.

6. Дячок Н. В. Міждисциплінарність як пріоритетний вектор професійної педагогіки. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія*. 2017. №27. С. 91–94.

7. Дячок Н. В. Історія становлення професійної мобільності як наукового поняття [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Донбасу*. 2018. № 1–2. URL: [http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2018/N1-2\(37-38\)/dnvynp.PDF](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2018/N1-2(37-38)/dnvynp.PDF)(дата звернення: 12.03.2019).

8. Дячок Н. В. Мобільність педагога як шлях реалізації нової концепції педагогічної освіти [Електронний ресурс]. *Освітологічний дискурс*. 2019. №1

(24-25). URL:<http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/issue/view/24> ((дата звернення: 15.03.2019).

9. Дячок Н. В. Формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Донбасу*. 2019. № 1–2 (39-40). URL: [http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2019/N1-2\(39-40\)/dnvynp.PDF](http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2019/N1-2(39-40)/dnvynp.PDF) (дата звернення: 20.05.2019 р.).

Публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Дячок Н. В. Проблеми та перспективи розвитку педагогіки як сучасної науки. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку : матеріали XXXVIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*. 2017. Вип. 538. С. 261–263.

11. Дячок Н. В. Проблеми та перспективи розвитку педагогіки як сучасної науки. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»*: Зб. Наук. праць. Переяслав-Хмельницький. 2019. Вип. 49. С.83– 85

12. Дячок Н. В. Формування професійної мобільності фахівців як шлях реформування професійної освіти. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Концептуальні шляхи реформування та розвитку педагогічних наук»*. 2019.

13. Дячок Н. В. Професійна мобільність як поняття сучасної науки. *Матеріали IV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції: теорія і практика сучасної науки*. 2019. С. 10 - 12.

14. Дячок Н. В. Професійна мобільність як відкриття нового часу. *матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Полтава: ГО «Європейська наукова платформа». 2019. Т.4. С .68-70

Відомості про апробацію результатів дисертації

Основні положення роботи викладено та обговорено на науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема, на *всеукраїнських*:

1. «Трансформація національної системи вищої освіти України в умовах зовнішніх викликів» м. Старобільськ (жовтень 2016 р.);

Форма участі: усна доповідь на тему: «Формування професійно мобільного фахівця як базис модернізації вищої освіти».

2. «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» м. Київ (квітень 2016 р.);

Форма участі: усна доповідь на тему: «Мобільність як необхідність сучасної професійної освіти».

3. «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» м. Переяслав-Хмельницький (грудень 2017 р.)

Форма участі: публікація:

4. «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» м. Переяслав-Хмельницький (грудень 2019 р.);

Форма участі: публікація.

5. «Концептуальні шляхи реформування та розвитку педагогічних наук. Миколаїв (травень 2019);

Форма участі: усна доповідь на тему: «Формування професійної мобільності фахівців як шлях реформування професійної освіти», публікація.

на *міжнародних*:

6. «Педагогіка у міждисциплінарному вимірі: від традицій до інновацій» м. Київ (листопад 2016 р.);

Форма участі: усна доповідь на тему: «Міждисциплінарність як пріоритетний вектор професійної педагогіки».

7. «Теорія та практика інноваційних технологій в контексті глобальних проблем сучасності» м. Київ / м. Кропивницький / м. Кривий Ріг (березень 2017 р.);

Форма участі: усна доповідь на тему: «Професійна мобільність як сегмент успішної професійної самореалізації».

8. «Забезпечення якості вищої освіти: Європейські й національні стандарти та індикатори» м. Старобільськ (листопад 2017 р.);

Форма участі: усна доповідь: «Професійна мобільність як індикатор якості освіти».

9. II Міжнародній науковій конференції «Педагогіка у міждисциплінарному вимірі: варіативність моделей неперервної педагогічної освіти» м. Київ (листопад 2018 р.);

Форма участі: усна доповідь на тему: «Мобільність педагога – шлях до реалізації освітніх реформ».

10. «Теорія і практика сучасної науки» м. Київ (травень 2019 р.);

Форма участі: публікація.

11. «Наукові відкриття та фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід» м. Полтава (травень 2019 р.)

Форма участі: усна доповідь на тему «Професійна мобільність фахівців як відкриття нового часу», публікація.

Додаток Б

Таблиця 1

Критичні значення t-критерію Стюдента

Число ступенів свободи, f	Значення t-критерію Стюдента при $p < 0,05$
1	12.706
2	4.303
3	3.182
4	2.776
5	2.571
6	2.447
7	2.365
8	2.306
9	2.262
10	2.228
11	2.201
12	2.179
13	2.160
14	2.145
15	2.131
16	2.120

Додаток В

Розрахунок критерію Стюдента на констатувальному етапі експерименту

1. Розрахуємо різницю кожної пари значень (d):

Таблиця № 2

Розрахунок різниці пар значень

Компоненти	КГ	ЕГ	d
Особистісний	4,70	4,60	-0,10
	34,20	30,50	-3,70
	61,10	64,80	-2,22
Діяльнісний	4,70	4,60	-0,10
	34,20	30,50	-3,7
	61,10	64,80	3,7
Когнітивно-комунікативний	4,90	4,90	0
	43,70	42,6	-1,10
	51,40	51,40	0

Джерело: опрацьовано автором

2. Наступним нашим кроком буде знаходження середньо арифметичного значення за формолою:

$$Md = \sum d / n = ((-0,10) + (-3,70) + (-2,22) + (-0,10) + (-3,7) + 3,7 + 0 + (-1,10) + (0)) = -3,52 / 9 = -0,391$$

Формула 1.

3. Знайдемо середньоквадратичне відхилення різниць від середньої за формулою:

$$\sigma d = \sqrt{\frac{\sum (Md - d)^2}{n - 1}} = \sqrt{\frac{-3,911}{8}} = -/+ 0,699i$$

Формула 2

4. Тепер спробуємо розрахувати парний t-критерій Стюдента за наступною формолою:

$$t = \frac{Md}{\sigma / \sqrt{n}} = \frac{(-0,391)}{(-0,699) / \sqrt{8}} = 0,198$$

Формула 3.

Додаток Г

Київський університет імені Бориса Грінченка
Педагогічний інститут
Кафедра теорії та історії педагогіки

АВТОРСЬКИЙ КУРС**МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ШЛЯХ ДО УСПІХУ**

Галузь знань 03 Гуманітарні науки
Спеціальність: 035 Філологія (Мова і література іноземна)

Освітній рівень: перший (бакалаврський)

Київ – 2019

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання	
	денна	заочна
Вид дисципліни	Варіативна	-
Мова викладання, навчання та оцінювання	Українська / Англійська	-
Загальний обсяг кредитів/годин	1 кредит / 30 годин	-
Курс	1 \ 2	-
Семестр	3, 4	-
Кількість змістових модулів з розподілом:	2 модулі	-
Обсяг кредитів	1 кредит	-
Обсяг годин, в тому числі:	30 год	-
Аудиторні	16 год	-
Модульний контроль	2 год	-
Семестровий контроль	0 год	-
Самостійна робота	14 год	-
Форма семестрового контролю	залік	-

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета вивчення курсу передбачає формування у студентів системи знань щодо основних етапів розвитку професійної мобільності, наукового світогляду, реалістичного мислення, вироблення творчих умінь застосувати педагогічні знання у практичній діяльності.

Завдання курсу:

- ознайомити майбутніх фахівців з історією виникнення професійної мобільності;
- на основі цього досвіду формувати бажання по сталого особистісного і професійного саморозвитку;
- ознайомити з основними трактуваннями та теоріями професійної мобільності;
- сприяти формуванню реалістичного мислення, культури, ерудиції студентів.

3. РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ ЗА ДИСЦИПЛІНОЮ

У процесі вивчення курсу важливо зосередити увагу на *засвоєнні знань* із таких питань: предмет і завдання теорії професійної мобільності; основні етапи розвитку професійної мобільності як культури; внесок видатних науковців минулого (вітчизняних і світових).

Підвищенню ефективності практичних занять сприятиме передбачене програмою виконання навчально-дослідницьких завдань, зокрема проектних досліджень з актуальних проблем формування мобільності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен *знати*:

- 1) основні цілі, ідеї та види професійної мобільності;
- 2) історичні періоди розвитку наукової думки про професійну мобільність;
- 3) причини та умови розвитку професійної мобільності;
- 4) типові підходи основоположників до вивчення професійної мобільності;
- 5) структуру професійної мобільності;
- 6) сучасні ідеї розвитку професійної мобільності в суспільстві;
- 7) сучасні ідеї розвитку професійної мобільності у сфері вищої освіти.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **вміти**:

- 1) працювати з першоджерелами, конспектувати педагогічні, соціологічні праці, вести тезові записи;
- 2) складати структурно-логічні схеми з окремих змістових питань;
- 3) систематизувати і класифікувати знання, давати об'єктивну оцінку соціологічним та педагогічним поглядам і явищам, аналізувати, співставляти теоретичні погляди та оцінювати тенденції їх розвитку;
- 4) оволодівати навичками ефективної культури усних виступів тощо;
- 5) самостійно вирішувати практичні питання інформаційно-пошукового характеру у науковій діяльності;
- 6) організовувати процес самоосвіти.

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тематичний план для денної форми навчання

Назва змістових модулів, тем	Усього	Розподіл годин між видами робіт					
		Аудиторна:					Самостійна
		Лекції	Семінари	Практичні	Лабораторні	Індивідуальні	
Змістовий модуль 1. ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗРІЗІ							
Тема 1. Вступ. Історія виникнення мобільності	4	1	1				2
Тема 2. Особливості структури професійної мобільності	4	1	1				2
Тема 3. Види і типи мобільності	5	1	2				2
Модульний контроль	1						
Разом	14	3	4				6
Змістовий модуль 2. ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНОСТІ - СУЧАСНА СВІТОВА ТЕНДЕНЦІЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ							
Тема 1. Проблеми професійної мобільності сьогодні	5	1	2				2
Тема 2. Професійна мобільності - сучасна світова тенденція вищої школи (XXI ст.).	10		4				6
Модульний контроль	1						
Разом	16	1	6				8
Залік	0						
Усього	30	4	10				14

КАРТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА

Змістовий модуль та теми курсу	Академічний контроль	Бали	Термін вищя (тижні)
Змістовий модуль I ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗРІЗІ			
Тема 1. Вступ. Предмет та завдання професійної мобільності (2 год.)	Семінарське заняття, модульний контроль	3	I
Тема 2. Структура мобільності (2 год.)	Семінарське заняття, модульний контроль	2	II
Тема 3. Види мобільності (2 год.)	Семінарське заняття, модульний контроль	5	III
Змістовий модуль II ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНОСТІ - СУЧАСНА СВІТОВА ТЕНДЕНЦІЯ			
Тема 4. Проблеми професійної мобільності сьогодні. Сучасні грантові можливості (2 год.)	Семінарське заняття, модульний контроль	10	IV - V
Тема 5. Професійна мобільність - сучасна світова тенденція вищої школи. Створення аплікаційних форм (XXI ст.)(6 год.)	Семінарське заняття, модульний контроль	10	V - VI
Усього 14 год.		30	

***Зміст самостійної роботи студентів до кожної теми має таку структуру:

1. Опрацювання першоджерел (конспект, тези).
2. Відповідь на питання до семінарського заняття.
3. Розкриття змісту основних понять теми.
4. Переведення основної інформації теми в мову таблиць, схем, графіків (вибір за бажанням).
5. На основі опрацювання літератури, виконання практичного завдання.

5. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль I

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗРІЗІ

Лекція 1. Історичне становлення мобільності як наукового поняття (1 година).

Предмет та завдання теорії професійної мобільності. Професійна мобільність як предмет міждисциплінарного дослідження. Методологічні аспекти формування професійної мобільності. Поняття про цілісний освітній процес та роль професійної мобільності в ньому. Мета, завдання та зміст професійної мобільності в Україні. Пріоритетні напрями реформування та модернізації вищої освіти в Україні в контексті інтеграції до європейського освітнього простору.

Зародження мобільності та її розвиток. Предмет і об'єкт мобільності. Види мобільності та їхня необхідність в сучасному освітньому процесі вищої школи. Закони та закономірності професійної мобільності. Нормативні документи, що визначають зміст професійної мобільності в університетській освіті сьогодні.

Основні поняття теми: академічна мобільність, вища освіта, європейський освітній простір, зміст та завдання професійної мобільності, категорії педагогіки, модернізація вищої освіти, мобільність, об'єкт і предмет професійної мобільності, освітня діяльність, професійна мобільність, соціальна мобільність, labor mobility.

Лекція 2 (міні-лекція). Особливості структури професійної мобільності (1 година).

Періоди розвитку професійної мобільності. Чинники формування професійної мобільності (В. Міщенко). Принципи мобільності, як категорія дидактики. Компетентнісний підхід у дослідженні професійної мобільності. Критерії оцінки професійної мобільності відповідно до компетентнісного підходу.

Основні поняття теми: виробнича і невиробнича діяльність, елементи випереджаючої освіти, інтегровані курси, компетентнісний підхід, компетенції (соціально-комунікативні, освітні, загальнонаукові, ціннісно-сміслові), критерій інструментальності, критерій самостійності, критерій універсальності, період сталого розвитку, період структурування, період суперечностей.

Лекція 3 (міні-лекція). Види і типи професійної мобільності (1 година).

Соціальна мобільність – перехід індивіда від однієї соціальної позиції до іншої (поняття було введено П. Сорокіним у 1927 р.).

Два основні види соціальної мобільності – міжгенераційна і внутрішньо-генераційна. *Внутрішньо-генераційна* мобільність (інтрагенераційна) – це висхідна чи спадна мобільність окремої людини протягом її життя. Інколи цей вид соціальної мобільності ще називають кар'єрою, котру визначають як зміну соціального статусу індивіда протягом власного життя.

Міжгенераційна мобільність (інтергенераційна) – це рух індивіда соціальною драбиною між різними поколіннями. Вивчаючи цей тип

мобільності, можна з'ясувати, як змінилися соціальні позиції поколінь дітей порівняно з поколіннями батьків. Масштаб міжгенераційної мобільності свідчить про нерівність переходів від одного покоління до іншого. Якщо міжгенераційна мобільність невелика, то це свідчить про укоріненість нерівності в даному суспільстві.

Два основних типи мобільності – вертикальна і горизонтальна. Вони в свою чергу поділяються на підвиди і підтипи.

Вертикальна мобільність презентує відносини, які виникають при переміщенні особистості від одного соціального прошарків до іншого. В залежності від напрямку переміщення розрізняють *висхідну* мобільність (соціальний підйом, рух вгору) і *низхідну* мобільність (соціальний спуск, рух вниз).

Горизонтальна мобільність передбачає перехід особистості з однієї соціальної групи в іншу, яка розміщена на тому ж рівні. Різновидом горизонтальної мобільності є географічна мобільність, що полягає не в зміні статусу або групи, а переміщення з одного місця в інше, зберігаючи при цьому попередній статус. Якщо до зміни місця додається зміна статусу, то географічна мобільність перетворюється в міграцію.

В закладах вищої освіти зустрічаються види мобільності, такі як:

Індивідуальна мобільність – переміщення індивіда по вертикалі або по горизонталі, яке відбувається незалежно від інших осіб, при цьому попередня група залишається продовжувати своє існування.

Студент, який успішно сформував індивідуальну мобільність має свій власний комплекс цінностей, сподівань та домагань. Якщо індивід мав стабільний світогляд і світосприймання, специфічний спосіб життя, переконання, уподобання – з усім цим йому прийде розлучитися або удосконалити їх, відповідно до норм нової спільноти. Індивіди, які перемістилися, деякий час становлять неорганічні елементи групи, і це виявляється іноді дуже чітко в життєвому влаштуванні, звичаях, спілкуванні.

Академічна мобільність – можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами, але на жаль, не визнано існування професійної мобільності (закон України «Про вищу освіту»).

Професійна мобільність майбутніх учителів іноземних мов – це особистісно-професійна якість, що формується у студентів в процесі занурення в освітнє середовище університету та виявляється у здатності ефективно застосовувати отримані знання для сталого особистісного і професійного саморозвитку; у спроможності здійснювати трансформаційні впливи на різних суб'єктів комунікативної діяльності, готовності майбутнього вчителя іноземної мови адаптуватися і швидко реагувати на зміни в соціумі шляхом прийняття комплексних інноваційних рішень.

Основні поняття теми: академічна мобільність, аспекти професійної мобільності (об'єктивний, суб'єктивний і характерологічний), вертикальна мобільність, внутрішньо-генераційна мобільність, горизонтальна мобільність, індивідуальна мобільність, міжгенераційна мобільність, потенційна

мобільність, професійна мобільність майбутніх учителів іноземних мов, фактична мобільність.

Змістовий модуль II

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНОСТІ - СУЧАСНА СВІТОВА ТЕНДЕНЦІЯ

Лекція 3 (міні-лекція). Сучасні реалії професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов (1 година).

Вимоги суспільства до ефективної діяльності конкурентоспроможного фахівця та відсутність якісної професійної підготовки у системі вищої освіти.

Об'єктивно високий розвивальний потенціал іноземної мови та відсутність дієвих механізмів розвитку професійної мобільності майбутніх учителів в освітньому середовищі університету.

Зростаючі потреби у професійній мобільності вчителя та розробленість педагогічних умов її формування у сучасних закладах вищої освіти;

Основні поняття теми: інноваційні форми, інноваційні методи формування професійної мобільності, інтеграційні процеси, методи фахової підготовки, освітній середовище, освіченість молоді, соціокультурні зміни, традиційні форми професійної підготовки.

Змістовий модуль 1.

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНОСТІ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗРІЗІ

Семінар 1 - 2. Міждисциплінарність професійної мобільності (2 години).

План заняття

I. Теоретична частина.

1. Періоди розвитку професійної мобільності.
2. Чинники формування професійної мобільності (В. Міщенко).
3. Принципи мобільності, як категорії дидактики.
4. Компетентнісний підхід у дослідженні професійної мобільності.
5. Педагогічні умови формування професійної мобільності.
6. Предмет та завдання професійної мобільності.

II. Перевірка виконання самостійної роботи.

Семінар 3. Мобільність у житті особистості (2 години).

План заняття

I. Теоретична частина.

1. Індивідуальна мобільність.
2. Соціальна мобільність.
3. Академічна мобільність.
4. Професійна мобільність як інтегрована якість. Історико-педагогічний аналіз дефініції «професійна мобільність».

II. Перевірка виконання самостійної роботи.

Змістовий модуль 2.
ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНОСТІ - СУЧАСНА
СВІТОВА ТЕНДЕНЦІЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Семінар 4. Сучасні реалії формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов(2 години).

План заняття

I. Теоретична частина.

1. Модернізація державних стандартів професійно освіти: проблема чи перевага?
2. Місце професійної мобільності у критеріях оцінки сучасного вчителя іноземної мови.
3. Мотивація до навчально-пізнавальної діяльності як негативна сторона формування професійної мобільності.
4. Комунікативний процес у закладах вищої освіти і місце професійної мобільності у ньому.
5. Переважання теорії над практикою у сучасних університетах
6. ІКТ та засоби мультимедіа – мінус чи плюс для формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов?
7. Самостійна робота як засіб формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов.

II. Перевірка виконання самостійної роботи.

Семінар 5 – 6. Професійна мобільність – сучасна світова тенденція вищої школи (4 години).

План заняття

I. Теоретична частина.

1. Програми розвитку професійної мобільності закордоном.
2. Програми розвитку професійної мобільності в Україні.
3. Професійна освіта як основний фактор формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов.
4. Професійна мобільність майбутнього вчителя іноземної мови та напрями її розвитку.

II. Перевірка виконання самостійної роботи.

6. КОНТРОЛЬ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ

Вид діяльності студента	Максимальна кількість балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2	
		Кількість одиниць	Максимальна кількість балів	Кількість одиниць	Максимальна кількість балів
Відвідування лекцій	1	3	3	1	1
Відвідування семінарських занять	1	2	2	3	3
Відвідування практичних занять	-				
Робота на семінарському занятті	10	4	20	3	30
Робота на практичному занятті	10	-	-	-	-
Лабораторна робота (в тому числі допуск, виконання, захист)	10	-	-	-	-
Виконання завдань для самостійної роботи	10	3	10	2	20
Виконання модульної роботи	25	1	25	1	25
Разом		-	65	-	78
Максимальна кількість балів: 144					
Розрахунок коефіцієнта: $144:100=1,44$					

***Навчальні досягнення студентів із дисципліни оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю. Форма проведення модульного контролю є письмовою.

7. ФОРМИ ПРОВЕДЕННЯ СЕМЕСТРОВОГО КОНТРОЛЮ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Педагогічний контроль за навчально-професійною діяльністю здобувачів першого (бакалаврського) освітнього рівня:

а) *поточний контроль* відбувається за результатами виконання самостійних робіт (опрацювання основної і додаткової літератури, написання рефератів, конспектування першоджерел, ведення термінологічного словника, складання тестів тощо);

б) протягом навчання студент може отримати до 100 залікових балів (загальна кількість облікових балів ділиться на коефіцієнт перерахунку 1,44). Якщо студент за цей час отримав максимальну кількість балів, йому нараховується бонус - додаткові 15 балів.

ШКАЛА ВІДПОВІДНОСТІ ОЦІНОК

ОЦІНКА	КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ
Відмінно	100-90
Дуже добре	82-89
Добре	75-81
Задовільно	69-74
Достатньо	60-68
Незадовільно	0-59

8. Навчально-методична карта дисципліни «Мобільність як шлях до успіху»

Разом 30 годин: лекції: 4 годин, семінарські заняття: 10 годин,

модульний контроль: 2 години, самостійна робота: 14 годин

ТИЖДЕНЬ	I		II	III	IV	V
МОДУЛІ	ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I			ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II		
НАЗВА МОДУЛЯ	ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗРІЗІ			ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНОСТІ – СУЧАСНА СВІТОВА ТЕНДЕНЦІЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ		
КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ ЗА МОДУЛЬ	33 бали			74 бали		
БАЛИ (ЛЕКЦ.)	1 бал		1 бал			
ТЕМИ ЛЕКЦІЙ	Історичне становлення мобільності як наукового поняття	Особливості структури професійної мобільності	Види і типи професійної мобільності	Сучасні реалії професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов		
БАЛИ (СЕМ.)	11 балів		11 балів.	11 балів		22 бали
ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	Міждисциплінарність професійної мобільності		Мобільність в житті особистості	Сучасні реалії професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов		Професійна мобільність – сучасна світова тенденція вищої школи
САМ. РОБОТА	10 балів			20 балів		
ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ	Модульна контрольна робота 1 (25 балів)			Модульна контрольна робота 2 (25 балів)		
ПК	Залік (ПМК)					

9. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Основна

1. Андрущенко В., Молодиченко В. Академічна мобільність: проблема реалізації в Україні і в світі. *Вища освіта України* : теорет. та наук-метод. часопис. 2010. № 1. С. 34–42.
2. Амирова Л. Развитие профессиональной мобильности педагога в системе дополнительного образования: дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория та методика профессионального образования». Уфа, 2009. 470 с.
3. Безпалько О. В. Компоненти професійної мобільності майбутніх соціальних педагогів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2012. Вип. 14, ч. 2. С. 73–80.
4. Божок О. С., Сурмач О. Я. Педагогічні умови формування конкурентоспроможної особистості майбутнього вчителя іноземної мови на основі компетентнісного підходу. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи* : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2017. Випуск 57. С. 148.
5. Братко М. В. Освітнє середовище вищого навчального закладу: пошук стратегій управління. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2014. № 22. С. 15–21.
6. Братко М. В. Управління професійною підготовкою фахівців в освітньому середовищі університетського коледжу: теорія і практика: монографія / за ред. Л. Л. Хоружої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. 424 с.
7. Ващенко А. М. Формирование профессиональной мобильности будущих офицеров в процессе обучения в высших военных учебных заведениях: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теория и методика профессионального образования. Одесса, 2006. 183 с.
8. Голубенко Т. Професійна мобільність майбутніх фахівців соціальної сфери як соціально-педагогічна проблема. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: зб. наук. пр.* 2012. С. 28–38.
9. Гордєєва Т. Є. Модель формування професійної мобільності соціальних працівників. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 122. С. 59–62.
10. Карамушка Л. М., Толков О. С. Формування психологічної готовності персоналу вищої школи до діяльності в умовах соціально-економічних змін : монографія. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2013. 260 с.
11. Клименко Ю. А. Проблема розвитку мобільності учителів у європейському просторі вищої освіти. *Освіта Донбасу*. 2011. № 4. С. 46–51.
12. Клименко Ю. А. Педагогічні умови формування професійно мобільного педагога у європейських вищих навчальних закладах. *Педагогічні науки*. Херсон: Видавництво ХДУ, 2011. Вип. 58. С. 74–79.

13. Коваліско Н. В. Трудова мобільність в умовах регіонального ринку праці : дис. ... канд. соціол. наук: спец. 22.00.07 «Соціологія управління» Львів, 1999.184с.
14. Коваліско Н. В., Хоронжий А. Г. Регіональна трудова мобільність. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2002. 165 с.
15. Кожемякіна Н. І. Соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх менеджерів-аграріїв: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Одеса, 2006. 329 с.
16. Козак Л. В. Дослідження інноваційних моделей навчання у вищій школі. *Освітологічний дискурс*.2014. Вип. 1 (5). С. 95-107.
17. Козак Л. В. Застосування педагогічних інновацій в технологізації навчального процесу у вищій школі. *Вища освіта України*.Том IV (29). С. 148-155.
18. Козак Л. В.Принципи інноваційної професійної діяльності викладача вищої школи.*Педагогічний процес: теорія та практика*. 2011. С. 88-97.
19. Козак Л. В. Особистісно орієнтоване навчання: ретроспективний аналіз.*Неперервна професійна освіта: теорія і практика* (2). 2003. С. 113-117.
20. Матвієнко О. В. Професійне педагогічне спілкування як особлива форма взаємодії викладача і студента у навчально-виховному процесі. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. 2006. С. 95 - 101.
21. Матвієнко О. В. Педагогічне управління процесом підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії. Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова.2008. С. 153 - 163.
22. Національна доктрина розвитку освіти.Київ, 2001.54с.
23. Пріма Р. М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: монографія / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Д.: ІМА-прес, 2009. 368 с.
24. Пріма Р.М. Професійна мобільність учителя –цілевизначальний орієнтир якісного оновлення змісту вищої професійної освіти. *Проблеми освіти:збірник наукових праць*. 2016.Вип. 86. С.448 – 454.
25. Пріма Р.М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя: вектори наукових досліджень. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2016. С.41 – 47.
26. Пріма Р.М. Формування професійної мобільності вчителя – стратегічний напрям у сучасній освіті. *Педагогічний пошук. Науково-методичний вісник Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти*. 2017. № 3. С.18-20.
27. Прошкін В. В. Підвищення мотивації майбутніх учителів до наукової роботи через моніторинг якості студентських досліджень.*Наукові записки кафедри педагогіки*. 2011. Вип. № 25. С. 128 – 137.
28. Прошкін В. В. Дослідження особливостей інтеграції науки й освіти в університеті.*Вісник післядипломної освіти*. 2014. Випуск 11 (24). С.135 – 143.
29. Сушенцева Л. Л. Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: теорія

і практика : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. 439 с.

30. Сушенцева Л. Л. Формування професійної мобільності інженера-педагога: методологічний аспект. *Обрії*. 2016. Вип. 2 (43). С. 17–21.

31. Тернопільська В. І. Структура професійної компетентності майбутнього фахівця. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*. 2012. С. 208-213.

32. Тернопільська В. І., Чіжова Н. В. Мобільність особистості як предмет наукового дослідження. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2016. Вип. 20 (2). С. 234-243

33. Триндюк В. А. Формування готовності до академічної мобільності у студентів вищого технічного навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Л., 2017. 273 с.

34. Хоружа Л. Л. Педагогіка вищої школи: сучасні дидактичні стратегії. *Continuing professional education : theory and practice (series: pedagogical sciences)*. 2017. Issue №1-2 (50-51). С. 7 - 13.

35. Хоружа Л. Л. Етичні основи реалізації завдань неперервної освіти людини. *Сучасна початкова освіта: вектори розвитку/Збірник наукових праць за заг. редакцією Коваль ЛВ–Бердянськ: БДПУ*. 2012. С. 288 - 294.

36. Чернуха Н. М. Формування соціальної мобільності студентів в сучасному інтеграційному освітньому просторі. *Інноваційні процеси в освітньому просторі: доступність, ефективність, якість* : зб. матер. конф., 13–15 листоп. 2012 р. С. 91–101.

Інтернет джерела:

37. Закон «Про вищу освіту» (05.09.2017). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

38. Закон «Про освіту» (від 05.09.2017). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

39. Закон України «Про позашкільну освіту». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>

40. Конституція України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/constitution>.

41. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

42. Навчайся в Європі. [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/virtual_library/education-in-eu_uk.pdf

43. Освіта за кордоном. вступ до університетів США. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.center-osvita.dp.ua/download/book.pdf>

44. Проект концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncept.pdf (дата звернення 07.12.2015)

45. Lifelong Learning. [Електронний ресурс] / World Education Forum.- Режим доступу: <https://en.unesco.org/world-education-forum-2015/5-key-themes/lifelong-learning>

46. Professional Mobility. [Электронный ресурс].- Режим доступу: <http://prokhorovfund.com/projects/contest/155/>

Додаткова (іноземна література):

47. Bozhok O. S. Didactical conditions of efficiency of the formation of linguistic competence of future foreign language teachers in primary school. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2017. V (61), Issue: 141. P. 19.

48. Blau P. Exchange and Power in Social Life. N.Y., New Brunswick, NJ: Transaction. 1986. 372 p.

49. Kaplina S. E. History of Formation and Development of Professional Mobility in the System Engineering Teaching. *Middle Technical education*. Chita, № 6, 2012. P. 54

50. Lipset S., Bendix R. Social mobility in industrial society. University of California Press, 1959. 309 p.

51. Voronovskaya L. P. Structure of professional mobility of a utility sector specialist. *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*. 2015. № 7–8. P. 36–38.

52. Research methods in psychology / J.J. Shaugnessy, E.B. Zechmeister, J.S. Zechmeister. 5th ed. Boston etc : McGraw–Hill Higher Education, 2000. 560p.

53. Rotter J. Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychol. Monogr.* 1966. Vol. 80, № 1. P. 4.

54. Tertiary Education for the Knowledge Society: Social Features, Equity, Innovation, Labour Market, Internationalisation / P. Santiago, K. Tremblay, E. Basri, E. Arnal. Paris: OECD, 2008. Vol. 2. P. 243.

Додаток Д АНКЕТА

Вітаємо, виділіть, будь ласка, кілька хвилин свого часу на заповнення наступної анкети.

1. На якому курсі Ви навчаєтесь:
 - 1
 - 2
 - 3
 - 4
 - 5
2. Якби я звільнився зі своєї роботи, то зміг би знайти іншу гарну роботу:
 - Так;
 - Ні;
3. Оберіть одну відповідь із запропонованого переліку «професійна мобільність» це –
 - навчання за кордоном;
 - можливість людини подорожувати протягом її життя;
 - процес зміни інтересів працівника про зміну місця роботи чи професії;
 - спілкування з іноземцями;
 - ваш варіант відповіді _____;
4. Оберіть одну або декілька відповідей із запропонованого переліку професійна мобільність необхідна вчителю іноземної мови для:
 - для підвищення заробітної плати;
 - для покращення умов життя;
 - для професійного розвитку;
 - для особистісного розвитку;
 - всі вище зазначені варіанти;
 - Ваш варіант відповіді _____;
5. Я без проблем знайду прийнятну роботу, якщо я звільнюся:
 - Так;
 - Ні;
6. Чи виділяли Ви професійну мобільність як одну із складових професіоналізму вчителя іноземної мови:
 - Так;
 - Ні;
7. На вашу думку, професійна мобільність сприяє покращенню знань іноземних мов?
 - Так;
 - Можливо, але на короткий термін;
 - Ні;
 - Важко сказати;
8. Мене це не цікавить;

9. Які програми для розвитку професійної мобільності Ви знаєте чи бажаєте скористуватися:

- знаю декілька _____;
- не знаю;
- не цікавився (лась);

10. Який, на вашу думку, найвагоміший фактор життєвого успіху?

Власний інтелект, здібності;

- Ділова хватка;
- Професіоналізм;
- Уміння використати будь-які засоби для досягнення мети;
- Везіння;
- Необхідні зв'язки;

ВЕЛИКЕ ВАМ ДЯКУЮ!

Додаток розроблений автором

Додаток Е

АНКЕТА

Вітаємо, виділіть, будь ласка, кілька хвилин свого часу на заповнення наступної анкети.

1. На якому курсі Ви навчаєтесь?

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6

2. Якби я звільнився зі своєї роботи, то зміг би знайти іншу гарну роботу:

- Так;
- Ні;

3. Який з наступних варіантів пояснив би причину прослуханого Вами курсу «Професійна мобільність майбутніх фахівців»?

- загальна освіта;
- обов'язкова дисципліна;
- інформативна дисципліна;
- ваш варіант відповіді _____;

4. Складність предмета відповідає Вашим очікуванням?

- Так;
- Ні;
- Не знаю;

5. Ви прослухали б інший курс, що викладається тим же лектором?

- Так;
- Ні;
- Не знаю;

6. Ви б рекомендували цю навчальну дисципліну іншим студентам?

- Так;
- Ні;

7. Я без проблем знайду прийнятну роботу, якщо я звільнюся:

- Так;
- Ні;

8. У разі, якщо б Ви не рекомендували предмет іншим студентам, напишіть, будь ласка, чому: _____;

9. Які програми для розвитку професійної мобільності Ви знаєте чи бажаєте скористуватися:

- знаю декілька _____;
- не знаю;
- не цікавився (лась);

10. Яка, на вашу думку, найбільша проблема професійної мобільності?

- Наші науковці за кордоном;
- Занепад українських наукових шкіл;
- Знецінення української системи освіти;
- Важко сказати.

Додаток розроблений автором.

Додаток Ж АНКЕТА

Методика виміру мотивації А. Меграбяна

Вітаємо, виділіть, будь ласка, кілька хвилин свого часу на заповнення наступної анкети.

Прочитайте твердження тесту й оцініть ступінь своєї згоди (або незгоди). Проти номера твердження поставте цифру, що відповідає мірі вашої згоди (+3, +2, +1, 0, -1, -2, -3).

Не витрачайте часу на його обмірковування.

Тест опитувальника (форма А)

1. Я більше думаю, як одержати хорошу оцінку, ніж боюся одержати погану.
2. Коли я повинен виконати складне, незнайоме мені завдання, то волів би зробити його разом з кимсь, ніж працювати самотужки.
3. Я частіше беруся за важкі завдання, навіть якщо не впевнений, що зможу їх вирішити, ніж за легкі, у рішенні яких сумніваюся.
4. Мене більше приваблює справа, що не вимагає напруження і в успіху якої я упевнений, ніж важка справа, у якій можливі несподіванки.
5. Якби мені щось не вдавалося, я б швидше доклав усіх зусиль, щоб з цим впоратися, ніж взявся б за те, що мені може вдатись добре.
6. Я надаю перевагу роботі, у якій мої функції чітко визначені і зарплата вища від середньої, перед роботою із середньою зарплатою, у якій я повинен сам визначати свою роль.
7. Я витрачаю більше часу на читання спеціальної літератури, ніж художньої.
8. Я б віддав перевагу важливій справі, хоча ймовірність невдачі в ній дорівнює 50%, перед справою досить важливою, але не важкою.
9. Я швидше вивчу розважальні ігри, відомі більшості людей, ніж маловідомі ігри, що вимагають майстерності.
10. Для мене дуже важливо робити свою роботу як найкраще, навіть якщо через це в мене виникають суперечки з товаришами.
11. Якби я мав намір грати в карти, то швидше зіграв би в розважальну гру, ніж у важку, що потребує міркувань.
12. Я віддаю перевагу змаганням, де я сильніший від інших, перед тими, де всі учасники мають однакові можливості.
13. У вільний від роботи час я опаную техніку якоїсь гри швидше для розвитку свого уміння, ніж для відпочинку і розваг.
14. Я швидше волію зробити якусь справу так, як я вважаю за потрібне, нехай навіть із 50-відсотковим ризиком помилитися, ніж робити її так, як мені радять інші.
15. Якби мені довелося вибирати, то я швидше вибрав би роботу, у якій початкова зарплата становитиме 1500 грн. буде такою невизначений час, ніж роботу, у якій початкова зарплата дорівнює 750 грн. і є гарантія, що не пізніше ніж через 5 років я одержуватиму 5000 грн.
16. Я швидше волію грати у команді, ніж змагатися віч-на-віч.

17. Я волію працювати самовіддано, поки не матиму цілковитого задоволення від здобутого результату, ніж прагнути закінчити справу якомога швидше і з меншими зусиллями.

18. На іспиті я б віддав перевагу конкретним питанням, що вимагають висловлення власної думки.

19. Я швидше оберу справу, у якій існує імовірність невдачі, але є й можливість досягти більшого, ніж таку, у якій моє становище не погіршиться, проте й істотно не поліпшиться.

20. Після успішної відповіді на іспиті я швидше полегшено зітхну («пронесло!»), ніж втішатимусь хорошою оцінкою.

21. Якби я міг повернутися до якоїсь незавершеної справи, то швидше б взявся до важкої, ніж до легкої.

22. У виконанні контрольного завдання я більше турбуюся про те, як би не допустити якоїсь помилки, ніж думаю про те, як правильно його вирішити.

23. Якщо в мене щось не виходить, я краще звернуся до когось за допомогою, ніж сам продовжуватиму шукати вихід.

24. Після невдачі я стаю більш зібраним й енергійним, ніж втрачаю бажання продовжувати свою справу.

25. Якщо є сумнів в успіху якоїсь справи, то я швидше не ризикуватиму, ніж все-таки візьму в ньому активну участь.

26. Коли я беруся за важку справу, я більше побоююся, що не впораюся з нею, ніж сподіваюся, що все вдасться.

27. Я працюю ефективніше під чиймсь керівництвом, ніж коли особисто відповідаю за свою роботу.

28. Мені більше подобається виконувати складне незнайоме завдання, ніж те, в успіху якого я впевнений.

29. Я працюю продуктивніше над завданням, коли мені конкретно вказують, що і як виконувати, ніж тоді, коли мені описують проблему загалом.

30. Якби я успішно вирішив якесь завдання, то з великим задоволенням взявся б ще раз вирішити щось схоже, ніж щось іншого типу.

31. Коли потрібно змагатися, у мене швидше виникає інтерес і азарт, ніж тривога і занепокоєння.

32. Мабуть, я більше мрію про свої плани на майбутнє, ніж намагаюся їх реально здійснити.

Тест опитувальника (форма Б)

1. Я більше думаю про одержання гарної оцінки, ніж побоююся одержати погану.

2. Я частіше беруся за важкі завдання, навіть якщо не впевнена, що зможу їх вирішити, ніж за легкі, які знаю, як вирішувати.

3. Мене більше приваблює справа, що не вимагає напруження й в успіху якої я впевнена, ніж важка справа, у якій можливі несподіванки.

4. Якби мені щось не вдавалося, я б швидше доклала усіх зусиль, щоб з цим впоратися, ніж взялася б за те, що в мене може добре вийти.

5. Я віддаю перевагу роботі, у якій мої функції чітко визначені і зарплата вища від середньої, перед роботою із середньою зарплатою, у якій я повинна сама визначати свою роль.

6. Я більше боюсь зазнати невдачі, ніж сподіваюсь на успіх.

7. Я віддаю перевагу науково-популярній літературі перед літературою розважального жанру.

8. Я б віддала перевагу важливій справі, хоча ймовірність невдачі в ній дорівнює 50%, перед справою досить важливою, але не важкою.

9. Я швидше вивчу розважальні ігри, відомі більшості людей, ніж маловідомі ігри, що вимагають майстерності.

10. Для мене дуже важливо робити свою роботу якнайкраще, навіть якщо через це в мене виникають суперечки з товаришами.

11. Після успішної відповіді на іспиті я швидше полегшено зітхну, що «пронесло», ніж втішатимусь гарною оцінкою.

12. Якби я мала намір грати в карти, то я швидше зіграла б у розважальну гру, ніж у таку, що потребує міркувань.

13. Я віддаю перевагу змаганням, де я сильніша від інших, перед тими, де всі учасники мають однакові можливості.

14. Після невдачі я стаю більш зібраною й енергійною, ніж втрачаю бажання продовжувати справу.

15. Невдачі отруюють моє життя більше, ніж успіхи приносять радості.

16. У нових невідомих ситуаціях я швидше хвилююсь і непокоюсь, ніж цікавлюсь.

17. Я швидше спробую приготувати нову цікаву страву, хоча вона може погано вийти, ніж готуватиму звичну, котра зазвичай добре виходила.

18. Я швидше займаюсь чимось приємним і необтяжливим, ніж виконуватиму щось, на мою думку, що вартісне, але не дуже захоплююче.

19. Я швидше витрачу увесь свій час на здійснення однієї справи, замість того, щоб виконати швидко за цей самий час дві – три інші.

20. Якщо я занедужала і змушена залишитися дома, то використовую час швидше для того, щоб розслабитися і відпочити, ніж щоб читати і працювати.

21. Якби я жила з кількома дівчатами в одній кімнаті, і ми вирішили б влаштувати вечірку, то я зволіла б сама організувати її, ніж допустила б, щоб це зробила інша.

22. Якщо в мене щось не виходить, я краще звернуся до когось за допомогою, ніж сама продовжуватиму шукати вихід.

23. Якщо потрібно змагатися, у мене швидше виникає інтерес і азарт, ніж тривога і занепокоєння.

24. Коли я беруся за важке діло, я швидше побоююся, що не впораюся з ним, ніж сподіваюся, що воно вийде.

25. Я працюю ефективніше під чийось керівництвом, ніж тоді, коли я особисто відповідаю за свою роботу.

26. Мені більше подобається виконувати складне незнайоме завдання, ніж те, в успіху якого я впевнена.

27. Якби я успішно вирішила якесь завдання, то з великим задоволенням взялася б ще раз вирішити щось схоже, ніж щось іншого типу.

28. Я працюю продуктивніше над завданням, коли переді мною ставлять його лише загалом, ніж тоді, коли мені конкретно вказують, що і як виконувати.

29. Якщо у виконанні важливої справи я припускаюся помилки, то частіше розгублююсь і впадаю у відчай, замість того, щоб швидко опанувати себе і спробувати виправити становище.

30. Мабуть, я більше мрію про свої плани на майбутнє, ніж намагаюся їх реально здійснити.

ВЕЛИКЕ ВАМ ДЯКУЮ!

Методика виміру мотивації А. Меграбяна

А. Меграбяна. Вона базується на принципі оцінки кожним студентом деяких особливостей своєї поведінки у різних ситуаціях (на основі особистого досвіду). Дане тестування А. Меграбяна для виміру мотивації досягнення запропонував М. Магомет-Емінов. Дана методика призначена для діагностики двох узагальнених стійких мотивів особистості: мотиву прагнення до успіху і мотиву уникнення невдачі. Причому оцінюють, який із цих двох мотивів у випробуваного домінує.

Запропоноване нами тестування, має дві форми – чоловічу (форма А) і жіночу (форма Б). Тест складається з низки тверджень, що стосуються певних сторін характеру, а також думок і почуттів із приводу деяких життєвих ситуацій. Щоб оцінити ступінь згоди або незгоди з кожним твердженням студентам було запропоновано, використовувати наступну шкалу: (+3) – цілком погоджуюсь; (+2) – погоджуюсь; (+1) – швидше погоджуюсь, ніж не погоджуюсь; 0 – нейтральний; (-1) – швидше погоджуюсь, ніж не погоджуюсь; (-2) – не погоджуюсь; (-3) – цілком не погоджуюсь.

Для визначення сумарного бала необхідно виконувати наступну процедуру. Відповідям випробуваних на прямі запитання тестування (помічені знаком «+» у ключі) приписують бали на основі наступного співвідношення (див. таблицю 3.22):

Таблиця № 3

Співвідношення балів № 1

-3	-2	-1	0	1	2	3
1	2	3	4	5	6	7

Джерело: представлено автором методики

Відповідям випробуваних на непрямі запитання тестування (помічені знаком «-» у ключі) приписують бали на основі нижче зазначеного співвідношення (див. таблицю 3.23):

Таблиця № 4

Співвідношення балів № 1

-3	-2	-1	0	1	2	3
7	6	5	4	3	2	1

Джерело: представлено автором методики

Для кількісної обробки отриманих даних використовувалися «Ключі», що вміщують «ідеальні відповіді» щодо максимального вияву комунікативних та організаторських схильностей студентів. Після підрахунку загального бала визначають, яка мотиваційна тенденція домінує у випробуваного. Бали усієї вибірки випробуваних, що брали участь в експерименті, ранжирують і виділяють дві контрастні групи. По закінченню тестування було отримано наступні дані: мотивація необхідності навчання склала (середній рівень) 19,5 % у КГ та 17,89 % в ЕГ %; 21,59 % у КГ та 19,73 % в ЕГ (високий рівень) всієї вибірки характеризувалися мотивом прагнення до успіху; 58,91 % у КГ та 62,38 % (низький рівень) в ЕГ – усіх опитаних керувалися мотивом уникнення невдачі.

Додаток 3

АНКЕТА

Дослідження комунікативних та організаторських схильностей КОЗ
Вітаємо, виділіть, будь ласка, кілька хвилин свого часу на заповнення наступної анкети.

1. Чи багато у вас друзів, з якими ви постійно спілкуєтесь?
2. Чи часто вам вдається схилити більшість своїх знайомих до прийняття ними вашої думки?
3. Чи довго вас турбує почуття образи, яку завдали вам хтось із приятелів?
4. Чи завжди вам важко орієнтуватися у критичній ситуації, що склалась?
5. Чи є у вас прагнення до встановлення нових знайомств з різними людьми?
6. Чи подобається вам займатись громадською роботою?
7. Чи вірно, що вам приємніше та простіше проводити час з книжками або з якими-небудь іншими справами, ніж з людьми?
8. Якщо виникли які-небудь завади у здійсненні ваших намірів, то чи легко відступаєте від них?
9. Чи легко ви встановлюєте контакти з людьми, які значно старші за віком?
10. Чи любите ви придумувати та організовувати зі своїми приятелями різні ігри та розваги?
11. Чи важко вам включатись у нову для вас компанію?
12. Чи часто ви відкладаєте на інші дні ті справи, які потрібно було б виконати сьогодні?
13. Чи легко вам вдається встановлювати контакти з незнайомими людьми?
14. Чи прагнете ви добитися, щоб ваші приятелі, колеги діяли у відповідності з вашою думкою?
15. Чи важко ви адаптуєтесь у новому колективі?
16. Чи вірно, що у вас не буває конфліктів з колегами з причини невиконання ними своїх обов'язків, зобов'язань?
17. Чи прагнете ви при нагоді познайомитись та поговорити з новою людиною?
18. Чи часто у вирішенні важливих справ ви приймаєте ініціативу на себе?
19. Чи дратують вас оточуючі люди і чи хочеться вам побути одному?
20. Чи правда, що ви зазвичай погано орієнтуєтесь при незнайомих умовах?
21. Чи подобається вам постійно знаходитись серед людей?
22. Чи виникає у вас роздратування, якщо вам не вдається закінчити розпочату справу?
23. Чи зазнаєте ви почуття утруднення, незручності, якщо прийдеться проявити ініціативу, щоб познайомитись з новою людиною?
24. Чи правда, що ви стомлюєтесь від частого спілкування з приятелями?

25. Чи любите ви брати участь у колективних іграх?
26. Чи часто ви проявляєте ініціативу при вирішенні питань, що стосуються інтересів ваших друзів, знайомих?
27. Чи правда, що ви почуваєте себе невпевнено серед малознайомих людей?
28. Чи вірно, що ви рідко прагнете довести свою правоту?
29. Чи вважаєте ви, що вам не дуже важко внести пожвавлення в малознайому компанію?
30. Чи брали ви участь у громадській роботі в школі?
31. Чи прагнете ви обмежити коло своїх знайомих невеликою кількістю людей?
32. Чи вірно, що ви не прагнете відстоювати свою думку або рішення, якщо воно не було відразу прийняте вашими товаришами?
33. Чи відчуваєте себе невимушено, попавши у незнайому вам компанію?
34. Чи охоче ви приступаєте до організації різних заходів для своїх товаришів?
35. Чи правда, що ви не відчуваєте себе достатньо впевненим та спокійним, коли потрібно говорити що-небудь великій групі людей?
36. Чи часто ви спізнюєтесь на ділові зустрічі, побачення?
37. Чи вірно, що у вас багато друзів?
38. Чи часто ви потрапляєте у центр уваги своїх товаришів?
39. Чи часто ви соромитесь, почуваєтесь незручно при спілкуванні з малознайомими людьми?
40. Чи правда, що ви не дуже впевнено почуваєте себе в оточенні великої групи своїх приятелів?

Застосована у педагогічному експерименті методика дослідження комунікативних та організаторських схильностей (КОЗ) дала змогу представити наступні результати (див. таб. № 5):

Таблиця № 5

Відсоткове співвідношення методики дослідження комунікативних та організаторських схильностей

КК	КО	ШКАЛА ОЦІНКИ	ВІДСОТКОВЕ СПІВВІДНОШЕННЯ
0,10–0,45	0,2–0,55	1	14,35 %
0,46–0,55	0,56–0,65	2	42,6 %
0,56–0,65	0,66–0,70	3	34,87 %
0,66–0,75	0,71–0,80	4	6,58 %
0,75–1,00	0,81–1,00	5	1,6 %

Джерело: опрацьовано автором

Додаток II АНКЕТА

Готовність до саморозвитку

Вітаємо, виділіть, будь ласка, кілька хвилин свого часу на заповнення наступної анкети.

Позначте знаком «+» або знаком «-» наявність чи відсутність у себе наведених нижче якостей.

1. У мене часто з'являється бажання більше дізнатися про себе.
2. Я вважаю, що мені не потрібно в чомусь змінюватись.
3. Я впевнений у своїх силах.
4. Я вірю, що все задумане мною, здійсниться.
5. У мене немає бажання дізнатися про свої плюси та мінуси.
6. У моїх планах, я частіше сподіваюсь на успіх, ніж на поразку.
7. Я хочу краще та ефективніше працювати.
8. Я вмію примусити себе, коли потрібно.
9. Мої невдачі багато в чому пов'язані з невмінням щось робити.
10. Я цікавлюсь думкою інших про мої якості та можливості.
11. Мені важко самостійно досягти задуманого і виховати себе.
12. У будь-якій справі я не боюся невдачі й помилок.
13. Мої якості та вміння відповідають вимогам навчання.
14. Обставини сильніші за мене, навіть якщо я дуже хочу щось зробити.

«Готовність до саморозвитку»

Бажаючих більше знати про себе та тих студентів, які не володіють навичками самовдосконалення та мають багато труднощів, які заважають їм у процесі саморозвитку – 59,23 % у КГ та 65,4 % в ЕГ; кількість студентів, які мають більше можливостей для саморозвитку, самопізнання склала – 35,19 % у КГ, 29,87 % в ЕГ, кількість студентів, які готові до саморозвитку, що сприяє професійному зростанню й оволодінню професійно-педагогічною майстерністю становила лише 5,58 % у КГ та 4,73 % в ЕГ, де 1,6 % складає відсоток дуже високого рівня прояву комунікативних та організаторських схильностей.

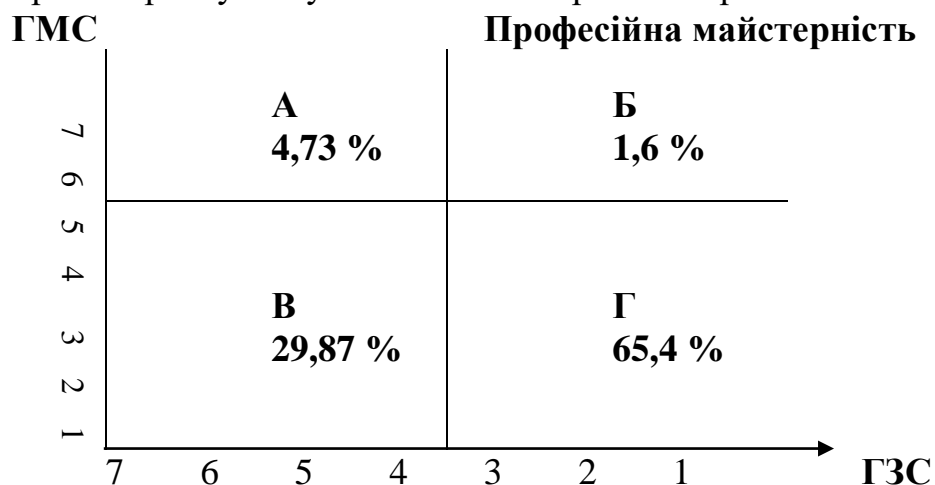


Рис. 1. Графік готовності до саморозвитку у ЕГ

Джерело: опрацьовано автором

АНКЕТА К

Тест «Чи комунікабельні ви»?
(за методикою В. Ряховського)

Вітаємо, виділіть, будь ласка, кілька хвилин свого часу на заповнення наступної анкети.

Просимо дати відповідь на кожне з нижчезазначених запитань у вигляді «Так», «Ні» або «Інколи».

1. На Вас чекає звичайна ділова зустріч. Чи хвилюєтесь Ви?
2. Чи викликає у Вас сум'яття і невдоволення доручення виступити з доповіддю, повідомленням, інформацією на будь-якій нараді, зборах або іншому подібному заході?
3. Чи відкладаєте Ви візит до лікаря до останнього моменту?
4. Вам пропонують виїхати у справах до міста, де Ви ніколи не бували. Чи докладете Ви максимум зусиль, щоб уникнути цієї поїздки?
5. Чи любите Ви ділитися своїми переживаннями з будь-ким?
6. Чи дратуєтесь Ви, якщо незнайома людина на вулиці звернеться до Вас з проханням (показати дорогу, назвати час, відповісти на якесь питання)?
7. Чи вірите Ви, що існує проблема "батьків і дітей" і що людям різних поколінь важко розуміти один одного?
8. Чи посоромитеся Ви нагадати знайомому, що він забув Вам повернути гроші, які позичив кілька місяців тому?
9. У ресторані або в їдальні Вам подали явно неякісні страви. Чи будете Ви мовчати, лише сердито відсунувши тарілку?
10. Опинившись сам на сам з незнайомою людиною, Ви не вступите з ним у бесіду і будете перейматися, якщо першим заговорить він. Чи так це?
11. Вас жахає будь-яка довга черга, де б вона не була (у магазині, бібліотеці, касі кінотеатру). Чи Ви відмовитися від свого наміру?
12. Чи боїтесь Ви брати участь у розгляді конфліктних ситуацій?
13. У Вас є власні суто індивідуальні критерії оцінки творів літератури, мистецтва, культури і ніяких чужих думок на цей рахунок Ви не сприймаєте. Це так?
14. Почувши де-небудь висловлювання, яке є явно помилковим з добре відомого Вам питання, чи Ви промовчите?
15. Чи викликає у Вас досаду чиє-небудь прохання допомогти розібратися в тому чи іншому службовому питанні чи навчальній темі?
16. Найбільш охоче Ви викладаєте свою точку зору (думку, оцінку) в письмовій формі, ніж в усній?

ВЕЛИКЕ ВАМ ДЯКУЮ!

Продовження Додатку К

Пропонуємо Вам результати визначених нами рівнів комунікабельності за методикою В. Ряховського (див. таб. 6).

Таблиця №6

Рівні комунікабельності за методикою В. Ряховського

БАЛИ	РІВЕНЬ	ХАРАКТЕРИСТИКА	ОТРИМАНИЙ ВІДСОТОК
30 – 32 бали	Дуже низький	Ви явно не комунікабельні. На Вас не можна покластися у справі, яка потребує колективних зусиль.	1 %
25 – 29 бали	Низький	Ви замкнені, мовчазні, віддаєте перевагу самотності.	8 %
19 – 24 бали	Нижче за середній	Ви певною мірою комунікабельні й у незнайомих обставинах відчуваєте себе цілком упевнено.	36,17 %
14 – 18 бали	Середній	Нормальна комунікабельність.	26,2 %
9 – 13 бали	Вище середнього	Ви досить комунікабельні (іноді навіть занадто).	10,2 %
4 – 8 бали	Високий	Дуже висока комунікабельність; скрізь відчуваєте себе чудово; беретеся за будь-яку справу, хоча не завжди її можете довести до кінця.	15,43 %
3 бали	Дуже високий	Ваша комунікабельність має хворобливий характер. Ви балакучі, багатослівні, втручаєтеся у справи, в яких зовсім не компетентні, запальні й образливі.	3 %

Джерело: опрацьовано автором

Додаток Л АНКЕТА

Чи вмієте Ви слухати?
(Н. Панкратова)

Вітаємо, виділіть, будь ласка, кілька хвилин свого часу на заповнення наступної анкети.

Зазначте ситуації, що викликають у Вас незадоволення чи прикрість, роздратування під час розмови з будь-якою людиною, – чи це Ваш товариш, співробітник, безпосередній керівник, чи лише випадковий співбесідник.

1. Співбесідник не дає мені висловитися, хоча в мене є що сказати.
2. Співбесідник постійно перебиває мене під час розмови.
3. Співбесідник інколи дивиться на мене під час розмови, і я не впевнений, слухає він мене чи ні.
4. Розмова з таким партнером нерідко викликає відчуття марної витрати часу.
5. Співбесідник постійно метушиться: олівець і папір займають його більше, ніж мої слова.
6. Співбесідник ніколи не посміхається. У мене виникає почуття тривоги.
7. Співбесідник завжди відволікає мене запитаннями і коментарями.
8. Що б я не висловив, співбесідник завжди охолоджує мій запал.
9. Співбесідник постійно намагається спростувати мене.
10. Співбесідник вкладає у мої слова інший зміст.
11. На мої запитання співбесідник виставляє контрзапитання.
12. Інколи співбесідник перепитує мене, роблячи вигляд, що не розчує.
13. Співбесідник, не дослухавши до кінця, перебиває мене лише для того, щоб погодитися.
14. Співбесідник зосереджено займається стороннім: грає цигаркою, протирає скельця окулярів тощо, і я твердо впевнений, що він при цьому неуважний.
15. Співбесідник сам доходить висновку замість мене.
16. Співбесідник завжди намагається вставити слово в мою розповідь.
17. Співбесідник дивиться на мене уважно, не моргаючи.
18. Співбесідник дивиться на мене, ніби оцінюючи. Це турбує мене.
19. Коли я пропоную що-небудь нове, співбесідник говорить, що він думає так само.
20. Співбесідник переграє, показуючи, що цікавиться розмовою, занадто часто киває головою, охає і піддакує.
21. Коли я говорю про серйозне, співбесідник вставляє смішні історії, жарти, анекдоти.
22. Співбесідник часто дивиться на годинник під час розмови.
23. Коли я входжу до кабінету, він кидає усі справи і всю увагу звертає на мене.
24. Співбесідник поводить себе так, ніби я заважаю йому робити щось важливе.

25. Співбесідник вимагає, щоб усі погоджувалися з ним. Будь-яке його висловлювання завершується запитанням: «Ви так само думаєте?» чи «Ви незгодні?»

Продовження Додатку Л
Тестування за Н. Панкратовим

Таблиця № 7
Статистичні дані тестування «Чи вмієте Ви слухати?»

ВІДСОТКОВІ МЕЖІ	РІВЕНЬ	ХАРАКТЕРИСТИКА	ОТРИМАНИЙ ВІДСОТОК
70 – 100 %	Низький рівень	Ви поганий співбесідник. Вам необхідно працювати над собою і вчитися слухати.	21,63 %
40 – 70 %		Ви критично ставитесь до висловлювань. Вам слід уникати поспішних висновків, не загострювати увагу на манері говорити, відшукайте прихований зміст сказаного, не монополізуйте розмову.	29,63 %
10 – 40 %	Середній рівень	Ви хороший співбесідник, проте інколи відмовляєте партнеру в повній увазі. Повторюйте ввічливо його висловлювання, дайте час розкрити свою думку повністю, пристосовуйте свій темп мислення до його мови	43,89 %
0 – 10 %	Високий рівень	Ви чудовий співбесідник. Ви вмієте слухати, Ваша манера спілкування може стати прикладом для людей, які Вас оточують.	4,85 %

Джерело: опрацьовано автором

Додаток М

АНКЕТА

Тест А. Ассінгера (оцінювання агресивності у стосунках)

Вітаємо, виділіть, будь ласка, кілька хвилин свого часу на заповнення наступної анкети.

Просимо підкреслити відповідь:

I. Чи схильні Ви шукати шляхи до примирення після чергового службового конфлікту?

1. Завжди.
2. Інколи.
3. Ніколи.

II. Як Ви поведетесь у критичній ситуації?

1. Переживаєте внутрішнє кипіння.
2. Зберігаєте спокій.
3. Втрачаєте самоконтроль.

III. Яким вважають Вас колеги?

1. Самовпевненим та заздрисним.
2. Дружелюбним.
3. Спокійним і незаздрисним.

IV. Як Ви відреагуєте, якщо Вам запропонують відповідальну посаду?

1. Приймете її з деякими побоюваннями.
2. Погодитесь без коливачь.
3. Відмовитесь від неї заради особистого спокою.

V. Як Ви будете поводитись, якщо хтось із колег без дозволу візьме з Вашого столу папір?

1. Отримає від Вас «на горіхи».
2. Змусите повернути.
3. Запитаєте, чи не потрібно йому ще що-не-будь.

VI. Якими словами Ви привітаєте чоловіка (дружину), якщо він (вона) повернувся з роботи пізніше, ніж звичайно?

1. «Що це тебе так затримало»?
2. «Де ти стирчиш допізна»?
3. «Я вже почав (почала) хвилюватися».

VII. Як Ви поведетесь за кермом автомобіля?

1. Чи намагаєтесь обігнати машину, яка «показала Вам хвіст»?
2. Вам байдуже, скільки машин Вас обігнало.
3. Помчитесь з такою швидкістю, щоб ніхто не наздогнав Вас.

VIII. Якими Ви вважаєте свої погляди на життя?

1. Збалансованими.
2. Легковажними.
3. Досить категоричними.

IX. Які заходи Ви вживаєте, якщо не все вдається?

1. Намагаєтесь перекласти провину на іншого.
2. Примиряєтесь.
3. Стаєте надалі обережнішим.

X. Як Ви відреагуєте на фейлетон про випадки розпущеності серед сучасної молоді?

1. «Час уже заборонити їм такі розваги».
2. «Потрібно створити для них можливість організовано і культурно відпочивати».
3. «І чого ми стільки з ними клопочемось?»

XI. Що Ви відчуваєте, якщо посаду, яку Ви хотіли обійняти, посів інший?

1. «І навіщо я на це нерви витрачав?»
2. «Напевне, його фізіономія шефу приємніша».
3. «Можливо, в мене це вийде наступного разу».

XII. Як Ви переглядаєте страшний фільм?

1. Боїтесь.
2. Нудитесь.
3. Отримуєте справжнє задоволення.

XIII. Якщо через дорожню пробку Ви запізнюєтесь на важливу нараду?

1. Будете нервувати під час засідання.
2. Спробуєте викликати поблажливість партнерів.
3. Засмутитесь.

XIV. Як Ви ставитесь до своїх спортивних успіхів?

1. Обов'язково намагаєтесь виграти.
2. Цінуєте задоволення відчути себе знову молодим.
3. Дуже сердитесь, якщо не щастить.

XV. Як Ви вчините, якщо Вас погано обслуговували в ресторані?

1. Стерпите, уникаючи скандалу.
2. Викличете метрдотеля і зробите йому зауваження.
3. Звернетесь зі скаргою до директора ресторану.

XVI. Як Ви будете поводитись, якщо Вашу дитину образили в школі?

1. Поговорите із вчителем.
2. Влаштуєте скандал батькам «малолітнього злочинця».
3. Порадити дитині дати відсіч.

XVII. Яка, на Вашу думку, Ви людина?

1. Середня.
2. Самовпевнена.
3. Пробивна.

XVIII. Що Ви відповісте підлеглому, з яким зіткнулись у дверях установи, якщо він почав просити вибачення?

1. «Вибачте, це моя провина».
2. «Нічого, пусте».
3. «А уважнішим Ви бути не можете?!»

XIX. Як Ви відреагуєте на статтю в газеті про випадки хуліганства серед молоді?

1. «Коли ж нарешті будуть прийняті конкретні міри?!»
2. «Потрібно ввести тілесні покарання».
3. «Неможна все звалювати на молодь, винні й вихователі!»

XX. Уявіть, що Вам доведеться заново народитись, але вже твариною.
Яку тварину Ви оберете?

1. Тигра чи леопарда.
2. Домашню кішку.
3. Ведмедя.

ВЕЛИКЕ ВАМ ДЯКУЮ!

Додаток Н**АНКЕТА**

Діагностика рівня саморозвитку в професійно-педагогічній діяльності
(тест Л. Бережної)

Вітаємо, виділіть, будь ласка, кілька хвилин свого часу на заповнення наступної анкети.

1. На основі порівняльної самооцінки виберіть, яка характеристика вам найбільше підходить: а) цілеспрямований;
б) працьовитий;
в) дисциплінований.
2. За що вас цінують колеги?
а) за те, що я відповідальний;
б) за те, що відстоюю свою позицію і не міняю рішень;
в) за те, що я ерудований, цікавий співрозмовник.
3. Як ви ставитеся до ідеї педагогічної підтримки?
а) думаю, що це марна трата часу;
б) глибоко не вникав у проблему;
в) позитивно, активно включаються в проект.
4. Що вам найбільше заважає професійно самовдосконалюватися?
а) недостатньо часу;
б) немає підходящої літератури і умов;
в) не вистачає сили волі та наполегливості.
5. Які особисто ваші типові утруднення в здійсненні педагогічної підтримки?
а) не ставив перед собою завдання аналізувати труднощі;
б) маючи великий досвід, утруднень не відчуваю;
в) точно не знаю.
6. На основі порівняльної самооцінки виберіть, яка характеристика вам найбільше підходить:
а) вимогливий;
б) наполегливий;
в) поблажливий.
7. На основі порівняльної самооцінки виберіть, яка характеристика вам найбільше підходить.
а) рішучий;
б) кмітливий;
в) допитливий.
8. Яка ваша позиція в проекті педагогічної підтримки?
а) генератор ідей;
б) критик;
в) організатор.
9. На основі порівняльної самооцінки виберіть, які якості у вас розвинені більшою мірою:

- а) сила волі;
- б) завзятість;
- в) обов'язковість.

10. Що ви найчастіше робите, коли у вас з'являється вільний час?

- а) займаюся улюбленою справою;
- б) читаю;
- в) проводжу час з друзями.

11. Яка з наведених нижче сфер для вас останнім часом представляє пізнавальний інтерес?

- а) методичні знання;
- б) теоретичні знання;
- а) інноваційна педагогічна діяльність.

12. У чому ви могли б себе максимально реалізувати?

- а) якби працював так, як і колись;
- б) в новому проекті педагогічної підтримки;
- в) не знаю.

13. Яким вас найчастіше за все вважають ваші друзі?

- а) справедливим;
- б) доброзичливим;
- в) чуйним.

14. Який з трьох принципів вам щонайближче і якого ви дотримуетесь найчастіше?

- а) жити треба так, щоб не було боляче за безцільно прожиті роки;
- б) в житті завжди є місце самовдосконалення;
- в) насолода життям у творчості.

15. Хто ближче всього до вашого ідеалу?

- а) людина сильна духом і міцної волі;
- б) людина творча, багато знає і вміє;
- в) людина незалежна і впевнений у собі.

16. Чи вдасться вам у професійному плані домогтися того, про що ви мрієте?

- а) думаю, що так;
- б) швидше за все, так;
- в) як пощастить.

17. Що вас більше приваблює в проекті педагогічної підтримки?

- а) те, що більшість вчителів схвалюють ідею педагогічної підтримки;
- б) ще не знаю;
- в) нові можливості викладацької діяльності і перспектива самореалізації.

18. Уявіть, що ви стали мільярдером. Що б ви хотіли?

- а) подорожував би по всьому світу;
- б) побудував би приватну школу і займався улюбленою справою;
- в) поліпшив б свої побутові умови і жив у своє задоволення.

ВЕЛИКЕ ВАМ ДЯКУЮ!!!

Продовження Додатку Н

Для виявлення рівня самооцінки майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету нами бо використано діагностику рівня саморозвитку та професійно-педагогічної діяльності (Л. Бережної).

Таблиця № 8

Інтерпретація результатів тестування «Рефлексія на саморозвиток»

Рівні	КГ	Інтерпретація	ЕГ	Інтерпретація
Дуже низький	2,6 %	Низький рівень 50,1 %	4,8 %	Низький рівень 64,43 %
Низький	3,7 %		11,45 %	
Нижче середнього	43,8 %		48,18%	
Середній	34,16 %	Середній рівень 34,16 %	19,89 %	Середній рівень 19,89 %
Вище середнього	8,65 %	Високий рівень 15,74 %	4,3 %	Високий рівень 15,68 %
Високий	7, 09%		8,38 %	
Дуже високий	0 %		3 %	

Джерело: опрацьовано автором

Таблиця №9

Самооцінка особистістю своїх якостей

РІВНІ	КГ	ЕГ
Дуже висока	15,74%	16,95 %
Завищена		
Нормальна	34,16 %	37,95 %
Знижена		
Низька	50,1 %	45,1 %
Дуже низька		

Джерело: опрацьовано автором

Продовження Додатку Н

Таблиця № 10

Інтерпретація результатів тестування «Рефлексія на саморозвиток»

РІВЕНЬ	ОЦІНКА ПРОЕКТУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ	СТАТИСТИЧНІ ДАНІ	
		КГ	ЕГ
Високий рівень	Як можливість фахової самореалізації	21,79 %	27,89 %
	Як необхідна і достатня умова для самореалізації		
Середній рівень	Швидше як перспектива для самореалізації	27,12 %	17,86 %
	Невизначена оцінка; скоріше як неперспективне справу для самореалізації		
Низький рівень	Як негідну уваги справу в плані самореалізації	51,09 %	54,25 %

Джерело: опрацьовано автором

Додаток О – 1

Довідки про впровадження результатів дослідження

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Бул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ,
Україна, 04053, тел./факс: +380 44 272-19-02
e-mail: kubg@kubg.edu.ua, www.kubg.edu.ua



BORYS GRINCHENKO
KYIV UNIVERSITY

18/2 Bulvarno-Kudriavska St., Kyiv,
Ukraine, 04053, tel./fax: +380 44 272-19-02
e-mail: kubg@kubg.edu.ua, www.kubg.edu.ua

14.11.2018 № 124-4

На № _____ від _____

АКТ

про впровадження результатів дисертації
Дячок Надії Валентинівни
на тему «Формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов
в освітньому середовищі університету»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Упродовж 2015–2018 років на базі кафедри теорії та історії педагогіки Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка здійснювалася апробація результатів дисертації Н.В. Дячок з теми «Формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету».

Основні положення та висновки дисертації Н.В. Дячок полягають у систематизації найвагоміших досягнень вітчизняних та зарубіжних учених, пов'язаних із питаннями формування професійної мобільності, формуванням готовності до педагогічної діяльності вчителів іноземних мов.

Використовуючи теоретичні положення, дисертантка розробила методику підвищення рівня професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов, яка пройшла успішну апробацію та отримала позитивні відгуки від науково-педагогічного складу кафедри теорії та історії педагогіки.

На основі фактичного матеріалу дослідження Н.В. Дячок було розроблено та впроваджено у освітній процес спеціальностей 035 Філологія (мова і література іноземна) теми для вивчення, які доповнили обов'язкову навчальну дисципліну «Педагогіка», що призвело до зацікавленості студентів у вивченні даної дисципліни.

Основні положення та висновки дисертації Н.В. Дячок було обговорено на засіданнях кафедри теорії та історії педагогіки, методологічних семінарах, апробовано на конференціях «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (м. Київ, 2016); «Педагогіка у міждисциплінарному вимірі: від традицій до інновацій» (м. Київ, 2016 р.).

Результати дисертації О.В. Дячок отримали високу оцінку при обговоренні й були затверджені на засіданні кафедри теорії та історії педагогіки Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка та рекомендовані до подальшого впровадження (протокол № 4а від 06 листопада 2018 року).

Акт виданий для подання до спеціалізованої вченої ради.

Проректор з наукової роботи,
доктор філологічних наук, доцент



Н. М. Віннікова

Додаток О – 2



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

вул. Прокурівського під'їзду, 139, м. Хмельницький, 29013,
тел./факс: (0382) 72-09-23, 65-65-52, тел.: 79-53-55, 79-59-45
E-mail: kgnau@ukr.net Код ЄДРПОУ 02138872

23.10.2018 р. № 489 На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження основних результатів
дисертаційної роботи Дячок Надії Валентинівни
з теми «Формування професійної мобільності майбутніх вчителів іноземних мов в
освітньому середовищі університету»
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти**

Впродовж 2016-2018 н. р. Н. В. Дячок, аспірантка Київського університету імені Бориса Грінченка брала активну участь у виховних заходах Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. Відвідувала тренінги, круглі столи, науково-практичні конференції, виховні заходи, більшість з яких були спрямовані на формування професійної мобільності студентів, зокрема майбутніх фахівців іноземних мов, які навчаються в Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії.

У освітню практику Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії та результатами дисертаційної роботи Н. В. Дячок на тему: «Формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету» запроваджено діагностичні методики, тести, анкети щодо визначення рівня професійної мобільності майбутніх фахівців іноземних мов, отримали схвальні відгуки науково-педагогічних працівників університету.

Дослідження має суттєве значення для розвитку педагогічної науки і практики, сприяє значному поглибленню існуючих уявлень про професійну підготовку майбутніх фахівців в середовищі університету.

Теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження Дячок Надії Валентинівни на тему: «Формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету», фактичний матеріал, теоретичні положення, діагностичні методики і висновки дослідження використано для виявлення рівня професійної мобільності студентів усіх спеціальностей Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Довідку про впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему «Формування професійної мобільності майбутніх учителів іноземних мов в освітньому середовищі університету» Дячок Надії Валентинівни розглянуто та затверджено на засіданні кафедри іноземних мов Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (протокол №3 від 23 жовтня 2018 р.).

Проректор з наукової роботи,
доктор педагогічних наук, професор



О.М.Галус

Додаток О –3



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2, тел. (04744) 3-45-82, факс (04744)
3-45-82, E-mail: post@udpu.edu.ua УДПУ імені Павла Тичини р/р 35227252004420,
банк одержувача Державна казначейська служба України МФО 820172, код 02125639

20.03.2019 № 522/ОІ
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження основних результатів дисертаційної роботи
Дячок Надії Валентинівни
з теми «Формування професійної мобільності майбутніх вчителів іноземних мов в
освітньому середовищі університету»

Результати завершеного дисертаційного дослідження Дячок Надії Валентинівни упродовж 2016-2018 навчальних років пройшли успішну апробацію у освітньому процесі в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини на кафедрі педагогіки та освітнього менеджменту. Апробація дисертаційного дослідження Дячок Надії Валентинівни була спрямована на формування професійної мобільності майбутніх фахівців у закладах вищої освіти.

Матеріали наукового дослідження щодо підвищення рівня професійної мобільності майбутніх фахівців отримали позитивні відгуки науково-педагогічного складу кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, які використовували матеріали як у професійній підготовці студентів під час викладання навчального курсу «Педагогіка вищої школи», «Педагогічна майстерність викладача вишу» так і під час проведення науково-методичного семінару викладачів кафедри, Школи професійного зростання майбутнього вчителя. Фактичний матеріал, теоретичні положення і висновки дослідження використано для виявлення рівня професійної мобільності студентів університету.

Дослідження має суттєве значення для розвитку педагогічної науки і практики, сприяє значному поглибленню існуючих уявлень про професійну підготовку майбутніх фахівців в освітньому середовищі університету.

Незаперечна науково-теоретична і практична значущість результатів дисертаційної роботи Н. В. Дячок є підставою для їх подальшого використання у процесі підготовки майбутніх фахівців в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

Результати впровадження дисертаційного дослідження Н. В. Дячок «Формування професійної мобільності майбутніх вчителів іноземних мов в освітньому середовищі університету» обговорено і затверджено на засіданні кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 11 від 18 березня 2019 року).

06855

Т.в.о. ректора



А. М. Гедзик

Додаток О – 4



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

 вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020; тел./факс +380 (352) 475051;
 www.tneu.edu.ua; rektor@tneu.edu.ua; код ЄДРПОУ 33680120

№ _____ « _____ » _____ 20 _____ р.

На № _____

ДОВІДКА

**про впровадження основних результатів
дисертаційної роботи Дячок Надії Валентинівни
на тему «Формування професійної мобільності майбутніх учителів
іноземних мов в освітньому середовищі університету»**

Результати завершеного дисертаційного дослідження Дячок Надії Валентинівни упродовж 2016-2018 навчальних років пройшли успішну апробацію в освітньому процесі Тернопільського національного економічного університету. Апробація була спрямована на формування професійної мобільності майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти.

Матеріали наукового дослідження щодо підвищення рівня професійної мобільності отримали позитивні відгуки від науково-педагогічних працівників університету, котрі використовували матеріали як у професійній підготовці студентів під час викладання навчального курсу «Соціологія», так і під час проведення педагогічного експерименту. Фактичний матеріал, теоретичні положення і висновки дослідження використані для виявлення рівня професійної мобільності студентів ТНЕУ різних спеціальностей.

Дослідження має суттєве значення для розвитку педагогічної науки і практики, сприяє значному поглибленню існуючих уявлень про професійну підготовку майбутніх фахівців в освітньому середовищі ЗВО.

Незаперечна науково-теоретична і практично-прикладна значущість результатів дисертаційної роботи Н. В. Дячок є підставою для їх подальшого використання у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників у Тернопільському національному економічному університеті.

**Перший проректор
Тернопільського національного
економічного університету,
к. ф.-м. н., доцент**

**Шинкарик М.І.**
 Вик. Крупник З.І.
 (+38097-668-4086)

 ТНЕУ
 № 126-32/1972 від 26.10.2016
